

DIAGNOZA PROSPEKTYWNA

Strategia

ROZWOJU

WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO

Pełnomocnik Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego ds. Strategii
mgr inż. arch. Bogusław Stroszejn

Konsultant naukowy
prof. dr hab. Elżbieta Wysocka

Zespół Redakcyjny:

Zbigniew Brenda, Irena Cichocka, Barbara Dembińska, Artur Janas,
Danuta Małek, Antoni Pawski, Andrzej Potoczek, Jan Stachowski,
Adam Stańczyk, Sławomir Wiertel, Elżbieta Wojt -Gorączniak,
Julian Ziemkowski

ISBN 83-906308-9-3

Wydano na zlecenie Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego w:
Pracowni Sztuk Plastycznych Sp. z o.o. 87-100 Toruń, ul. Szeroka 38, tel. (056) 6227929

Mam przyjemność przedstawić Państwu kolejny dokument, który powstał w ramach prowadzonych prac nad strategią rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego.

Diagnoza prospektywna poszerza i wszechstronnie analizuje zagadnienia zaprezentowane w „Bilansie Otwarcia” pozwalając jednocześnie na dokonanie oceny stanu istniejącego oraz określenia głównych obszarów problemowych i celów rozwoju województwa.

Stanowi ona zarazem bardzo ważny etap w przygotowaniu strategii, będąc podstawą do konstruowania wizji rozwoju i budowy programów operacyjnych.

Prezentowany materiał dokumentuje bardzo ważny etap prac, który angażował specjalistów z wielu dziedzin oraz podlegał szerokiej konsultacji społecznej. Konsultacja ta pozwala na włączenie się wszystkich środowisk w przygotowanie, a następnie realizację założeń strategii rozwoju. W tym kontekście istotną sprawą jest upowszechnienie diagnozy i wynikających z niej problemów, co ma szczególne znaczenie w odniesieniu do samorządów lokalnych, poszukujących optymalnych kierunków i sposobów swojego rozwoju. W złożonym procesie tworzenia strategii przystępujemy do realizacji kolejnych etapów, które wymagają dobrej znajomości zewnętrznych i wewnętrznych uwarunkowań rozwoju województwa oraz zaangażowania wielu instytucji i środowisk zawodowych, wypracowujących metody osiągania wytyczonych celów.

Odpowiednie warunki ku temu tworzy diagnoza prospektywna stanowiąc podstawę dla kształtowania instrumentu, przy pomocy którego samorząd województwa prowadzi będzie politykę rozwoju regionalnego.

A handwritten signature in blue ink, consisting of a stylized first name and a last name.

Marszałek województwa
kujawsko-pomorskiego

Spis treści

1. WSTĘP	7
1.1. PODSTAWY PRAWNE	7
1.2. CHARAKTER I CEL OPRACOWANIA	8
1.3. PRZEDMIOT OPRACOWANIA	8
1.4. METODA I TRYB PROWADZENIA PRAC	8
2. ZEWNĘTRZNE UWARUNKOWANIA ROZWOJU	10
2.1. UWARUNKOWANIA MIĘDZYNARODOWE	10
2.2. UWARUNKOWANIA WYNIKAJĄCE Z POLITYKI PAŃSTWA	11
2.3. UWARUNKOWANIA WYNIKAJĄCE Z POŁOŻENIA WOJEWÓDZTWA	17
3. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE	23
3.1. SFERA EKOLOGICZNA	23
3.1.1. <i>Ocena zasobów i stanu środowiska przyrodniczego</i>	24
3.1.2. <i>Prawna ochrona przyrody i krajobrazu</i>	28
3.1.3. <i>Powiązania zewnętrzne</i>	31
3.2. SFERA SPOŁECZNA	36
3.2.1. <i>Środowisko kulturowe</i>	37
3.2.2. <i>Ludność województwa</i>	39
3.2.3. <i>Wybrane cechy psychospołeczne</i>	45
3.2.4. <i>Szkolnictwo</i>	50
3.2.5. <i>Stan i ochrona zdrowia</i>	54
3.2.6. <i>Kultura</i>	57
3.2.7. <i>Warunki mieszkaniowe</i>	58
3.2.8. <i>Hierarchia sieci osadniczej</i>	58
3.3. SFERA GOSPODARCZA	60
3.3.1. <i>Gospodarka pozarolnicza</i>	61
3.3.2. <i>Rolnictwo</i>	73
3.3.3. <i>Turystyka</i>	78
3.4. INFRASTRUKTURA TECHNICZNA	86
3.4.1. <i>Komunikacja</i>	87
3.4.2. <i>Energetyka</i>	91
3.4.3. <i>Telekomunikacja</i>	96
3.4.4. <i>Gospodarka wodno-ściekowa</i>	98
3.4.5. <i>Gospodarka odpadami stałymi</i>	104

4. IDENTYFIKACJA ŹRÓDEŁ I RODZAJÓW ŚRODKÓW POMOCOWYCH	107
5. SYNTETYCZNA OCENA UWARUNKOWAŃ ROZWOJU WOJEWÓDZTWA ORAZ CELE ROZWOJU	109

1. WSTĘP

1.1. PODSTAWY PRAWNE

Opracowanie strategii rozwoju województwa wynika z zapisów ustawy o samorządzie województwa oraz ustawie o zagospodarowaniu przestrzennym.

Ustawa o samorządzie województwa z dnia 5 czerwca 1998 r. (Dz. U. Nr 91 z 1998 r., poz. 576) w art. 11. ust. 1. głosi:

Samorząd województwa określa strategię rozwoju województwa, uwzględniającą w szczególności następujące cele:

1. pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców,
2. pobudzanie aktywności gospodarczej,
3. podnoszenie poziomu konkurencyjności i innowacyjności gospodarki województwa,
4. zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń,
5. kształtowanie ładu przestrzennego.

W ust. 2: Samorząd województwa prowadzi politykę rozwoju województwa, na którą składa się:

1. tworzenie warunków rozwoju gospodarczego, w tym kreowanie rynku pracy,
2. utrzymanie i rozbudowa infrastruktury społecznej i technicznej o znaczeniu wojewódzkim,
3. pozyskiwanie i łączenie środków finansowych: publicznych i prywatnych w celu realizacji zadań z zakresu użyteczności publicznej,
4. wspieranie i prowadzenie działań na rzecz podnoszenia poziomu wykształcenia obywateli,

5. racjonalne korzystanie z zasobów przyrody oraz kształtowanie środowiska naturalnego, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju,
6. wspieranie rozwoju nauki i współpracy między sferą nauki i gospodarki, popieranie postępu technologicznego oraz innowacji,
7. wspieranie rozwoju kultury oraz ochrona i racjonalne wykorzystywanie dziedzictwa kulturowego,
8. promocja walorów i możliwości rozwojowych województwa.

Według ust. 3: Strategia rozwoju województwa jest realizowana poprzez programy wojewódzkie. Ponadto art. 12 cytowanej ustawy wskazuje, że: samorząd województwa, przy formułowaniu strategii rozwoju województwa i realizacji polityki jego rozwoju, współpracuje w szczególności z:

1. jednostkami lokalnego samorządu terytorialnego z obszaru województwa oraz z samorządem gospodarczym i zawodowym,
2. administracją rządową, szczególnie z wojewodą,
3. innymi województwami,
4. organizacjami pozarządowymi,
5. szkołami wyższymi i jednostkami naukowo-badawczymi,
6. organizacjami międzynarodowymi i regionami innych państw, zwłaszcza sąsiednich.

Ustawa o zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 7 lipca 1994 r. (Dz. U. Nr 15 z 1999 r. poz. 139) w art. 54 b głosi, że: sejmik województwa uchwała strategię rozwoju województwa określającą uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju województwa.

1.2. CHARAKTER I CEL OPRACOWANIA

Wypracowane na podstawie diagnozy wnioski oraz zidentyfikowane problemy są podstawą określenia celów rozwoju, a następnie prowadzących do ich realizacji programów wojewódzkich.

Diagnoza ma na celu rozpoznanie stanu istniejącego oraz wskazanie na główne problemy, a także szanse i zagrożenia rozwoju. Jest to próba odczytania przyszłości zaktualizowanej w stanie istniejącym, gdzie główny nacisk kładzie się na cechy determinujące rozwój oraz na uwarunkowania przeszłych działań. Ocena stanu istniejącego powinna wydobyć istniejące cechy województwa oraz uwarunkowania jego rozwoju społecznego i gospodarczego, a także określić problemy, które są ważne ze społecznego punktu widzenia.

1.3. PRZEDMIOT OPRACOWANIA

Przedmiotem opracowania jest województwo kujawsko-pomorskie analizowane w wymiarze przestrzennym, ekologicznym, społecznym i gospodarczym. Całość zagadnień została podzielona na cztery sfery problemowe: ekologiczną, społeczną, gospodarczą i infrastrukturę techniczną. Ocena stanu istniejącego została poprzedzona opisem zjawisk z okresów poprzednich, co pozwala na wnioskowanie o pewnych prawidłowościach i tendencjach charakteryzujących istniejącą rzeczywistość.

Ocena dotyczyła całego obszaru województwa oraz w zakresie niezbędnym obszarów stykowych z sąsiednimi województwami.

Przeanalizowane zostały również uwarunkowania zewnętrzne wynikające z projektowanych przedsięwzięć organów centralnych państwa, a także procesu integracji z Unią Europejską.

1.4. METODA I TRYB PROWADZENIA PRAC

Prace nad diagnozą prospektywną prowadzone były przez Zespół Zadaniowy w ramach którego funkcjonowały Zespoły Problemowe, zajmujące się poszczególnymi sferami, tj.: sferą ekologiczną, sferą społeczną, sferą gospodarczą i infrastrukturą techniczną.

Wszystkie przedsięwzięcia koordynowane i nadzorowane były przez Głównego Konsultanta Naukowego, którym jest prof. Elżbieta Wysocka.

Pierwszy etap prac obejmował przygotowanie wstępnej diagnozy stanu województwa, która otrzymała nazwę „Bilans otwarcia”. Dokument ten prezentował podstawowe dane charakteryzujące województwo oraz wskazywał na jego usytuowanie w odniesieniu do pozostałych regionów. Równolegle opracowany został przez służby Wojewody Kujawsko-Pomorskiego „Raport wstępny o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa kujawsko-pomorskiego”, który stanowił ocenę województwa dokonaną z innego (rządowego) punktu widzenia. Obydwa te dokumenty były przedmiotem konsultacji z samorządami powiatowymi i samorządami gminnymi.

Kolejne działanie związane było z opracowaniem poszerzonej analizy i oceny w ramach poszczególnych sfer problemowych, co pozwoliło na identyfikację podstawowych problemów oraz określenie szans i zagrożeń rozwoju. Wnioski wynikające z diagnozy były konsultowane z członkami Społecznej Rady Konsultacyjnej i weryfikowane oraz uzupełniane w wyniku wzajemnych uzgodnień.

Redakcja całości materiału obejmującego diagnozę prospektywną prowadzona była przez Zespół Redakcyjny, w skład którego wchodzi pracownicy Urzędu Marszałkowskiego, Biur Planowania Przestrzennego oraz przedstawiciele administracji rządowej.

W trakcie opracowania diagnozy korzystano z dostępnych danych statystycznych, a także z informacji instytucji rządowych, samorządowych i branżowych. Szczególną formą poszerzania zbioru informacji, były odpowiedzi na ankiety rozesłane do gmin i powiatów, dotyczące problematyki rozwoju województwa oraz szczegółowych danych odnoszących się do wybranych obszarów problemowych działalności samorządu terytorialnego.

Zmienność przestrzenną zjawisk w obrębie województwa rozpatrywano w ujęciu powiatów. Należy zauważyć, że występowa-

nie w regionie powiatów grodzkich i ziemskich powoduje iż niektóre dane statystyczne dla powiatów ziemskich w zapleczu powiatów grodzkich przyjmują subiektywnie niskie wartości. Dotyczy to w szczególności danych opisujących wyposażenie tych powiatów w elementy zagospodarowania, dostępności usług społecznych i infrastruktury technicznej. W świetle danych statystycznych powiaty te są wyraźnie niedoinwestowane co jest informacją nieprawdziwą, wobec znajdowania się i dostępności tych elementów w sąsiadujących miastach, czyli powiatach grodzkich.

2. ZEWNĘTRZNE UWARUNKOWANIA ROZWOJU

2.1. UWARUNKOWANIA MIĘDZYKRAJOWE

Wstępne założenia strategii rozwoju regionalnego kraju zawierają jednoznaczne stwierdzenie, że podstawowe znaczenie dla długofalowej strategii rozwoju regionalnego Polski ma perspektywa integracji z Unią Europejską. Polska polityka rozwoju regionalnego, wykorzystując europejskie mechanizmy integrujące, powinna kształtować warunki rozwoju konkurencji, innowacji i aktywności indywidualnej pobudzanych przez gospodarkę rynkową.

Podstawowym elementem polityki regionalnej Polski, wynikającej z uwarunkowań rozwoju przestrzeni europejskiej, jest przyjęcie jako reguły zasady rozwoju zrównoważonego, uwzględniającego ochronę szeroko rozumianych zasobów przyrodniczych. Integracja z Unią Europejską i wymogi przez nią stawiane powodują konieczność traktowania problemów ekologicznych jako integralnych czynników rozwoju, które muszą odpowiadać potrzebom czasu teraźniejszego nie narażając przy tym możliwości realizowania potrzeb przez przyszłe pokolenia.

Warunkiem wzrostu konkurencyjności, przy zachowaniu zasady rozwoju zrównoważonego i trwałego, jest otwartość gospodarki regionalnej na przyływ nowości i zdolność lokalnych podmiotów ekonomicznych do absorpcji innowacji. Sprostanie tym nowym wyzwaniom jest związane z umiejętnością wyzwalania, w naszych konkretnych warunkach, nowoczesnych czynników rozwoju takich jak: innowacje, kapitał ludzki oraz jakość zarządzania publicznego. Szybkość dostosowywania się regionu do warunków konkurencji będzie zależała od stopnia zintegrowania lokalnego śro-

dowiska przedsiębiorczości i od jakości zasobów ludzkich. Trzeba bowiem zdawać sobie sprawę z tego, że powstawanie lokalnych innowacyjnych środowisk, zależy od warunków początkowych sprzyjających inicjatywom lokalnym i inicjowaniu tzw. „małych zdarzeń”, które tworzą historię.

Dostosowania strukturalne gospodarki kraju silnie determinować będą rozwój regionalny, a szczególnie wpływać (często niekorzystnie) na sytuację na rynku pracy. Prognozy demograficzne wskazują, że do 2005 r. nastąpi przyrost zasobów pracy rządu 2 mln osób. Jednoczesna restrukturyzacja kluczowych sektorów przemysłu może doprowadzić do zwolnień z pracy ok. 200-250 tys. osób. Należy również oczekiwać zwolnień wynikających ze zobowiązań liberalizacyjnych wobec Unii Europejskiej. Bardzo niskie zaawansowanie procesów restrukturyzacyjnych na wsi oraz presja konkurencji w sektorze usług spowoduje kolejne redukcje zatrudnienia. Wzmocnienie ekonomiczne regionu w dużej mierze będzie zależało od inwestycji zewnętrznych, a szczególnie od kapitału zagranicznego, który wnosi środki finansowe, wysokie technologie, nowoczesne zasady organizacji i nowe wzorce produkcji. Podstawowe czynniki decydujące o lokalizacji inwestycji zagranicznych to: stan infrastruktury gospodarczej, perspektywy rozwojowe miast i regionów, oferta otoczenia biznesowego, zaawansowanie procesów innowacyjnych. Inwestorzy, zwłaszcza zagraniczni, często szukają miejsca o wysokim standardzie wyposażenia mniej zwracając uwagę na koszty terenu.

Polityka regionalna państwa przyjmuje jako zasadę finansowanie rozwoju regionalnego przede wszystkim ze środków własnych samorządu terytorialnego. Szansą na

uzyskanie znaczących, dodatkowych środków jest integracja z Unią Europejską. Obszar Polski, prawdopodobnie zostanie zakwalifikowany jako region opóźniony w rozwoju, w którym PKB na mieszkańca nie przekracza 75% średniej w Unii. Oznacza to możliwość uzyskania potencjalnie znacznej pomocy z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności oraz ze środków: Europejskiego Banku Inwestycyjnego, Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju oraz Banku Światowego. Aktualnie istnieje możliwość skorzystania z przedakcesyjnych funduszy strukturalnych Unii. Możliwość korzystania z tych funduszy jest uwarunkowana dostosowaniem instrumentarium i procedur do standardów europejskich. Należy sądzić, że w procesie integracji skorzystają przede wszystkim te województwa, które będą przygotowane do sprawnego wykorzystania środków. Działania te muszą być podjęte z odpowiednim wyprzedzeniem. Chodzi tu przede wszystkim o posiadanie odpowiedniej wiedzy i instytucjonalnej infrastruktury umożliwiającej absorpcję tych środków. Mówiąc inaczej, do udziału w interesach i do przetargu o pieniądze trzeba być dobrze przygotowanym i mieć sprecyzowane cele i oczekiwania. Ponieważ Unia finansuje w zasadzie tylko od 50% do 75% wartości planowanych inwestycji, ważnym zadaniem dla władz regionalnych będzie znalezienie sposobów i mechanizmów montażu środków finansowych z różnych źródeł (rządowych, samorządowych, prywatnych). Otrzymanie oczekiwanych funduszy wiąże się zawsze z wcześniejszym wydatkowaniem własnych pieniędzy, co przy skromnych środkach stojących do dyspozycji władz wojewódzkich może rodzić poważne problemy.

Proces włączania w struktury europejskie może być również źródłem trudności, przede wszystkim dla podmiotów gospodarczych i rynku pracy. Przedsiębiorstwa polskie będą musiały działać w warunkach bezpośredniej konkurencji firm zachodnich,

swobodnego przepływu osób, (nawet, gdy zostaną wprowadzone okresy przejściowe dotyczące ograniczenia zatrudnienia naszych pracowników w państwach zachodnich), co może przyspieszyć i tak już duży drenaż wysoko wykwalifikowanej kadry.

Uwzględniając uwarunkowania międzynarodowe, polityka ogólnopaństwowa powinna dążyć do równoważenia rozwoju przez polaryzację aktywności gospodarczej w poszczególnych regionach przy równoczesnym wyrównywaniu szans rozwoju słabszych subregionów. Województwo kujawsko-pomorskie powinno znaleźć się w strefie koncentracji potencjału konkurencyjnego w skali gospodarczej i cywilizacyjnej Europy XXI w. oraz w strefie przyspieszonego rozwoju wpisując się w wymogi i uwarunkowania integracji z Unią Europejską.

2.2. UWARUNKOWANIA WYNIKAJĄCE Z POLITYKI PAŃSTWA

Uwarunkowania te zostały określone na podstawie projektów dokumentów centralnych instytucji rządowych, jakimi są: „Polska 2015 – Strategia rozwoju kraju”, „Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju”, „Założenia narodowej strategii rozwoju regionalnego Polski w latach 2000-2006”, „Strategia finansów publicznych i rozwoju gospodarczego – Polska 2000-2010”.

Z dokumentów tych wynika, że dalszy rozwój społeczeństwa i gospodarki naszego państwa wyznaczać będą cztery główne kierunki: cywilizacja informacyjna, globalizacja gospodarki, ekorozwój i demokracja. Na obszarze województwa kujawsko-pomorskiego oceny możliwości dostosowania jego funkcjonowania do wskazanych kierunków rozwoju są zróżnicowane. Za główny wyznacznik rozwoju kraju uznaje się cywilizację informacyjną tworzącą nowe rynki usług elektronicznych i informatycznych. Jej

poziom będzie stanowił najważniejszy element atrakcyjności inwestycyjnej dającej szansę dokonania skoku cywilizacyjnego.

W sferze gospodarczej podstawowym czynnikiem jest i będzie globalizacja gospodarki, którą charakteryzuje: konkurencyjność, innowacyjność i wysoka efektywność. W tym zakresie województwo nie tylko odbiega od poziomu europejskiego, ale także od średniej krajowej. Brak jest przedsiębiorstw wysokiej techniki. Program rządowy mówi o wspieraniu rozwoju centrów technologicznych zapewniających transfer zaawansowanych technologii do przedsiębiorstw. Należałoby przeanalizować możliwość stworzenia takiego centrum w naszym regionie.

Postęp w pierwszych dwóch kierunkach wiąże się z rozwojem: szkolnictwa wyższego, nauki, placówek badawczo-rozwojowych, usług finansowych, wyspecjalizowanych placówek służby zdrowia, mediów, infrastruktury komunikacji i łączności. Na terenie województwa zadowalający, choć odbiegający od głównych ośrodków, poziom zaspokojenia potrzeb w tym zakresie obserwuje się jedynie w zespole miast – Bydgoszcz, Toruń.

Kierunek związany z rozwojem demokracji, a tym samym społeczeństwa obywatelskiego i ukształtowanie tożsamości regionalnej, napotyka trudności polegające na niechęci do integracji oraz silnej presji grup roszczeniowych. Na terenie województwa obserwuje się szereg uwarunkowań rozwoju potwierdzonych w diagnozach dotyczących obszaru całego kraju. Są to przede wszystkim:

- korzystne – tranzytowe – położenie komunikacyjne,
- wewnątrzregionalne zróżnicowanie stanu i możliwości rozwoju,
- równomierny układ sieci osadniczej,
- zróżnicowany stan środowiska przyrodniczego (na terenie województwa generalnie korzystniejszy od przeciętnego),

- prognozowany wzrost liczby ludności.

Także wszystkie cele strategiczne wytyczone dla całego kraju, znajdują potwierdzenie w możliwościach rozwoju i aspiracjach samorządu województwa. Hierarchia celów ogólnokrajowych zawarta w wymienionych wyżej dokumentach zbieżna jest z hierarchią celów proponowanych w strategii rozwoju województwa. Są to:

- kształtowanie mechanizmów generujących efektywny rozwój społeczno-gospodarczy,
- poprawa standardu cywilizacyjnego społeczeństwa (jakości życia),
- ochrona i racjonalne kształtowanie środowiska przyrodniczego,
- ochrona dziedzictwa kulturowego narodu,
- podnoszenie zdolności obronnej państwa.

Korzystnym uwarunkowaniem rozwoju województwa jest fakt przyjęcia za podstawę kształtowania rozwoju kraju koncepcji równoważenia rozwoju regionalnego. Województwo kujawsko-pomorskie ze względu na niedorozwój niektórych jego części, szczególnie w zakresie cech stanowiących o konkurencyjności regionalnej, nie jest obecnie przygotowane do efektywnej rywalizacji z najsilniejszymi polskimi regionami, co miałyby miejsce w przypadku przyjęcia koncepcji rozwoju spolaryzowanego. Należy jednak przypuszczać, że wraz z nieuchronnym wzrostem świadomości regionalnej, obserwowanej już w kilku regionach (np. Śląsk, Opolszczyzna, Wielkopolska, Pomorze) naciski na zmianę polityki z opcji socjalnej (wspomaganie uboższych regionów przez zamożniejsze) na konkurencyjną będą coraz silniejsze, a tym samym należy bezwzględnie rozwijać i umacniać mechanizmy konkurencyjności Pomorza i Kujaw.

Na uwagę zasługuje miejsce województwa kujawsko-pomorskiego w systemie działań polityki zagospodarowania przestrzennego kraju. Działania te zostały podzielone

na polityki sektorowe obejmujące następujące zagadnienia:

- politykę kształtowania krajowej sieci ekologicznej,
- politykę harmonizowania krajowego systemu osadniczego,
- politykę rozwoju krajowego systemu infrastruktury technicznej,
- politykę kształtowania wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich.

Umiejscowienie województwa w tych zadaniach świadczy z jednej strony o postępie predyspozycji województwa do realizacji zadań znaczenia krajowego, a z drugiej wskazuje na możliwości ewentualnego pozyskania środków na realizację określonych zadań.

W zakresie polityki kształtowania krajowej sieci ekologicznej ECONET – POLSKA na obszarze województwa wyznaczono obszary węzłowe o znaczeniu międzynarodowym i krajowym oraz korytarze ekologiczne. Formy te obejmują przede wszystkim doliny rzeczne: Wisły, Noteci, Drwęcy i Brdy oraz zwarte kompleksy leśne północnej części województwa. W obliczu przystąpienia Polski do Unii Europejskiej pilnym zadaniem jest unifikacja systemu ECONET z systemem NATURA 2000, co jest procesem kosztownym, aczkolwiek możliwym do przeprowadzenia przy współfinansowaniu ze strony Wspólnoty.

Obszar województwa kujawsko-pomorskiego prezentuje relatywnie dobry zestaw cech, które uznano za istotne dla powodzenia programu rozwoju systemu osadniczego.

Przez obszar województwa przebiega jeden z 4 wytyczonych na terenie kraju korytarzy paneuropejskich: Gdańsk – Katowice – Żilina z odgałęzieniem Grudziądz – Poznań. Ponadto południowa część województwa leży w bezpośredniej bliskości drugiego korytarza o relacji Berlin – Warszawa – Moskwa – Niżny Nowogród. Niestety województwa nie uznano za obszar kwalifikujący się do lokalizacji centrów logistyki

transportowej (w kraju planowanych jest około 11, w tym tylko dwa w Polsce Północnej), co niewątpliwie zmniejsza jego rolę i powinno stać się przedmiotem zainteresowania władz regionalnych.

Przez teren województwa przebiegać będą autostrada A-1 i drogi szybkiego ruchu S-5 i S-10. W związku z zapowiedzią, iż Minister Transportu i Gospodarki Morskiej ma przygotować zweryfikowany plan sieci dróg szybkiego ruchu, należy podjąć działania o umieszczenie w nim trasy Poznań – Olsztyn (na odcinku Gniezno – Inowrocław – Toruń – Brodnica – Ostróda).

Strategia Generalnej Dyrekcji PKP, przyjęta przez KERM, nawet w wariantach najbardziej optymistycznym nie zakłada przekształcenia w linie ekspresowe żadnej z linii biegnących przez obszar województwa. Ponadto układ linii planowanych do modernizacji (Warszawa – Gdańsk i Warszawa – Poznań) wyklucza raczej możliwości szybkiego podjęcia decyzji o podniesieniu rangi linii Gdańsk – Bydgoszcz – Katowice czy Warszawa – Włocławek – Toruń – Bydgoszcz – Szczecin.

Pomimo prognozowanego wzrostu wielkości przewozów żeglugi śródlądowej (nawet o 100%), zamiary modernizacji dróg wodnych dotyczą przede wszystkim Odry oraz górnej Wisły, a w mniejszym stopniu szlaku Warta – Noteć – Wisła, który mógłby zaktywizować jeden z większych w kraju portów – w Bydgoszczy i który mógłby stać się najdalej na wschód wysuniętym portem rzeczynym Europy.

Koncepcja Polityki Przestrzennego Zagospodarowania Kraju nie zakłada podniesienia rangi lotnisk komunikacyjnych z terenu województwa, lecz jako priorytet przyjmuje rozbudowę portu lotniczego w Gdańsku.

W związku z planowanym znacznym zwiększeniem zapotrzebowania na energię przy jednoczesnej redukcji wydobycia węgla, pojawia się szansa rozwoju energetyki wodnej. Sprzyjać temu może zamierzenie

dotyczące rozwiązania problemu zagospodarowania dolnej Wisły, z zachowaniem jej walorów środowiskowych.

W zakresie polityki kształtowania wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, jednym z najpilniejszych zadań w województwie, podobnie jak i w całym kraju, jest kompleksowa rozbudowa i modernizacja całej sfery infrastruktury technicznej i społecznej w celu zniwelowania różnic w poziomie życia ludności w miastach i na wsi.

Z analiz zawartych w projektach dokumentów rządowych wynika, że istotnym problemem województwa kujawsko-pomorskiego jest niedorozwój funkcji metropolitalnych Bydgoszczy, jako stolicy województwa. Podkreśla się w szczególności: słaby rozwój usług, niski potencjał szkolnictwa wyższego, mały napływ kapitału zagranicznego oraz słaby rozwój funkcji hotelarsko-turystycznej. Przeprowadzone analizy nie są jednak rzetelne. Nie uwzględniono w nich zsumowania potencjału dwóch miast, tj. Bydgoszczy i Torunia, co np. bardzo poprawiłoby oceny w zakresie szkolnictwa wyższego. Istotnym wskaźnikiem może być nie uwzględniony potencjał instytucji otoczenia biznesu, który w województwie kujawsko-pomorskim nie odbiega od innych znaczących województw. Fakt, że nie w pełni obiektywne, niekorzystne dla województwa, oceny znajdują się w materiale rządowym, wpływa negatywnie na wizerunek województwa.

Województwo kujawsko-pomorskie nie znalazło się w grupie regionów posiadających trudności z wykorzystaniem potencjału endogenicznego. Jak się jednak wydaje stan rozwoju przedsiębiorczości, szkolnictwa wyższego, dochodów z podatków tylko nieznacznie przewyższa ten notowany w wyznaczonych materiałach rządowych w regionach problemowych i powinien stać się przedmiotem zainteresowania ze strony samorządu województwa. Spośród koniecznych zmian strukturalnych, na obszarze

województwa zidentyfikowano jedynie problem wysokiego bezrobocia.

Jak wynika z projektów dokumentów rządowych podstawowym uwarunkowaniem rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego będzie konieczność szybkiego dostosowania możliwie wielu dziedzin funkcjonowania województwa do wymagań stawianych przez Unię Europejską. Bardzo ważnym aspektem jest także ciągle podnoszenie jakości zasobów ludzkich poprzez rozwój szkolnictwa oraz podnoszenie konkurencyjności regionu poprzez rozwój funkcji metropolitalnych ośrodków stołecznych. Jednocześnie w ramach zaprojektowanych strategii cząstkowych (strategii postępu organizacyjnego, strategii postępu technicznego, strategii wykorzystania zasobów, strategii bezpieczeństwa) wchodzących w skład długookresowej strategii rozwoju kraju sprecyzowane zostały główne kierunki rozwoju województwa, które obejmują:

- dostosowanie potencjału zespołu miast – Bydgoszcz, Toruń do poziomu umożliwiającego współpracę wynikającą z sąsiedztwa przestrzeni europejskiej i kształtującej się światowej metropolii – Berlina,
- wzmacnianie potencjału i siły oddziaływania regionalnych ośrodków równoważenia rozwoju,
- rozwój konkurencyjnej i efektywnej przedsiębiorczości na wsi, zwłaszcza wykorzystującej lokalne warunki i surowce,
- utrzymanie na możliwie najwyższym poziomie produktywności i wydajności rolnictwa województwa przy dalszej jego restrukturyzacji,
- dążenie do zwiększenia zróżnicowania branżowego i wielkościowego struktur gospodarczych, w celu podniesienia konkurencyjności gospodarki,
- podjęcie działań dla przebudowy i modernizacji majątku produkcyjnego

- go poprzez wzrost inwestycji odtworzeniowych i modernizacyjnych oraz wprowadzenie nowoczesnych technologii i wyrobów w maksymalnym stopniu przy wykorzystaniu rodzimego potencjału naukowobadawczego,
- rozwój nowych miejsc pracy i hamowanie wzrostu bezrobocia, zwłaszcza wśród mieszkańców wsi, i to przede wszystkim z obszaru południowo-wschodniego,
 - zwiększenie kształcenia na poziomie pełnym średnim i wyższym coraz liczniejszych roczników młodzieży,
 - dążenie do poprawy warunków życia ludności, zwłaszcza na wsi poprzez stworzenie lepszej jakości usług bytowych, dobrych warunków mieszkaniowych i poprawę lokalnych systemów komunikacyjnych,
 - zwiększenie dyspozycyjnych zasobów wodnych regionu szczególnie na obszarach intensywnej gospodarki rolnej,
 - rozbudowa i modernizacja infrastruktury technicznej w zakresie m.in.: budowy autostrad, dróg ekspresowych, modernizacji istniejącej sieci, przebudowy linii kolejowych na ekspresowe, rozbudowy systemu telekomunikacji, rozbudowy systemu energetycznego, systemów ciepłowniczych oraz rozbudowę układu gazowniczego,
 - poprawę stanu środowiska naturalnego poprzez jego właściwe użytkowanie, restytucję i ochronę,
 - wykorzystanie walorów dolnej Wisły jako szlaku żeglownego, a jej zasobów wodnych dla przemysłu i energetyki przy zachowaniu tego obszaru jako europejskiego korytarza ekologicznego,
 - zachowanie dziedzictwa kulturowego i wzmocnienie tożsamości regionalnej w skali województwa i dziedzictwa kultury lokalnej.

W wyniku obiektywnie uwarunkowanych trendów, wspieranych oddziaływaniem państwa, może utrwać się w perspektywie XXI w. polski obszar przyspieszonego rozwoju, położony w wieloboku pomiędzy Gdańskiem, Bydgoszczą, Poznaniem, Wrocławiem, Krakowem, Łodzią i Warszawą, koncentrujący konkurencyjną aktywność w skali gospodarki europejskiej i światowej.

Wychodząc z założeń zawartych w „Strategii Finansów Publicznych i rozwoju gospodarczego – Polska 2000 – 2010” opisującego naszą gospodarkę w trzech wariantach: aktywnym (najlepszym), pasywnym (średnim) i ostrzegawczym (najgorszym) można przewidywać stan docelowy woj. kujawsko-pomorskiego w relacji do wariantu prorozwojowego mieszczącego się między wariantem aktywnym i pasywnym. Na tej podstawie można zbudować trzy warianty rozwoju woj. kujawsko-pomorskiego, a mianowicie:

- wariant I (optymistyczny),
- wariant II (konieczny),
- wariant III (pesymistyczny).

Wariant I zakłada osiągnięcie w 2010 r. wskaźników ekonomicznych nieco wyższych od średniej krajowej, przy przyjęciu za punkt odniesienia wariantu aktywnego złagodzonego. Tempo wzrostu produktu regionalnego musiałyby więc sięgnąć rocznie 8%–9% (na poziomie zbliżonym do ogólnokrajowego wariantu aktywnego). Wymagałyby to zwiększenia stopy inwestycji do co najmniej 30% produktu regionalnego. Wzrost oszczędności regionalnych nie byłby w stanie sprostać temu zadaniu, zatem konieczne byłoby wsparcie kapitałowe z zewnątrz (z innych regionów Polski i z zagranicy). Podniósłby się istotnie poziom życia ludności, zaś skala rozpiętości wewnętrznych prawdopodobnie nieco pogłębiłaby się. Wariant ten bardzo korzystnie odbiłby się na stopie bezrobocia, która obniżyłaby się do poziomu około 10% (w tym bezrobocie otwarte 7%–8%, ukryte 2%–3%).

Wariant II przewiduje podniesienie podstawowych wielkości ekonomicznych regionu do poziomu zbliżonego do zaproponowanego wariantu ogólnokrajowego, aktywnego złagodzonego: tempo wzrostu produktu regionalnego wynosiłoby 6%–7%, stopa inwestycji 25%–29% produktu regionalnego; stopa bezrobocia w roku docelowym około 13%.

Wariant III polega na utrzymaniu dotychczasowej, niższej od średniej krajowej, pozycji regionu w systemie gospodarki narodowej. Tempo wzrostu produktu regionalnego wynosiłoby więc średniorocznie około 4%–5%, stopa inwestycji 20%–24%, bezrobocie otwarte około 15%, a ukryte około 5% w roku docelowym (łącznie około 20%). Dochody realne ludności i konsumpcja pozostawałaby na poziomie niższym od średniej krajowej i nie byłyby uznane za satysfakcjonujące społeczność regionalną. Najbardziej satysfakcjonujący i jednocześnie realistyczny jest wariant II, który spowodowałaby pewną poprawę pozycji województwa kujawsko-pomorskiego w stosunku do pozostałych regionów Polski.

Z analizy uwarunkowań rozwoju oraz rządowych zamierzeń sterowania rozwojem, wynika stosunkowo małe zainteresowanie władz centralnych obszarem województwa kujawsko-pomorskiego, przejawiające się systematycznym pomijaniem jego obszaru

przy wytyczaniu krajowych celów i kierunków rozwoju. Tym samym rozwój województwa zależny będzie w znacznie większym stopniu od działań samorządu regionalnego. Niemniej jednak z analizy dostępnych dokumentów wynika konieczność pilnego podjęcia następujących działań, które mogą mieć istotny wpływ na tempo rozwoju i charakter zagospodarowania przestrzennego województwa w przyszłości:

- dostosowywanie możliwie szerokiego zakresu zagadnień (we wszystkich aspektach społeczno-gospodarczego funkcjonowania województwa) do norm obowiązujących w krajach Unii Europejskiej, w celu jak najszybszej unifikacji ze strukturami Wspólnoty,
- rozwój usług wyższego rzędu, w celu wytwarzania i wdrażania czynników innowacyjności, efektywności gospodarki i konkurencyjności regionalnej,
- kształcenie kadr o wysokich kwalifikacjach dla samorządów wszystkich szczebli,
- wytworzenie silnego proregionalnego lobby w administracji centralnej, zapobiegającego dyskryminacji województwa przy podejmowaniu decyzji o realizacji zadań znaczenia ogólnokrajowego.

Podstawowe dane o nakreślonych powyżej propozycjach przedstawia poniższa tabela

Wariant	Tempo wzrostu produktu regionalnego	Stopa inwestycji	Stopa bezrobocia otwartego
I. Optymistyczny	8-9%	30% i więcej	około 10%
II. Konieczny	6-7%	25-29%	około 13%
III. Pesymistyczny	4-5%	20-24%	około 15%

2.3. UWARUNKOWANIA WYNIKAJĄCE Z POŁOŻENIA WOJEWÓDZTWA

Województwo kujawsko-pomorskie zajmuje obszar 17 970 km² co stanowi 5,7% powierzchni Polski i zamieszkiwane jest przez 2,1 mln mieszkańców. Pod względem administracyjnym obszar województwa dzieli się na 144 jednostki gminne (w tym: 17 gmin miejskich, 35 miejskowiejskich i 92 gminy wiejskie) oraz na 23 powiaty (w tym: 4 grodzkie i 19 ziemskich). Usytuowane jest w obszarze pomostowym między zachodem i wschodem Europy. Przez jego obszar przebiegają ważne korytarze transportowe łączące kraje Unii Europejskiej z krajami centralnej i wschodniej Europy. Ponadto województwo jest korzystnie usytuowane w systemie powiązań transportowych w kraju głównie w układzie północ-południe. Posiada również zwornikową pozycję w układzie najważniejszych dróg wodnych w kraju.

Przez województwo kujawsko-pomorskie przebiega część trasy komunikacyjnej, która łączy kraje skandynawskie z południem Europy. W przyszłości będzie fragmentem paneuropejskiej autostrady A-1.

Województwo graniczy z 5 województwami, a mianowicie pomorskim, warmińsko-mazurskim, mazowieckim, łódzkim, wielkopolskim. Międzywojewódzkie powiązania województwa kujawsko-pomorskiego w zakresie sfery społecznej dotyczą zarówno związków instytucjonalnych, jak też wynikają z aktywności mieszkańców w zakresie zaspokajania codziennych potrzeb.

Powiązania instytucjonalnych, wynikających z administracyjnego przypisania obszaru województwa ośrodkom obsługującym położonym poza jego granicami, jest stosunkowo niewiele, a ich zakres ulega dalszemu ograniczaniu, ponieważ reforma administracyjna w większości dostosowała zasięg oddziaływania poszczególnych instytucji do

granic nowych województw. Do wyjątków należą powiązania wynikające z podpisania przez Regionalną Kasę Chorych umowy na świadczenie usług na rzecz mieszkańców regionu przez szpital psychiatryczny w Gnieźnie. Instytucjonalne związki z województwem wielkopolskim wynikają także ze zlokalizowania w Bydgoszczy siedziby oddziału Branżowej Kasy Chorych obsługującej dwa województwa. Działające na terenie województwa ośrodki uzdrowiskowe także w dużym stopniu obsługują mieszkańców innych województw.

Najbardziej widocznym przejawem związków społecznych są migracje. Wprawdzie zdecydowana większość ruchów migracyjnych (szacunkowo około 80%) odbywa się wewnątrz województwa, jednak pozostała część przypada głównie na województwa sąsiednie (np. dla zachodniej części regionu tradycyjnie bardzo duże przepływy dotyczą województwa wielkopolskiego i pomorskiego).

Dosyć duże przepływy osób generują miasta położone w pobliżu granic województwa. Są one ośrodkami centralnymi o skali lokalnej i ponadlokalnej, i jako takie obsługują sąsiednie tereny w zakresie handlu, usług i szkolnictwa ponadpodstawowego. Dla części gmin powiatów sępoleńskiego i tucholskiego ośrodkiem podregionalnym pozostały Chojnice.

Korzystny układ linii komunikacyjnych oraz duża liczba połączeń na niektórych trasach ułatwiają kontakty związane z codziennymi dojazdami do pracy. Zjawisko to ma znacznie mniejsze nasilenie niż w latach poprzednich, niemniej jednak wpływa na kształtowanie rynków pracy w obszarach przygranicznych województwa.

Silne powiązania z sąsiednimi ośrodkami regionalnymi wynikają także z faktu zlokalizowania w nich licznych szkół wyższych, szczególnie o profilach kształcenia niedostępnych na terenie województwa. Ośrodkami akademickimi o dużych ciężarach młodzieży z regionu są przede wszystkim

PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY

Gdańsk i Poznań dla części zachodniej, północnej i południowej oraz Łódź i Warszawa dla części południowej i wschodniej. Z kolei uczelnie bydgoskie i toruńskie obsługują także mieszkańców województw sąsiednich, przede wszystkim warmińsko-mazurskiego, zachodniej części mazowieckiego oraz północnej części wielkopolskiego. Czynnikiem sprzyjającym generowaniu powiązań jest lokalizacja w Bydgoszczy i w Toruniu szkół specyficznych w skali kraju, np. Wyższej Szkoły Oficerskiej, Akademii Muzycznej i w mniejszym stopniu Akademii Medycznej.

W kształtowaniu więzi psychospołecznych mieszkańców sąsiednich województw z Bydgoszczą i Toruniem, dużą rolę odgrywa działalność mediów, których zasięg wykracza poza granice województwa. Bydgoska prasa codzienna dostępna jest na terenie powiatu chojnickiego oraz gminy Trzemeszno, podobnie prasa toruńska – na terenie powiatu nowomiejskiego. Także zasięg regionalnej rozgłośni radiowej (Radio PiK) i programów nadawanych przez Ośrodek Regionalny TVP w Bydgoszczy wykracza poza granice województwa.

Województwo kujawsko-pomorskie stanowi także atrakcyjny obszar dla wypoczynku mieszkańców województw sąsiednich (w mniejszym stopniu także województw bardziej odległych, np. śląskiego, małopolskiego). Wypoczynek ten realizuje się nie tylko w zorganizowanych formach w obiektach turystycznych, ale w coraz szerszym zakresie w tzw. „drugich domach”. Duże nasilenie tego zjawiska obserwuje się szczególnie w Borach Tucholskich (mieszkańcy aglomeracji trójmiejskiej, warszawskiej, łódzkiej). Pewien wpływ na rozwój kontaktów międzywojewódzkich mają także imprezy kulturalne i sportowe.

W najbliższych latach należy spodziewać się zmiany relacji i natężenia związków międzywojewódzkich. Powstanie dużych województw z silnymi ośrodkami regionalnymi wyeliminuje część z dotychczasowych

naturalnych ciężarów do metropolii położonych w sąsiednich województwach i skieruje je ku miejscowym ośrodkom stołecznym. Codzienne kontakty związane z przemieszczaniem się mieszkańców w obszarach przygranicznych niewątpliwie będą się nasilały wraz ze wzrostem zamożności i mobilności społeczeństwa. Związki z sąsiednimi ośrodkami regionalnymi, które obecnie są już słabsze, niż w latach poprzednich, nadal będą się zmniejszać, czemu sprzyjać będzie rozwój potencjału usług wyższego rzędu w zespole miast – Bydgoszcz, Toruń.

Powiązania zewnętrzne województwa w zakresie gospodarki obejmują szereg zagadnień dotyczących między innymi przepływów surowców, produktów, myśli technologicznej, kapitału, kadr, kooperacji produkcji, itp. W gospodarce wolnorynkowej procesy te są trudne do uchwycenia, a postępująca globalizacja gospodarki prowadzi do rozwoju coraz szerszych i silniejszych powiązań.

Z punktu widzenia interesów województwa kujawsko-pomorskiego istotne znaczenie ma fakt funkcjonowania w systemie społeczno-gospodarczym Polski, kształtowanym przez jednolity system prawny i finansowy, w którym ani administracja rządowa, ani samorządowa województwa nie są podmiotami prowadzenia działań gospodarczych i podejmowania bezpośrednich decyzji stymulujących jej rozwój. Jako element systemu gospodarczego kraju, województwo na równych z innymi województwami prawach, bierze udział w procesach integracji ze strukturami zachodnioeuropejskimi.

Ważnym aspektem powiązań z innymi województwami jest specjalizacja w produkcji niektórych towarów sięgająca w skali kraju nawet kilkudziesięciu procent ogólnej produkcji. Dotyczy ona przede wszystkim wybranych dziedzin przemysłu elektromaszynowego, chemicznego i spożywczego. Z drugiej strony na terenie województwa nie prowadzi się w ogóle działalności gospodarczych w niektórych branżach, co powoduje

całkowite uzależnienie od innych województw.

Gospodarcze powiązania zewnętrzne są w dużym stopniu generowane przez system instytucji otoczenia biznesu, koncentrujących się w większych miastach. Wymianie dóbr i technologii sprzyja organizowanie imprez targowych (Bydgoszcz należy do czołówki krajowej pod względem liczby i rangi organizowanych targów). Nie bez znaczenia jest także przepływ wykwalifikowanych kadr, szczególnie w branżach o zaawansowanych technologiach, co wiąże się z działalnością szkół o charakterze politechnicznym, instytutów naukowych, itp.

Reasumując, należy stwierdzić, iż sfera gospodarcza generuje największą liczbę i złożoność powiązań zewnętrznych, przy czym w obliczu rosnącej globalizacji gospodarki oraz postępującego napływu kapitału zagranicznego, mają one coraz częściej charakter międzynarodowy. Powiązania i zależności gospodarcze należą do tej grupy wzajemnych interakcji, których znaczenie będzie w szybkim tempie rosło i miało bardzo znaczący wpływ na funkcjonowanie regionów.

Problematyka obszarów stykowych w zakresie środowiska przyrodniczego wymaga szczególnej uwagi ze względu na fakt, iż granice administracyjne rzadko nawiązują do granic naturalnych, a często zdarza się, że obszary o jednakowych walorach przyrodniczych i krajobrazowych sztucznie rozdzielone są przez granice administracyjne.

Bardzo ważnym problemem wymagającym współpracy z województwami sąsiednimi jest funkcjonowanie parków krajobrazowych. Granicami województw podzielone są: Brodnicki Park Krajobrazowy (na granicy z województwem warmińsko-mazurskim), Górnieniecko-Lidzbarski Park Krajobrazowy (na granicy z województwem warmińsko-mazurskim i mazowieckim), Gostynińsko-Włocławski Park Krajobrazowy (na granicy z województwem mazowieckim), i Tucholski Park Krajobrazowy (na granicy z województwem pomorskim). Wy-

mienione parki krajobrazowe posiadają zatwierdzone plany ochrony lub są one w końcowej fazie opracowania, jednak szczególnej uwagi wymaga współpraca w zakresie ochrony walorów przyrodniczo-krajobrazowych tych terenów, jak również w zakresie przestrzegania ład przestrzennego, edukacji ekologicznej, prowadzenia badań naukowych i innych. Obszarami parków zarządzają dyrekcje podlegające Wojewodzie Kujawsko-Pomorskiemu. Ponadto niezbędne są uregulowania prawne i organizacyjne odnośnie Parku Krajobrazowego Doliny Dolnej Wisły m.in. jako ponadwojewódzkiego zespołu parków krajobrazowych posiadającego w przyszłości kontynuację przestrzenną w województwie pomorskim.

Prowadzenia wspólnej polityki wymaga ochrona zlewni rzek: Brdy, Drwęcy i Wełny stanowiących obszary źródłowe pozyskiwania wody pitnej dla miast: Bydgoszczy, Torunia i Poznania. Szczególnie istotny jest fakt, że na terenie województwa pomorskiego znajdują się góry i część środkowego odcinka Brdy, na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego znajdują się obszar źródłiskowy, górny odcinek i część środkowego odcinka Drwęcy, natomiast w południowo-zachodniej części województwa kujawsko-pomorskiego znajdują się obszar źródłiskowy i górny odcinek Wełny. Potrzeby ochrony zlewni rzek wymagają kompleksowych działań w zakresie porządkowania gospodarki wodno-ściekowej, gospodarki odpadami, prowadzenia sieci i urządzeń infrastruktury technicznej i komunikacyjnej.

Granica administracyjna między województwem kujawsko-pomorskim a województwami sąsiednimi dzieli sztucznie trzy rezerваты przyrody. Rezerwat „Nadgoplański Park Tysiąclecia” chroniący ostoje ptactwa wodnego położony jest częściowo w województwie wielkopolskim, natomiast rezerwat „Rzeka Drwęca” chroniący środowisko wodne rzeki i ryb w nim bytujących i rezerwat „Bagno Mostki” chroniący torfowiska wysokie i przejściowe znajdują się

częściowo w województwie warmińsko-mazurskim. Niezbędne są wspólne działania na rzecz zachowania walorów środowiska rangi rezerwatowej oraz egzekwowania przestrzegania reżimów ochronnych na terenie rezerwatów.

Wspólnych działań w zakresie polityki ochronnej wymagają obszary głównych zbiorników wód podziemnych znajdujące się w strefie przygranicznej województw, zakwalifikowanych jako obszary najwyższej ochrony oraz wysokiej ochrony.

Na terenach przygranicznych z województwami: wielkopolskim i łódzkim należy prowadzić współpracę w zakresie zasięgu przestrzennej eksploatacji na skalę przemysłową złóż soli kamiennej i węgla brunatnego, ze szczególnym uwzględnieniem wpływu pozyskiwania złóż na stan środowiska przyrodniczego oraz potencjalną degradację walorów przyrodniczych i krajo-
brazowych.

Również dużej uwagi wymaga rozwój zagospodarowania, w szczególności turystycznego, wokół dużych jezior leżących w strefie przygranicznej województw, tj. Gopła, Zioła, Ostrowskiego, Szydłowskiego, Modzerowskiego, Wielkiego Partęczyn, Głowińskiego, Jeziora Bryńskiego, Stryje-
wa, Spierewnika, jak również zagospodarowanie atrakcyjnych w skali kraju szlaków kajakowych Brdy, Drwęcy i Wdy. Działania w tym zakresie muszą uwzględniać wymogi ochrony środowiska przyrodniczego.

Trudnym do rozwiązania jest problem zagospodarowania doliny Wisły, postrzeganej z jednej strony jako korytarz ekologiczny o randze międzynarodowej, a z drugiej jako obszar aktywizacji gospodarczej i rozwoju urbanizacji.

Infrastruktura techniczna ponadregionalna to w głównej mierze elementy liniowe. Sieć elektroenergetyczna jest siecią ogólnokrajową, zatem granice województw są tylko linią umowną w stosunku do Krajowego Systemu Elektroenergetycznego. Elementy KSE wychodzące z obszaru województwa to:

- elektroenergetyczna linia 400 kV, powiązana z województwem mazowieckim i pomorskim, relacji Płock – Grudziądz – Gdańsk,
- elektroenergetyczne linie 220 kV, powiązane z województwem wielkopolskim, mazowieckim, pomorskim i warmińsko-mazurskim.

Rozbudowywana elektroenergetyczna sieć 110 kV połączona jest sieciami zlokalizowanymi na obszarze innych województw i również stanowi całość systemu, dla którego granice województw nie są istotne. Projektowane linie elektroenergetyczne o napięciu 400 kV przechodzą do województwa wielkopolskiego w kierunku Poznania i Piły, a odcinki zlokalizowane na obszarze województwa kujawsko-pomorskiego są segmentami projektowanych tras.

Sieć gazociągów wysokiego ciśnienia jest częścią ogólnokrajowego systemu, a gazociągi przechodzące przez województwo kujawsko-pomorskie powiązane są z:

- województwem mazowieckim i wielkopolskim – gazociąg „Jamał” relacji Rosja – Europa Zachodnia,
- województwem mazowieckim, wielkopolskim i pomorskim – gazociąg relacji Płock – Włocławek – Odolanów .

Rurociągi ropy naftowej i paliw to:

- rurociąg ropy naftowej relacji Rosja – Niemcy przechodzący przez południowe tereny województwa kujawsko-pomorskiego z kierunku województwa mazowieckiego do województwa wielkopolskiego,
- rurociąg ropy naftowej relacji Płock – Gdańsk z kierunku województwa mazowieckiego do województwa pomorskiego,
- rurociąg paliw relacji Płock – Nowa Wieś – Rejewiec z kierunku województwa mazowieckiego do województwa wielkopolskiego.

Powyższe rurociągi są częścią systemu krajowego.

Zewnętrzne uwarunkowania rozwoju

Województwo połączone jest z sąsiednimi województwami poprzez różnorodne układy komunikacyjne obejmujące drogi kołowe, linie kolejowe i drogi wodne. W tym układzie komunikacyjnym znajduje się 10 dróg krajowych, 22 drogi wojewódzkie, 10 linii kolejowych o znaczeniu krajowym

i 11 linii kolejowych o znaczeniu wojewódzkim. Ponadto występują 2 drogi wodne.

Istnienie i sprawne funkcjonowanie ciągów infrastrukturalnych wymaga bieżącego współdziałania zainteresowanych województw, jak też wspólnego planowania niektórych przedsięwzięć.

Podstawowe informacje o powiatach.

Powiaty	Powierzchnia w km ²		Liczba mieszkańców	Gęstość zaludnienia ² os. km ²	Liczba gmin	Liczba miejscowości wiejskich	Liczba miast
	ogółem	% lasów					
<u>powiaty grodzkie:</u>							
Bydgoszcz	174,5	21,2	386 855	2987	–	–	1
Grudziądz	58,7	19	102 434	2350	–	–	1
Toruń	115,8	23,8	206 158	2637	–	–	1
Włocławek	84,8	24,6	123 373	2035	–	–	1
<u>powiaty ziemskie:</u>							
aleksandrowski	475,6	7,7	56 764	139	9	150	3
brodnicki	1038,8	20,4	75 513	101	10	222	3
bydgoski	1394,8	41	84 693	115	8	215	2
chełmiński	527,6	6,4	53 268	120	7	95	1
golubsko-dobrzyński	613	18,6	45 502	98	6	161	2
grudziądzki	728,4	13,1	39 207	68	6	124	2
inowrocławski	1224,9	10,2	169 951	169	9	257	5
lipnowski	1015,6	20,7	68 793	97	9	222	3
mogileński	675,9	16	47 435	88	4	157	2
nakielski	1120,5	22,4	84 866	119	5	192	4
radziejowski	607	4,2	44 264	80	7	192	2
rypiński	587,1	18,4	45 711	113	6	125	1
sępoleński	790,9	23,2	41 848	77	4	117	3
świecki	1472,7	35,5	99 748	119	11	251	2
toruński	1229,7	27,6	81 554	101	9	205	1
tucholski	1075,4	48,1	47 817	98	6	189	1
wąbrzeski	501,3	6,8	35 913	85	5	81	1
włocławski	1472,3	18	87 409	79	13	437	6
żniński	984,6	15,9	71 390	94	6	176	4
województwo	17 969,9	22,3	2 100 466	166,8	144	3568	52

* Obliczana dla obszarów bez lasów, łąk i pastwisk.

3. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE

3.1. SFERA EKOLOGICZNA

Obszar województwa kujawsko-pomorskiego cechuje bardzo korzystne położenie geograficzne – w centralnej części kraju, nad rzeką Wisłą i na skrzyżowaniu głównych szlaków komunikacyjnych.

Środowisko geograficzne obszaru województwa kujawsko-pomorskiego nie jest jednorodne z punktu widzenia uwarunkowań fizycznogeograficznych i przyrodniczych. Przez obszar województwa przebiegają liczne naturalne granice stwarzające zróżnicowanie cech środowiskowych, a przestrzenne zróżnicowanie obszaru województwa predysponuje poszczególne regiony fizycznogeograficzne do określonego sposobu użytkowania i zagospodarowania terenu.

3.1.1. Ocena zasobów i stanu środowiska przyrodniczego

Na obszarze województwa przeważają rozległe, polodowcowe wysoczyzny morenowe – praktycznie bezleśne, użytkowane rolniczo. Rozległe obszary akumulacji wodnolodowcowej, najczęściej zalesione, z licznymi jeziorami są bazą rozwoju gospodarki leśnej oraz rozwoju turystyki i rekreacji. Natomiast głębokie pradoliny i doliny rzeczne stanowią ważne dla funkcjonowania przyrody korytarze ekologiczne. Są one jednocześnie terenami najwcześniejszego rozwoju osadnictwa i obecnie obszarami intensywnej aktywizacji gospodarczej. Dlatego zwłaszcza dla doliny Wisły należy wypracować kompromisowe jej zagospodarowanie zgodne z ideą zrównoważonego rozwoju.

Obszar województwa jest zasobny w niektóre surowce naturalne. Metodą górniczą pozyskiwana jest sól kamienna, a metodą odkrywkową wydobywa się: wapień i margle, kruszywo naturalne, kredę jeziorną i torfy. Stosowany sposób eksploatacji złóż, w szczególności na terenach o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych, wymaga pełnej rekultywacji wyrobisk po-

eksploatacyjnych (zalesienie lub zagospodarowanie zbiorników wodnych w wyrobiskach dla potrzeb rekreacji). Nieodwracalne szkody w środowisku przyrodniczym, powstające przy eksploatacji odkrywkowej złóż na wielką skalę, nakazują odstąpienie od projektu wydobywania węgla brunatnego zalegającego w południowej części województwa.

Największym zasobem naturalnym na obszarze województwa są gleby. Użytki rolne zajmujące 64,4% powierzchni województwa to głównie grunty orne o wysokiej przydatności rolniczej. Z uwagi na urozmaiconą rzeźbę terenu oraz ubóstwo roślinności trwałej na terenach rolnych, gleby narażone są na różne formy degradacji, w tym erozję wodną na stokach i erozję wąwozową. Szacuje się, że erozją wodną zagrożone jest 33,9% powierzchni województwa. Niezbędne są kompleksowe działania w celu zapobiegania degradacji gleb: zadrzewiania, zmiana sposobu użytkowania gruntów z ornego na łąkowy, regulacja stosunków wodnych, tworzenie remizów śródpolnych.

Ważnym zasobem naturalnym województwa są lasy zajmujące 22,3% jego powierzchni. Rozmieszczenie obszarów leśnych na obszarze województwa jest bardzo nierównomierne, co wynika ze zróżnicowanej rolniczej przydatności gleb. Zasoby leśne stanowią podstawę rozwoju gospodarki leśnej oraz pełnią funkcję ekologiczną. Rozległe kompleksy leśne wokół największych miast województwa (Bydgoszcz, Toruń, Włocławek, Grudziądz) tworzą swego rodzaju „zieloną otulinę”. Od pewnego czasu, powierzchnia lasów na obszarze województwa, powoli wzrasta. Największy przyrost powierzchni leśnej występuje na terenach o dużej lesistości, natomiast ubytek (niekiedy bardzo znaczny), na terenach o funkcji rolniczej (Pojezierze Chełmińskie, Równina Inowrocławska, Wysoczyzna Świecka). Niekorzystna jest struktura siedliskowa lasów – dominują siedliska borowe, w drze-

wostanach przeważa sosna zwyczajna (ponad 80%) młodszych klas wiekowych. Monokulturowy charakter drzewostanów, niski na ogół ich wiek oraz nierównomierny rozkład przestrzenny powierzchni leśnych sprawiają, że lasy narażone są na gradację szkodników leśnych, na szkodliwe oddziaływanie zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego (w tym na emisje przemysłowe ze strony największych miast województwa) oraz są zagrożone pożarami. W ostatnich latach – w okresie transformacji ustrojowej – zaznaczyła się zmiana polityki gospodarki leśnej wyrażająca się traktowaniem znaczenia ekologicznego lasów na równi z ich funkcją gospodarczą. W szczególności w lasach państwowych wzrasta średni wiek drzewostanów, zmniejsza się powierzchnia zrębów, przywracana jest zgodność drzewostanu z siedliskiem.

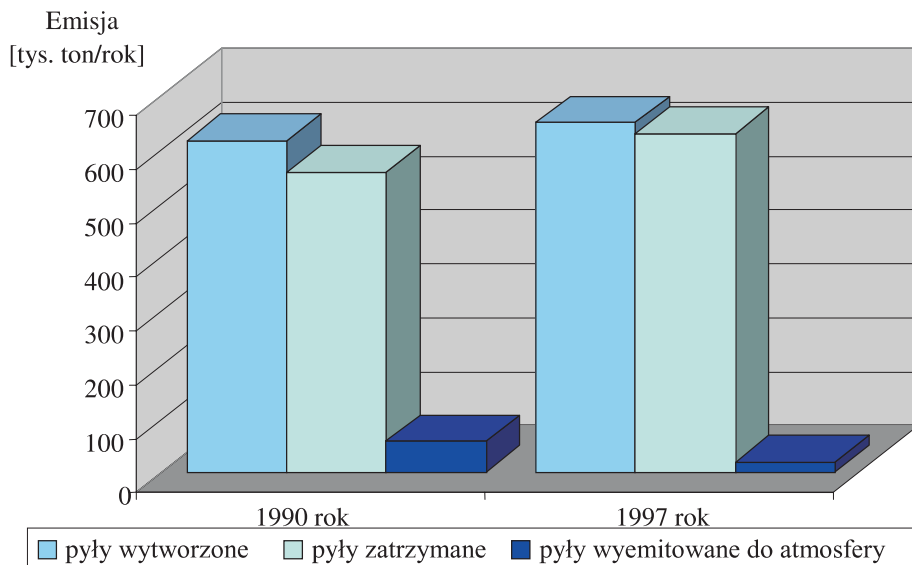
Z uwagi na położenie obszaru województwa w strefie przejściowej między klimatem morskim a kontynentalnym, warunki pogodowe charakteryzują się dużym uśłonecznieniem, umiarkowaną siłą wiatru i średnimi opadami (w południowej i środkowej części województwa poniżej średniej – występuje niedobór opadów). Stan czystości powietrza atmosferycznego, chociaż poprawił się znacznie w ostatnich latach, jest niezadowolający, w szczególności w dużych ośrodkach miejskich (zanieczyszczenia energetyczne, technologiczne i komunikacyjne). Emisja ogólna zanieczyszczeń do atmosfery zmniejszyła się w latach 1990–1997 o 44,4%, emisja pyłów spadła o 66,4%, zaś gazów średnio o 34,8%. Niemniej występują jeszcze przekroczenia dopuszczalnych norm zanieczyszczenia fenolem w Bydgoszczy i Inowrocławiu, dwutlenkiem siarki i opadami pyłu w Toruniu oraz formaldehydem we Włocławku. Dalszej poprawy wymaga także jakość powietrza w trzech uzdrowiskach na obszarze województwa: Ciechocinku, Inowrocławiu i Wieńcu Zdroju.

Stwierdza się pogorszenie stanu klimatu akustycznego, przede wszystkim w dużych ośrodkach miejskich, powodowane nadmiernym natężeniem ruchu motoryzacyjnego przy braku obwodnic dla większości miast oraz tras szybkiego ruchu. Natomiast bardzo pozytywnym zjawiskiem jest znaczne zredukowanie hałasu przemysłowego.

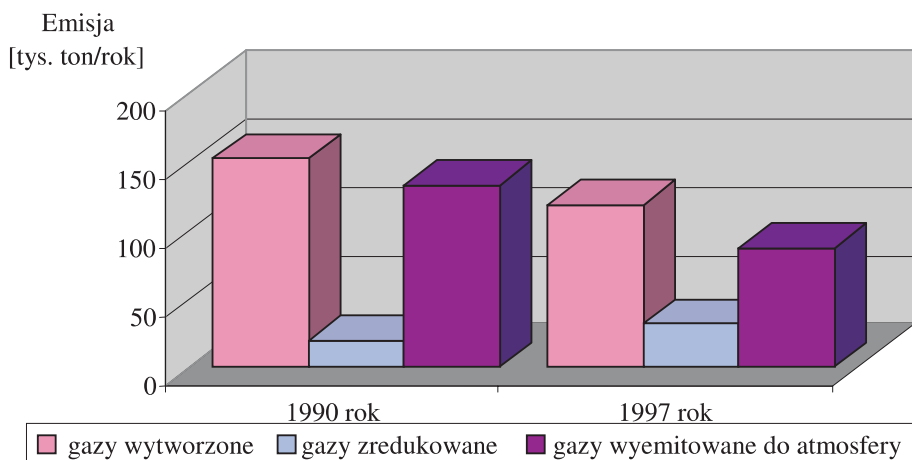
O pozytywnych tendencjach w zakresie poprawy stanu środowiska (w tym powietrza atmosferycznego) świadczy weryfikacja obszarów ekologicznego zagrożenia w województwie, które do 1995 r. zajmowały 18,4% dzisiejszej powierzchni województwa, a obecnie tylko 1,22% (miasta: Toruń, Włocławek, Aleksandrów Kujawski, Ciechocinek).

Obszar województwa charakteryzuje się urozmaiconą siecią wodną, której os stanowi rzeka Wisła z licznymi dopływami. Rzeki województwa są zasilane przez wody podziemne oraz opady atmosferyczne i posiadają stany wód charakterystyczne dla reżimu gruntowo-deszczowo-śnieżnego. Wyraźnie zaznaczają się wezbrania wiosenne, a letnie i jesienne są zdeterminowane wielkością opadów atmosferycznych. Pod względem hydrologicznym sytuacja jest niekorzystna z uwagi na to, że na obszarze województwa znajdują się tylko dolne części zlewni dopływów Wisły (Brdy, Wdy, Drwęcy i Osy). Natomiast w południowo-zachodniej części województwa znajduje się źródłkowy fragment zlewni Wehny. Jeziora na obszarze województwa rozmieszczone są nierównomiernie, przy czym największe jezior występuje na Pojezierzu Brodnickim, Dobrzyńskim i Gnieźnieńskim, zaś największe (Gopło, Głuszyńskie i Żnińskie Duże) w południowej części województwa. Spośród kilkunastu zbiorników sztucznych wyróżniają się wielkością Zbiornik Włocławski i Zbiornik Koronowski.

Emisja zanieczyszczeń pyłowych.

Emisja zanieczyszczeń gazowych.

Gospodarcze wykorzystywanie wód powierzchniowych zdeterminowane jest ich jakością. Na ogólną długość badanych rzek 1 725 km tylko 40 km (2,3%) notowanych jest w II klasie czystości, a 344 km (19,9%) w III klasie czystości. Niestety na 1 341 km długości (77,7%) stwierdzono wody poza-

klasowe. Należy zauważyć, że zmniejsza się długość rzek w II klasie czystości, zaś zwiększa się w pozostałych. Mniej jest odcinków rzek o wodach zdegradowanych, z wielokrotnym przekroczeniem norm. Jakość wód największych rzek powoli poprawia się (Wisła, Drwęca, Noteć) lub ich stan jest za-

OCENA ZASOBÓW I JAKOŚCI WÓD PO- WIERZCHNIOWYCH I PODZIEMNYCH

dowalający (Brda, Wda). Poprawę stanu przynoszą oddawane sukcesywnie do eksploatacji oczyszczalnie ścieków i likwidowanie zrzutów ścieków nieoczyszczonych. Spośród badanych 225 jezior znaczna część posiada wody zanieczyszczone, w tym 65 ponad normę. Zanieczyszczone są w szczególności duże jeziora o genezie wytopiskowej, mało odporne na degradację, położone w zlewniach intensywnie użytkowanych rolniczo, będące dziś w zaawansowanym stadium zarastania. Zdecydowanie lepszą jakością wody charakteryzują się mniejsze jeziora o genezie rynnowej, zasobne w wodę, położone w zlewniach leśnych. Podjęte w ostatnich latach na szeroką skalę działania w zakresie uporządkowania gospodarki ściekowej powstrzymały postępującą degradację wód jezior, lecz dla zachowania ich wysokiej jakości niezbędne jest rygorystyczne przestrzeganie reżimów ochronnych.

Połączenie Wisły i Odry za pośrednictwem Kanału Bydgoskiego stanowi bazę rozwoju żeglugi śródlądowej, a sieć rzeczna wraz z jeziorami bazę rozwoju turystyki wodnej.

Obszar województwa jest bogaty w zasoby wód podziemnych, które są czyste i stosunkowo łatwo dostępne. Niestety większość zbiorników wód podziemnych znajduje się na terenach nie posiadających izolacji od powierzchni, co sprzyja przesiąkaniu do nich zanieczyszczeń. Niezbędna jest ochrona zasobów wód podziemnych, w tym prawna. Konieczne są także dalsze działania w zakresie ochrony wód na obszarze zlewni Brdy i Drwęcy zabezpieczających w wodę pitną potrzeby Bydgoszczy i Torunia.

Przez obszar województwa przebiegają liczne drogowe i kolejowe trasy przewozu substancji toksycznych, prowadzące przez tereny największych miast regionu, stanowiąc potencjalne źródło zagrożenia zdrowia i życia ludzi oraz skażenia środowiska. Najbardziej obciążone przewozem tego typu substancji są drogi nr 1, 10 i 52 oraz linie

kolejowe: Włocławek – Toruń – Bydgoszcz, Toruń – Inowrocław i Toruń – Iława. Na szczególną uwagę zasługuje miasto Włocławek, które jest głównym węzłem przewozu amoniaku. Potencjalne źródło zagrożenia stanowi również transport rurociągowy w szczególności ropociągi, gazociągi wysokociśnieniowe i rurociągi solanki. Ponadto na terenie województwa znajduje się 106 zakładów stosujących w produkcji lub magazynujących toksyczne środki przemysłowe, które potencjalnie mogą spowodować katastrofy ekologiczne. Najwięcej źródeł zagrożeń znajduje się w miastach położonych w dolinie Wisły tj: Włocławku, Toruniu, Bydgoszczy, Świeciu i Grudziądzu. Dlatego niezbędne jest funkcjonowanie na obszarze województwa systemu zwalczania i zapobiegania powstawaniu nadzwyczajnych zagrożeń środowiska w formie zorganizowanego systemu ratowniczego.

3.1.2. Prawna ochrona przyrody i krajobrazu

Wysokie walory przyrodnicze i krajobrazowe na obszarze województwa kujawsko-pomorskiego objęte są różnymi formami wielkoprzestrzennej ochrony krajobrazu, jak indywidualnej ochrony przyrody.

Najbardziej wartościowe obiekty przyrodnicze objęto ochroną jako rezerwat przyrody. Według stanu na 31.08.1999 r. na obszarze województwa znajdowało się 76 rezerwatów przyrody, w tym: 37 leśnych, 14 florystycznych, 12 torfowiskowych, 8 faunistycznych i 5 krajobrazowych, zajmujących łącznie powierzchnię 15 808,37 ha. W stosunku do 1989 r. przybyło 21 nowych rezerwatów. Wyłączając największy rezerwat „Nadgoplański Park Tysiąclecia” o powierzchni 9807 ha obszar ochrony rezerwatowej zwiększył się prawie trzykrotnie. Zdecydowana większość rezerwatów przyrody znajduje się na terenach parków krajobrazowych i obszarów chronionego krajobra-

PRAWNA OCHRONA PRZYRODY I KRAJO- BRAZU

zu. Rezerwaty przyrody wyłączone są z eksploatacji gospodarczej, udostępniane dla badań naukowych, turystyki i edukacji ekologicznej. Pożądane jest objęcie ochroną rezerwatową przez Wojewodę Kujawsko-Pomorskiego wszystkich obiektów zasługujących na tę rangę ochrony.

Na obszarze województwa występuje w całości lub części 8 parków krajobrazowych o łącznej powierzchni 209 212,2 ha, co stanowi 11,4% powierzchni ogólnej województwa. W porównaniu z końcem 1989 roku przybyło 5 parków krajobrazowych, a łączna ich powierzchnia zwiększyła się prawie czterokrotnie. Przeważają parki obejmujące młodoglacjalny krajobraz pojezierny w północnej części województwa (Brodnicki, Górznieńsko-Lidzbarski, Tucholski, Wdecki, Krajeński) oraz Nadgoplański, a pozostałe dwa znajdują się w obrębie doliny Wisły (Gostynińsko-Włocławski, Doliny Dolnej Wisły). Parki krajobrazowe obejmują tereny o wysokich walorach przyrodniczych, historycznych i kulturowych skutecznie chroniąc walory środowiska w oparciu o akty prawne o ich utworzeniu i sporządzone plany ochrony. W wymienionych dokumentach ustalone są warunki do rozwoju niekolizyjnych z wymogami ochrony przyrody i krajobrazu form turystyki i rekreacji, rozwoju ekologicznych form gospodarki rolnej, agroturystyki i edukacji ekologicznej. Planuje się utworzenie Pałuckiego Parku Krajobrazowego, a uregulowań prawnych ze strony wojewody wymaga Park Krajobrazowy Doliny Dolnej Wisły (reżimy ochronne na terenie dawnego Chełmińskiego Parku Krajobrazowego).

Na obszarze województwa znajduje się 30 obszarów chronionego krajobrazu o łącznej powierzchni 333 915,7 ha, co stanowi 18,6% powierzchni województwa. Obejmują one wyróżniające się krajobrazowo tereny o różnych typach ekosystemów. Gospodarowanie na tych terenach musi zapewnić stan względnej równowagi systemów przyrodniczych.

System wielkoprzestrzennych form ochrony krajobrazu na obszarze województwa nie został jeszcze ostatecznie ukształtowany – wymaga modyfikacji, głównie w celu zapewnienia ciągłości przestrzennej parków krajobrazowych i obszarów chronionego krajobrazu oraz objęcia ochroną prawną wszystkich ważnych dla funkcjonowania przyrody ciągów ekologicznych (dolina Lutryny, dolina Rypienicy, dolina Zgłowiączki, dolina Noteci, rynna chełmyńska, dolina Tażyny). Uregulowania prawnego wymagają obszary chronionego krajobrazu wyznaczone przez wojewodę bydgoskiego w 1991 r., ze zmianą w 1999 r., przedłużone Rozporządzeniem Nr 46/99 Wojewody Kujawsko-Pomorskiego.

Ponadto na obszarze województwa występują liczne obiekty objęte indywidualną ochroną: pomniki przyrody ożywionej i nieożywionej, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe oraz stanowiska dokumentacyjne przyrody nieożywionej. Podlegają one ochronie jako twory przyrody o niepowtarzalnych walorach przyrodniczych i historycznych, jak sędziwe, okazałe drzewa, grupy drzew, bagna, „oczka” wodne. Służą one badaniom naukowym, edukacji ekologicznej oraz turystyce krajoznawczej i specjalistycznej. W ostatnim dziesięcioleciu liczba takich obiektów znacznie wzrosła.

Wszystkie wymienione formy ochrony mogą być tworzone na mocy Rozporządzenia Wojewody, a obszary chronionego krajobrazu i formy indywidualnej ochrony przyrody mogą być uznawane także uchwałą rady gminy. Niestety osiągnięcia samorządów lokalnych w tym zakresie są bardzo skromne (1 pomnik przyrody – aleja dębowa w gminie Grudziądz, a inne np. dotyczące zespołów przyrodniczo-krajobrazowych w gminach Zbójno, Wielgie i Czernikowo – nie ogłoszone w dziennikach urzędowych – nie mają mocy prawnej).

Północno-wschodnia część województwa znajduje się w granicach obszaru funk-

cjonalnego „Zielone Płuca Polski”. Pożądana jest szersza współpraca wojewody z wszystkimi szczeblami samorządów w zakresie realizacji idei rozwoju tego obszaru. Wydaje się również pożądane zwiększenie zasięgu przestrzennego „ZPP” na terenie województwa.

Uzasadnione jest podjęcie wszelkich możliwych działań na rzecz utworzenia na terenie Borów Tucholskich rezerwatu biosfery – najwyższej rangą formy ochrony.

Niezbędne jest również wydanie odpowiedniego aktu prawnego (Rozporządzenie Wojewody) na mocy Ustawy – Prawo Wodne, regulującego zasady gospodarowania na obszarach Głównych Zbiorników Wód Podziemnych, co pozwoli na stworzenie mechanizmów prawnych ochrony wody o najlepszej jakości i największych zasobach w województwie.

Należy także wspierać wszystkie formy działalności badawczej, naukowej, inwentaryzacyjnej, dokumentującej zasoby przyrody i walory krajobrazowe na terenie województwa, obejmując kolejne obszary i obiekty odpowiednimi formami prawnej ochrony przyrody i krajobrazu.

3.1.3. Powiązania zewnętrzne

Europejska Sieć Ekologiczna (E-ECONET) obejmuje: 2 obszary węzłowe o randze międzynarodowej tj. obszar Borów Tucholskich i obszar Powidzko-Gostyński – położone skrajnie w stosunku do terytorium województwa oraz 2 korytarze ekologiczne: wzdłuż doliny rzeki Wisły z odgałęzieniem w północnej części województwa w kierunku wschodnim i wzdłuż doliny rzeki Noteć.

Ponadto według wstępnych założeń system Europejskiej Sieci Obszarów Chronionych „NATURA 2000”, obejmie około 6% powierzchni Polski, w tym również część obszaru województwa kujawsko-pomorskiego.

W ramach programu „Człowiek i biosfera” (MaB) przy UNESCO, trwają obecnie zaawansowane prace nad utworzeniem Światowego Rezerwatu Biosfery „Bory Tucholskie”.

Baza danych „CORINE” z terenu województwa kujawsko-pomorskiego ujmuje 2 ostoje duże: Bory Tucholskie, Lasy Gostyński-Włocławskie, 10 ostoi o powierzchni powyżej 100 ha rozmieszczonych głównie po zewnętrznych krańcach województwa, 5 ostoi przyrody o powierzchni poniżej 100 ha rozmieszczonych głównie w północnej części doliny Wisły.

Międzynarodowe organizacje i towarzystwa, działające na rzecz ochrony przyrody, typują na obszarze województwa 5 ostoi ptaków o randze europejskiej godnych objęcia ochroną.

W układzie międzynarodowym należy także dostrzegać ekoregion „Zielone Płuca Polski”, w granicach którego występuje większość powiatu brodnickiego.

Zasoby środowiska przyrodniczego obejmują także 9 głównych zbiorników wód podziemnych, wymagających objęcia najwyższą bądź wysoką ochroną, nie posiadających w stropie izolującej pokrywy utworów słabo przepuszczalnych.

Do zasobów cennych przyrodniczo i wymagających ochrony zaliczono ponadto dolinę rzeki Wisły, w kategorii terenu związanego z ochroną funkcji biotycznych.

Zasięgi obszarów chronionych i cennych przyrodniczo poza terytorium województwa

Poza granice administracyjne województwa wykraczają obszary prawnie chronione: 4 parki krajobrazowe i 11 obszarów chronionego krajobrazu.

Poza granicami województwa znajdują się części dorzeczy, łącznie z obszarami źródliskowymi, największych jego rzek (Brdy 33%, Wdy 60%, Drwęcy 60%, Skrwy 80%, Noteci 70%), w tym podlegające szczegól-

OSTOJE PRZYRODY O ZNACZENIU GLOBAL- NYM

nej ochronie, głównie ze względu na zaopatrzenie miast w wodę (Brda i Drwęca). W południowo-zachodniej części województwa znajduje się obszar źródłiskowy zlewni chronionej rzeki Wełny.

Ponadnormatywne zanieczyszczenia wód powierzchniowych wpływających na terytorium województwa

Rzeki wpływające na teren województwa charakteryzuje zróżnicowane zanieczyszczenie. Większość z nich prowadzi wody nie odpowiadające normom. Do takich rzek należą Wisła, Noteć, Drwęca, Osa, Wełna oraz graniczna rzeka Skrwa. Rzeki Wda i Brda wprowadzają natomiast wody klasy III. Wody rzeki Wisły, przed granicą województwa kujawsko-pomorskiego wykazują już ponadnormatywne zanieczyszczenia chemiczne oraz zasolenie.

Transgraniczny napływ zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego

Transgraniczny napływ zanieczyszczeń atmosferycznych nad województwo kujawsko-pomorskie pochodzi głównie z kierunku południowego, z rejonu Konina w województwie wielkopolskim. Zlokalizowane są tam 4 duże zakłady przemysłowe emitujące powyżej 20 tys. t/rok pyłów i gazów. Średnia roczna emisja SO_2 ze źródeł zewnętrznych w południowej części kujawsko-pomorskiego osiąga wielkość ponad 50 \u0119g/m^3 (norma 32 \u0119g/m^3).

Oddziaływanie dróg krajowych i wojewódzkich najbardziej obciążonych ruchem samochodowym

Z powiązań między województwami wynikają znaczne uciążliwości, a niekiedy i zagrożenia, których źródłem są drogi krajowe i regionalne oddziaływujące na środo-

wisko przyrodnicze obszarów przyległych. Oddziaływanie to zależne jest w znacznym stopniu od natężenia ruchu i sprawności pojazdów. W przyszłości będzie to również oddziaływanie m.in. autostrady Północ – Południe, drogi szybkiego ruchu nr 10. Bardzo duże obciążenie średnim dobowym ruchem samochodowym tj. powyżej 6 000 pojazdów na dobę dotyczy drogi krajowej nr 1 z kierunku Łodzi oraz drogi krajowej nr 10 z kierunku Szczecina, natomiast duże obciążenie ruchem tj. w przedziale 4 000 – 6 000 pojazdów dotyczy 6 dróg: drogi krajowej nr 1 z kierunku Gdańska, drogi krajowej nr 10 od strony Płońska, drogi krajowej nr 514 z kierunku Nowy Dw\u00f3r oraz drogi wojewódzkiej nr 240 od strony Chojnic.

Tranzytowe przebiegi sieci infrastruktury technicznej

Określone charakterem zagrożenia wynikają z oddziaływania linii elektroenergetycznych wysokich napięć (220kV, 400kV), szczególnie w zakresie promieniowania elektromagnetycznego. Przebiegi ropociąg\u00f3w, gazociąg\u00f3w, budowle hydrotechniczne mogą być niebezpieczne w przypadku nadzwyczajnych wydarzeń.

Potencjalna eksploatacja zł\u00f3\u017c w\u0119gla brunatnego

Ogromnym zagrożeniem dla środowiska przyrodniczego może być przyszła eksploatacja zł\u00f3\u017c w\u0119gla brunatnego. Obecnie rozważane s\u0105 mo\u017cliwo\u015bci eksploatacji tego surowca na potrzeby energetyki w rejonie Konina ze z\u0142\u00f3\u017c „M\u0105koszyn – Grochowska” (w pobli\u017cu granicy z wojew\u00f3dztwem kujawsko-pomorskim). Rozw\u0105ża si\u0119 eksploatacj\u0119 zł\u00f3\u017c po\u0142o\u017conych ju\u017c na terytorium wojew\u00f3dztwa kujawsko-pomorskiego, w tym w pierwszej kolejno\u015bci na terenie gminy Izbica Kujawska.

ZEWNĘTRZNE ZA- GROŻENIA I ZANIE- CZYSZCZENIA ŚRO- DOWISKA

NADZWYCZAJNE ZA- GROŻENIA ŚRODOWI- SKA REJONY KON- CENTRACJI SKŁADO- WANIA SUBSTANCJI NIEBEZPIECZNYCH

3.2. SFERA SPOŁECZNA

3.2.1. Środowisko kulturowe

Województwo kujawsko-pomorskie obejmuje w ujęciu historycznym: Ziemię Chełmińską, Dobrzyńską, Kujawy Wschodnie (włocławskie), Kujawy Zachodnie (inowrocławskie), wschodnie i północne tereny Wielkopolski (Pałuki), południową część Kaszub oraz wschodnią część pogranicza wielkopolsko-pomorskiego (Krajnę). Pod względem tożsamości kulturowej województwo nie stanowi zwarte i jednorodnego regionu lecz wypadkową nakładających się czynników geograficznych, zagospodarowania materialnego i dziedzictwa kultury niematerialnej, ukształtowanych na przestrzeni wieków w procesach podziałów administracyjno-państwowych, odmiennego rozwoju gospodarczego i społecznego.

Bogate i zróżnicowane zasoby środowiska kulturowego województwa tworzą zarówno krajobraz kulturowy (obejmujący historyczne układy urbanistyczne i ruralistyczne, zespoły i pojedyncze obiekty, miejsca historyczne oraz współcześnie tworzone wartości przestrzenne), jak i elementy kultury duchowej społeczeństwa (w tym m.in. język, twórczość ludowa i artystyczna, zwyczaje i tradycje).

Ludność województwa stanowi pod względem etnograficznym mozaikę niżej wymienionych wspólnot etnicznych: Krajanaków (pow. sępoleński i nakielski, poza gm. Kcynia i Szubin), Borowiaków Tucholskich (centrum i południe Borów Tucholskich), Kociewiaków (część Wysoczyzny Świeckiej i wschodni fragment Borów Tucholskich), Chełminiaków (pow. chełmiński i północna część pow. toruńskiego), Lubawiaków (pow. brodnicki), Dobrzyńniaków (pow. rypiński, lipnowski oraz południowa część pow. golubsko-dobrzyńskiego), Kujawiaków (pow. inowrocławski, radziejowski, włocławski oraz północna część pow. aleksandrowskiego), Pałuczian (południowa część pow. nakielskiego i północna część

pow. żnińskiego), Wielkopolan (północno-zachodnia część pow. mogileńskiego oraz południowa część pow. żnińskiego).

Skomplikowane dzieje tego regionu – w tym zwłaszcza wydarzenia bieżącego stulecia – miały zasadniczy wpływ na stopień zachowania, charakterystycznych dla poszczególnych grup cech tożsamości lokalnej. Są one kulturowane w stosunkowo niewiele miejscach.

Zachowane zwyczaje i tradycje generalnie najsilniej akcentowane są w trzech grupach dotyczących między innymi: obrzędów religijnych, uroczystości rodzinnych oraz obrzędów i wierzeń związanych z kalendarzem.

Elementy kultury niematerialnej poszczególnych grup etnicznych kulturowych również nieliczne zespoły folklorystyczne oraz twórcy ludowi.

Materialne zasoby środowiska kulturowego związane są z początkiem działalności ludzkiej na obszarze województwa i reprezentowane przez około 38 300 stanowisk archeologicznych i 130 grodzisk nie posiadających własnej ekspozycji krajobrazowej (87% obszaru zostało przebadane w programie Archeologicznych Zdjęć Polski).

Najbardziej znany przykład wczesnego osadnictwa w regionie stanowi Biskupin – osiedle obronne z okresu kultury łużyckiej, uznane w 1994 r. Zarządzeniem Prezydenta RP za pomnik Historii. Obecnie Biskupin jest znakomitym przykładem możliwości wykorzystania historycznego dziedzictwa nie tylko jako czynnika edukacyjnego, ale również jako elementu sprzyjającego aktywizacji ekonomicznej. Początek podobnych działań zaobserwować możemy również w Brodnicy.

Na dobrze rozwiniętą w przestrzeni historyczną sieć osadniczą województwa składają się m.in. 52 ośrodki miejskie, z których część należy do najwcześniej lokowanych w Polsce (po Dolnym Śląsku i Pomorzu Zachodnim). Wymienić tu należy przede

wszystkim: Strzelno (1231), Chełmno i Toruń (1233), Radzyń Chełmiński (1234), Dobrzyń n./Wisłą (1239), Brześć Kujawski (1250), Chełmżę (1251), Radziejów (1252), Włocławek (1255), Żnin i Kcynię (1262), Inowrocław (1267). Niektóre z zachowanych miejskich układów urbanistycznych (Starych Miast), wpisane zostały do rejestru zabytków (np. Brodnica, Brześć Kujawski, Bydgoszcz, Chełmno, Gniewkowo, Grudziądz, Kruszwica, Nieszawa). Wałory kulturowe Starego i Nowego Miasta w Toruniu uznane zostały przez UNESCO (w 1997 r.) wpisaniem na „Listę Dziedzictwa Światowego”.

Wiejska sieć osadnicza województwa „przyporządkowana” administracyjnie 127 ośrodkom gminnym wiejskim i miejsko-wiejskim tylko w części zachowała swoje, historycznie ukształtowane, układy ruralistyczne. Największej presji inwestycyjnej, zacierającej praktycznie czytelne jeszcze do niedawna układy, uległy wsie znajdujące się w strefach przymiejskich, głównie wokół takich miast jak: Bydgoszcz, Toruń, Grudziądz, Inowrocław.

W strukturze osadnictwa regionu, zachowało się blisko 23 550 obiektów o historycznej wartości kulturowej (zewidencjonowanych), reprezentujących różne style architektoniczne.

Generalnie w najlepszym stanie zachowały się obiekty sakralne (kościół, klasztor). Jednym z najtrudniejszych do rozwiązania problemów jest zachowanie wielu cennych obiektów np.: dworów, parków, obiektów techniki, zwłaszcza na terenach wiejskich. Dotychczasowe zainteresowanie tymi grupami obiektów było niewystarczające, stąd też coraz szybciej znikają one z naszego krajobrazu.

Uświadczenie znaczenia waloru zachowanych zasobów kulturowych dla tożsamości miejsca, eksponowanie ich autentyczności bądź indywidualności, może służyć identyfikacji regionalnej lub lokalnej wpływającej na kształtowanie szeregu pozytywnych

cech psychospołecznych (w tym odbudowy bądź budowy tożsamości lokalnej). Wyżej wymienione szanse dostrzeżone już zostały w jednoczącej się Europie końca XX wieku, odkrywającej wartości regionalne i cechy autentyczne pod hasłami między innymi tzw. małych ojczyzn.

Zachowane zasoby są szansą promocji i zwiększenia zarówno wartości konkretnych obiektów, jak i rozwoju gospodarczego obszarów, na których występują.

Jako pozytywne przykłady aktywnego wykorzystania elementów środowiska kulturowego (wykorzystanie szans) można wymienić między innymi:

- zagospodarowanie i wykorzystanie turystyczne zasobów przyrodniczych i kulturowych w obrębie Szlaku Piastowskiego (Poznań, Gniezno, Biskupin, Żnin, Strzelno, Mogilno, Trzemeszno) z utrzymaną i wykorzystywaną turystycznie linią kolei wąskotorowej Żnin – Gąsawa i Muzeum Kolei Wąskotorowej w Wenecji,
- działalność rekreacyjno-kulturalną realizowaną w murach zamku w Golubiu, ruinach zamków w Toruniu, Świeciu i Brodnicy,
- działalność kulturalną w zespole pałacowo-parkowym w Lubostroniu (koncerty w ramach Festiwalu Muzyki Dawnej), Dworze Artusa i Ratuszu w Toruniu, dworku w Szafarni,
- szeroki program kultywowania różnych form folkloru, m.in. w parkach etnograficznych w Toruniu i w Kłobce.

Specyficzną formę wykorzystania zasobów kulturowych, w powiązaniu z kultem religijnym, prezentują zespoły sakralne m.in. w Mogilnie, Skępem – Wymyślinie, Rywałdzie Królewskim, Pakości (Kalwaria Pakońska) i Markowicach.

Atut wysokiej atrakcyjności przestrzeni regionu o historycznych cechach kulturowych nie jest dotąd w dostatecznym stopniu

wykorzystany. Wśród obszarów i miejsc, dla których zachowane zasoby mogą stanowić potencjalną szansę szeroko pojętej aktywizacji (w tym zwłaszcza w turystyce), podlegającym w chwili obecnej szczególnie silnym procesom z reguły negatywnych przeobrażeń – należy wymienić:

- dolinę Wisły (z Dobrzyniem, Bobrownikami, Nieszawą, Raciążkiem, Ciechocinkiem, Świeciem n./Wisłą i Nowem, z pozostałościami osadnictwa olenderskiego, systemami kanałów odwadniających z obiektami hydrotechnicznymi),
- unikalny w skali europejskiej Zespół Twierdzy Grudziądz (częściowo udostępniony przez jednostki wojskowe),
- Bory Tucholskie (zwłaszcza w kontekście zachowania obiektów budownictwa drewnianego ginącego pod naporem inwestycji o charakterze letniskowym i zakłócenia harmonii krajobrazu poprzez wprowadzenie obcych dla tego terenu form architektury i przypadkową ich lokalizację),
- sieć linii kolejowych (normalnotorowych) wraz z jej infrastrukturą techniczną, z opuszczonymi i podlegającymi przyspieszonej dewastacji stacjami i dworcami, na przeszło 350 km zawieszonych lub fizycznie zlikwidowanych trasach.

O ile problematyka ochrony środowiska przyrodniczego i konieczność racjonalnego gospodarowania zasobami natury została już w znacznej mierze zaakceptowana i przyswojona przez społeczeństwo, o tyle zagadnienia uszanowania, ochrony oraz wykorzystania jako potencjalnego czynnika sprzyjającego rozwojowi społecznemu i gospodarczemu w odniesieniu do środowiska kulturowego wymagają wielu zabiegów zarówno legislacyjnych, finansowych, jak i edukacyjnych.

3.2.2. Ludność województwa

W ostatnich 10 latach zaludnienie województwa kujawsko-pomorskiego powoli zwiększało się. Przybyło ponad 54,3 tys. mieszkańców (wzrost o 2,7%), z czego w miastach 29,7 tys., a na obszarach wiejskich ok. 24,6 tys. (1,9%). Tempo przyrostu ludności w regionie było wyższe aniżeli w kraju, stąd należy uznać, że rozwój demograficzny województwa w tym okresie był korzystniejszy niż na innych jego obszarach. Najwyższą dynamiką demograficznego wzrostu odznaczyły się obszary położone w dolinie Wisły i Noteci, zwłaszcza te związane z Bydgoszczą i Toruniem. W 69 jednostkach odnotowano regres liczby ludności, wśród nich w 29 tempo ubytku ludności było bardzo wysokie, stąd można je wskazać jako zagrożone depopulacją.

Znaczący wpływ na zmiany stanu liczby ludności miały ruchy migracyjne. W ostatnich 5 latach salda migracji były dodatnie i wysokie w miastach Bydgoszczy i Torunia oraz w ich strefach podmiejskich, a także we Włocławku i okolicach. Grudziądz – czwarte co do wielkości miasto województwa oraz większość obszarów wiejskich i małych miast cechowało ujemne saldo migracji.

W ostatnim okresie znacznie zmniejszył się poziom rozrodczości (o około 30%) lecz był to spadek mniejszy niż przeciętnie w kraju. Jednocześnie bardzo niewielkim zmianom podlegał wskaźnik zgonów, wynoszący w województwie przeciętnie około 10‰.

Podstawowe znaczenie dla rozwoju demograficznego mają struktury płci i wieku, przede wszystkim mieszkańców w przedziale wieku statystycznie od 15 do 49 roku życia, faktycznie od 20 do 39 roku tj. w okresie biologicznej reprodukcji ludności. Niekorzystne struktury, zwłaszcza płci, opisywały ludność powiatów: sępoleńskiego, wąbrzeskiego, mogileńskiego, włocławskiego ziemskiego i brodnickiego.

W ostatnich 10 latach liczba osób w wieku przedprodukcyjnym zmniejszyła się z 629 tys. do 551,9 tys. osób, a udział tej ludności w strukturze ogółu mieszkańców zmniejszył się prawie z 31% do 26,4%.

Udział ludności w wieku produkcyjnym zwiększył się w tym czasie z 57% do 60,3%, tj. z 1164,5 tys. osób do 1263,9 tys. osób. Powyższa tendencja wystąpiła na znacznej części województwa, w szczególności w powiatach: bydgoskim ziemskim, toruńskim ziemskim, tucholskim, świeckim, sępoleńskim, nakielskim i żnińskim. W 1998 r. w województwie mieszkało 280 tys. osób w wieku poprodukcyjnym. Stanowili oni 13,3% ogółu jego mieszkańców (12% w 1988 r.). Wysokim, niekorzystnym udziałem osób w wieku poprodukcyjnym, cechowały się głównie zwarte obszary w powiatach: włocławskim ziemskim, rypińskim, aleksandrowskim, częściowo golubsko-dobrzyńskim, brodnickim, mogileńskim i żnińskim.

Z analizy wskaźnika starości w 1998 r. wynika, że najstarsze społeczeństwo zamieszkiwało gminy w powiatach: włocławskim ziemskim, aleksandrowskim, radziejowskim, i rypińskim. Generalnie, w świetle tego wskaźnika, można jako prorozwojowe uznać tereny północno-zachodnie, natomiast pozostałe, a zwłaszcza obejmujące Kujawy jako zagrożone regresją demograficzną.

Przeprowadzona wieloaspektowa analiza procesów i struktur demograficznych umożliwiła ocenę potencjału demograficznego województwa. Przyjęto, że wyraża on syntetycznie zespół korzystnych i niekorzystnych cech istotnych dla przyszłego rozwoju demograficznego. Najmniej korzystne perspektywy takiego rozwoju dostrzega się na Kujawach i Ziemi Dobrzyńskiej, a w szczególności w powiatach: radziejowskim, rypińskim, włocławskim ziemskim i częściowo brodnickim. Z kolei korzystnymi cechami dla rozwoju demograficznego charakteryzowały się gminy w zapleczu

zespołu miast – Bydgoszcz, Toruń oraz dolinach Wisły i Noteci, zwłaszcza w powiatach: ziemskim bydgoskim, nakielskim, ziemskim toruńskim wraz z miastem.

Prognoza rozwoju ludności

Biologiczna prognoza przyszłych zmian ludności regionu (nie uwzględniająca zmian w wyniku migracji) sugeruje, iż województwo kujawsko-pomorskie liczące w 1998 r. 2100 tys. mieszkańców, osiągnie w 2015 r. stan zaludnienia rzędu 2175 tys. osób. Tak więc liczba mieszkańców regionu może być wyższa od obecnej zaledwie o 75 tys. osób. Prognozuję się, że każdego roku ludność województwa będzie się powiększała średnio o ponad 4 tys. osób. Największe przyrosty ludności, rzędu 6 tys. osób, przewidywane są w latach 2003-2006.

W 17 latach objętych prognozą należy oczekiwać istotnych zmian w strukturze wiekowej ludności. W momencie wyjściowym prognozy w województwie kujawsko-pomorskim mieszkało 551,9 tys. osób w wieku przedprodukcyjnym, 1263,9 tys. osób w wieku produkcyjnym i 281,3 tys. osób w wieku poprodukcyjnym, co odpowiadało następującym udziałom: 26,4%; 60,3%; 13,3%.

Prognozuję się systematyczny spadek liczby i udziału dzieci oraz młodzieży w całej populacji. Sytuacja taka będzie trwała w latach 1998-2009, w których to liczba osób tej grupy może zmniejszyć się o 65,4 tys. osób (11,9%), a udział w strukturze ludności ogółem obniżyć do 20,9%. Od 2010 r. zauważalny winien być trend niewielkiego powiększania się liczebności osób w wieku przedprodukcyjnym. W 2015 roku liczyć ona może 502,3 tys. osób (wzrost od 2009 r. o 3,2%, 15,8 tys. osób), a jej udział w strukturze – 23,1%.

Liczba ludności w wieku produkcyjnym winna wzrastać aż do 2009 r., kiedy to osiągnie stan 1373 tys. osób (przyrost o ponad 106 tys. osób – 8,4%). W wyniku tego udział

WYBRANE ELEMENTY ŚRODOWISKA KULTU- ROWEGO

tej grupy wiekowej w całej populacji podniesie się do 63,7%. Po 2010 r. prognozuje się spadek liczebności osób tej grupy i w 2015 r. liczyć ona może 1328,7 tys., tj. mniej o około 44 tys. (3,2%) niż w 2010 r., a jej udział w strukturze ogółu ludności obniży się do poziomu 61,1%.

Prognoza zakłada, że trwający proces starzenia się ludności województwa kujawsko-pomorskiego w latach 1998-2015 utrzyma się, a nawet pogłębi. Początkowo, w latach 1998-2005 liczba osób w wieku poprodukcyjnym będzie się wahać i w 2005 r. osiągnie nawet stan nieco mniejszy niż w 1998 r. – 281 tys. osób. Po roku 2005 udział tych osób w strukturze ludności winien utrzymywać się na niemal stałym poziomie 13,2 – 13,4%, co będzie powodowane zmniejszaniem się liczby mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym.

W odniesieniu do ludności miejskiej prognozuje się w niej spadek liczby osób w wieku przedprodukcyjnym, o 64,2 tys., do stanu 278,2 tys. w 2009 r. i udziału w strukturze ludności ogółem 20,9%. Po okresie niżowym stan ilościowy tej grupy wiekowej wzrośnie o 3% do 283,9 tys. osób i 21,4% w 2015 r. Największa liczba ludności w wieku produkcyjnym zamieszkiwać będzie miasta w 2007 r., kiedy to osiągnie ona poziom 857,1 tys. osób i udział (64,6%) ogółu. Liczba mieszkańców miast w wieku produkcyjnym w ciągu 9 lat może powiększyć się o 66 tys. (8,3%). W okresie następnym, ze względu na prognozowany zwiększony odpływ ludności tej kategorii do kategorii poprodukcyjnej, liczebność ludności miejskiej produkcyjnej zmniejszy się o około 34,7 tys. osób i może liczyć w 2015 r. około 822,4 tys. osób (62%). Ludność miejska w wieku poprodukcyjnym przez najbliższe 10 lat nieznacznie wzrośnie – do 162,1 tys. osób tj. o około 2,5 tys. (1,2%), natomiast populacji utrzymywać się będzie na prawie niezmiennym poziomie 12,2 – 12,3%. Dopiero po roku 2007 zauważalna

będzie niekorzystna z punktu demograficznego, tendencja zwiększania się udziału i liczebności tej grupy osób. W 2015 roku osiągnie ona bowiem stan 197,9 tys. osób i w porównaniu do 2007 roku wzrośnie aż o 22,1%, tj. o 35,9 tys. osób, co znajdzie odbicie w wyraźnym zwiększeniu udziału osób w wieku emerytalnym z 12,2% do blisko 15%.

Także na obszarach wiejskich prognoza zakłada spadek liczby dzieci i młodzieży, który może trwać aż do 2010 r. i stanu 207,5 tys. tj. o 24 tys. niższego aniżeli w 1998 r. W konsekwencji udział tej grupy w ogólnej liczbie ludności wiejskiej obniży się. Najniższy stan tej ludności prognozowany jest w 2012 r. – 24,8%. Od 2011 r. ludność tej kategorii nieznacznie będzie się powiększać, a do końca 2015 r. jej liczba wzrośnie o 5,5 tys., udział natomiast do 25,1%. Największy stan ludności wiejskiej w wieku produkcyjnym przewidywany jest w 2012 roku. W stosunku do 1998 r. będzie on liczniejszy o 68,7 tys. osób (15%) i liczyć może 520 tys. osób, 62% w strukturze ludności ogółem. Stan ludności w wieku poprodukcyjnym na terenach wiejskich będzie w najbliższym czasie zmienny. Po początkowym okresie spadku, w latach 1998-2005, w okresie następnym 2005-2015, przewidywany jest wzrost liczebności tej kategorii wiekowej mieszkańców wsi. W 2005 r., ludności tej może być około 105 tys. tj. o ok. 4 tys. mniej niż w 1998 r. Najwyższy stan pojawi się natomiast około 2015 roku z wielkością 118 tys. osób (o ok. 13,1 tys. więcej niż w 2005 r.).

Przewiduje się, iż w skali województwa nieznacznie wzrośnie dysproporcja w strukturze płci w grupie wiekowej 15-49 lat. Wskaźnik feminizacji wynoszący obecnie 99,5 zmniejszy się do poziomu 98,1 w roku 2015.

Porównując struktury płci i wieku ludności województwa z roku 1998 i prognozowaną dla roku 2015 czytelne są w nich

wyraźnie dwa wyże demograficzne. Pierwszy i starszy z nich obecnie obejmuje roczniki 35–52 lata, młodszy ludność obecnie w wieku szkoły średniej. W 2015 roku roczniki pierwszego wyżu zaczną przechodzić w wiek emerytalny, drugiego zaś znajdują się w wieku pełnej aktywności zawodowej.

Szacowanie stanów liczby ludności w wieku szkolnym dostosowano do struktury zreformowanego szkolnictwa. Wyodrębniono zatem 3 grupy wiekowe odpowiadające 3 szczeblom kształcenia: na poziomie nowej formuły szkoły podstawowej (dzieci w wieku 7–12 lat), gimnazjum (dzieci 13–15 lat) oraz 3-letniej szkoły średniej (młodzież w wieku 16–18 lat).

W województwie kujawsko-pomorskim, największe potrzeby oświatowe w szkołach podstawowych wystąpiły w poprzednich latach, tj. w połowie lat dziewięćdziesiątych. Od kilkunastu lat występuje tendencja spadkowa liczebności poszczególnych roczników 7–12 lat. Winna się ona utrzymywać aż do 2006 r., kiedy osiągnie stan 145,4 tys. osób i będzie o 22,6% (42,5 tys. osób) mniejsza niż w 1998 r. Od 2007 r. prognozuje się wchodzenie w wiek szkoły podstawowej kolejnej nieco mniejszej fazy wyżowej, co spowoduje, że do tych szkół kandydować będzie rokrocznie o około 3 tys. osób więcej. W 2015 r. stan populacji dzieci w wieku 7–12 lat osiągnie liczbę 172,5 tys. osób i będzie on większy od wspomnianego minimum w 2006 r. o 27,1 tys. osób (18,6%).

Zaczynające w 1999 r. działalność gimnazja, największą liczbę uczniów będą miały w pierwszym roku swojej działalności. W kolejnych latach liczba dzieci w wieku gimnazjalnym będzie się powoli zmniejszała aż do stanu minimalnego przewidywanego w roku 2011. Prognozuje się, że do nauki w gimnazjach przystąpi wtedy około 69,5 tys. uczniów, tj. 64% stanu z 1998 r. Po roku 2011 może wystąpić wzrost liczebności tej grupy wiekowej, o ile ostatni wyż demograficzny „przystąpi do prokreacji”.

W szkołach średnich, w województwie kujawsko-pomorskim największe potrzeby oświatowe przewidywane są na najbliższe lata. Rok 2000 będzie rokiem, w którym do tych szkół kandydować może największa liczba osób. Stan liczebny grupy wiekowej 16–18 lat osiągnie wtedy najwyższą wielkość tj. 114,6 tys. osób. W kolejnych latach do szkół średnich liczby potencjalnych kandydatów i potem uczniów będą coraz mniejsze, do 2014 roku liczebność tej kategorii wiekowej zmniejszy się o 45,3 tys. osób, czyli o blisko 40%.

Podsumowując wyniki prognozy należy stwierdzić, iż w 2015 roku struktura wiekowa wykazywać będzie cechy niekorzystne dla całego województwa, gdyż udział osób w wieku emerytalnym zbliży się do blisko 16%, a dzieci i młodzież będzie jedynie 23,1%. Starzenie ludności miejskiej wyraźnie pogłębi się (14,9% osób w wieku emerytalnym), z kolei na obszarach wiejskich nastąpi początek tego procesu.

Powyższa analiza upoważnia do zwrócenia uwagi na 3 najważniejsze fakty przyszłości demograficznej województwa:

- prognozowane zwiększenie liczebności roczników wieku produkcyjnego przez najbliższe 10 lat, w sumie o ponad 100 tys. osób, implikuje zwiększenie popytu na pracę podobnego rzędu wielkości,
- prognozowany przyrost liczby ludności w wieku poprodukcyjnym od 2006–2007 r., szacowany na około 6 tys. osób rocznie, implikuje przygotowanie odpowiednich środków na specyficzną opiekę medyczną i opiekę socjalną,
- ciągły spadek liczebności dzieci i młodzieży, o około 65 tys. osób, prognozowany na lata 1998–2009, odzwierciedlać się winien dostosowaniem ilościowym i jakościowym usług oświatowych.

W skali poszczególnych powiatów w najbliższym okresie należy oczekiwać

PROGNOZOWANA DYNAMIKA LICZBY LUDNOŚCI W LATACH 1998-2015 STRUKTURA WIEKU LUDNOŚCI WEDŁUG KATEGORII EKONOMICZNYCH W 2015 R.

wzrostu liczby ludności. Bardzo prawdopodobny jest spadek zaludnienia w mieście Włocławku, podobny temu, który występował w latach dziewięćdziesiątych w mieście Grudziądzu. Najwyższe przyrosty ludności prognozowane są w powiatach: sępoleńskim, nakielskim, tucholskim, toruńskim ziemskim i lipnowskim.

W nadchodzących latach wszystkie powiaty cechować się będą przyrostem liczby osób w wieku produkcyjnym. Dotyczy to w szczególności powiatu grudziądzkiego ziemskiego, sępoleńskiego, tucholskiego lipnowskiego i brodnickiego. Szacowany przyrost ludności tej kategorii może osiągnąć poziom 35% względem stanów z 1998 r., co doprowadzi z pewnością do zwiększenia się, w wymienionych jednostkach zapotrzebowania na nowe miejsca pracy. Najwyższe odsetki osób w wieku produkcyjnym w 2015 r. – rzędu 70%, charakteryzować będą ludność powiatów ziemskiego i grodzkiego włocławskiego oraz grudziądzkiego grodzkiego.

3.2.3. *Wybrane cechy psychospołeczne*

Aktywność społeczna

Najbardziej widocznym przejawem aktywności społecznej jest udział w wyborach. Największą aktywność polityczną wykazało społeczeństwo województwa w wyborach prezydenckich. W 1990 roku frekwencja wyniosła w województwie około 60%, a w 1995 r. – 66,3%. Zdecydowanie niższą frekwencję notowano podczas wyborów parlamentarnych, np. w 1997 roku wyniosła 45,4%. Najniższą frekwencję od 1990 r. miało referendum „uwłaszczeniowe” przeprowadzone w 1996 r. – tylko 29,2%. Podkreślić należy, że we wszystkich głosowaniach największą aktywność notowano w dużych miastach, a znacznie mniejszą na obszarach wiejskich. Istnieje jednak wyraż-

na prawidłowość wyrażająca się generalnie w wyższej frekwencji w części centralnej (aglomeracja) oraz zachodniej. W stosunku do części wschodniej różnica frekwencji w punktach procentowych przekraczała 15.

Przejawem aktywności społecznych jest także powstawanie i funkcjonowanie organizacji środowiskowych, takich jak: stowarzyszenia, zrzeszenia, związki, towarzystwa, kluby oraz inne formy organizacji społecznych. Pod tym względem najwyższą aktywność wykazuje społeczeństwo powiatów grodzkich, a najniższą powiatów: lipnowskiego, grudziądzkiego, radziejowskiego i rypińskiego. Wskaźnik liczby organizacji na 10 000 mieszkańców, który w powiatach grodzkich wynosi 8–19, w powiatach ziemskich zawiera się od 1 do 9. Ważne miejsce w życiu społeczności lokalnych, głównie wiejskich, zajmują Ochotnicze Straże Pożarne, Koła Gospodyń Wiejskich, a dla młodzieży Uczniowskie Kluby Sportowe. Prowadzą one głównie działalność kulturalną (kultywowanie tradycji ludowych) i oświatową (kursy, pogadanki, wykłady).

Ważnym przejawem aktywności jest działalność mediów: prasy, rozgłośni radiowych, a nawet lokalnych niepublicznych (kablowych) stacji telewizyjnych. Naturalnym ich skupiskiem są duże miasta, przede wszystkim ośrodki społeczne, ale w ostatnim czasie coraz aktywniejsze są media lokalne, o zasięgu gminnym lub powiatowym.

Zagrożenia patologiami społecznymi

Wśród zjawisk o charakterze patologii społecznych, do częściej występujących należą rozpady rodzin. W województwie kujawsko-pomorskim w 1998 roku zawarto 11 954 związki małżeńskie, a jednocześnie 2404 związki zostały rozwiązane. Najwięcej rozwodów spowodowanych jest powiązaniem różnych przyczyn – 31,6%, ale w grupie tej aż 29% jako główną przyczynę stanowi nadużywanie alkoholu. Aż 82,1% rozwodów zanotowano w miastach, a 17,9%

na wsi. Z analizy wiekowej wynika, że najwyższy udział w rozwodach występuje w grupie wiekowej 40–49 lat. Ponad 2/3 rozwiedzionych małżeństw w 1998 r. posiadało dzieci.

Poważnym problemem społecznym w regionie jest alkoholizm. Wskaźnik osób leczonych od alkoholowego uzależnienia zawierał się w przedziale 200–260 osób leczonych na 100 tys. mieszkańców, w zależności od rejonu. W przeliczeniu na ogólną liczbę ludności miast i wsi leczeni w poradniach odwykowych stanowili: na wsi 0,12%, w mieście 0,27%. Pod względem wiekowym najliczniejszą grupę stanowią osoby w wieku 30–65 lat (90,2%). Wskaźnik leczonych w poradniach odwykowych na 1000 mieszkańców jest zróżnicowany w poszczególnych powiatach. Najwyższy występował w powiatach: nakielskim – 4,06, grudziądzkim – 3,34, toruńskim – 3,09.

Szczególnym zagrożeniem, ogarniającym zwłaszcza młodzież jest narkomania. Liczbę uzależnionych w regionie szacuje się na 1200 osób (1998 r.), a liczba czynów przestępczych związanych z narkotykami przekroczyła 500. Stosowny wskaźnik opisujący zjawisko narkomanii wynosił w regionie 12,9 uzależnionych na 100 tys. mieszkańców, przy średniej w kraju 15,4. Największe nasilenie zjawiska obserwuje się w Toruniu. Problem ten na mniejszą skalę występował w Bydgoszczy, Włocławku i Inowrocławiu (brak rozpoznania w Grudziądzu). Wzrost zainteresowania narkotykami notuje się także w mniejszych miastach województwa: Szubin, Żnin, Świecie, Tuchola, Sępólno Krajeńskie. Z policyjnego rozpoznania wynika, że około 50% młodzieży ze szkół ponadpodstawowych przynajmniej jeden raz miało kontakt ze środkami odurzającymi. Na terenie województwa kujawsko-pomorskiego, w Bydgoszczy i Toruniu, działa Stowarzyszenie „MONAR” niosące pomoc osobom uzależnionym. W ramach Stowarzyszenia działa Poradnia Profilaktyki i Terapii Uzależnień. Stowarzy-

szczenia te nie obejmują działalnością obszaru całego województwa.

W pierwszym kwartale 1999 roku na terenie województwa stwierdzono ponad 12 tysięcy przestępstw, z tego około 2/3 w powiatach grodzkich. Dominują przestępstwa o charakterze kryminalnym (ponad 11 tys.), w tym przede wszystkim kradzieże z włamaniem (ponad 4,3 tys.) i kradzieże mienia (ponad 1,8 tys.). Przestępstw gospodarczych zanotowano niespełna 700, a drogowych – ok. 200. Najmniejszą liczbę przestępstw wszystkich rodzajów notuje się w powiatach ziemskich o małym udziale ludności miejskiej oraz w powiatach nie posiadających dużych miast (radziejowski, rypiński, chełmiński i wąbrzeski).

Bezrobocie i ubóstwo społeczne

Pierwsi bezrobotni w regionie kujawsko-pomorskim pojawili się z początkiem 1990 r. Ich liczba w kolejnych latach bardzo dynamicznie wzrastała i w 1993 r. bez pracy pozostawały 255 592 osoby. Był to najwyższy stan bezrobocia, jaki odnotowano w województwie w okresie od kiedy jest ono rejestrowane. W latach 1993–95 głównym źródłem bezrobocia były państwowe zakłady, nie poddające się restrukturyzacji, zwłaszcza firmy budowlane, PGR-y, rolnicze spółdzielnie produkcyjne, gdzie dość powszechnie stosowano tzw. zwolnienia grupowe z przyczyn dotyczących zakładu pracy. Natomiast w okresie 1995–96 bezrobocie było uwarunkowane niskim tempem rozwoju gospodarczego zwłaszcza na terenach wiejskich, gdzie wyhamowana została emigracja za pracą do miast, a pojawiła się re-emigracja mieszkańców do swoich poprzednich miejsc zamieszkania. Niemniej jednak bezwzględna liczba zarejestrowanych bezrobotnych zaczęła od 1993 r. spadać. Należy mieć tu jednak na uwadze, iż w okresie tym miały miejsce także zmiany instrumentów prawnych związanych ze zjawiskiem bezrobocia.

Na początku 1999 r. po 5-letnim okresie spadku rejestrowanego bezrobocia odnotowano poważny wzrost liczby bezrobotnych ze 128 192 (koniec grudnia 1998 r.) do 141 873 w końcu stycznia 1999 r. (wzrost o 10,7%). Sytuacja ta była pochodną nie tyle gwałtownego pogorszenia stanu gospodarki, skutkującego redukcją zatrudnienia, lecz przede wszystkim była to reakcja na wprowadzane reformy społeczne – zwłaszcza reformę ochrony zdrowia. We wszystkich powiatach, z wyjątkiem inowrocławskiego, gdzie stan bezrobotnych był o 633 osoby niższy (5%) od stanu z końca 1998 r., zarejestrowano zwiększoną liczbę bezrobotnych. Największy przyrost bezrobotnych miał miejsce w powiatach: grodzkim toruńskim – wzrost o 1453 osoby, tj. o 22%, toruńskim ziemskim o 718 osób, tj. 18% i chełmińskim o 660 osób, tj. 18%.

W ciągu pierwszego kwartału 1999 r. liczba bezrobotnych nadal wzrastała z powodu licznych zwolnień grupowych w regionie i dopiero w kwietniu zanotowano pierwszy istotny spadek liczby bezrobotnych ze 144 442 (marzec 1999 r.) do 141 111 (ubytek o 2,3%).

Wskaźnik stopy bezrobocia w województwie wyniósł w maju 1999 r. 15%, co lokowało nasz region na trzynastym miejscu w kraju, przy najwyższym poziomie w województwie warmińsko-mazurskim (21,1%) i najniższym w województwie śląskim (8,3%), przy średniej dla kraju – 11,6%.

W województwie obserwuje się bardzo duże zróżnicowanie wielkości stopy bezrobocia w układzie powiatowych urzędów pracy. Oprócz powiatów o niskiej stopie bezrobocia – PUP Bydgoszcz (7,9% – maj 1999 r.), PUP Toruń (9,9%) są skupiska powiatów o bardzo wysokiej stopie bezrobocia – PUP Nakło nad Notecią – 22,7%, PUP Grudziądz – 21,7%, PUP Rybin – 20,7%, PUP Wąbrzeźno – 20,6%, PUP Sępólno Krajeńskie – 20,4% i PUP Żnin – 20,3%.

Relacja zarejestrowanych bezrobotnych do ogółu pracujących poza rolnictwem indywidualnym, według stanu na koniec maja 1999 r., wynosiła w województwie przeciętnie 28%. Wskaźnik ten był silnie zaniżony przez duże miasta, bowiem w powiatach grudziądzkim i włocławskim bezrobotni stanowią aż 85% wśród pracujących poza rolnictwem indywidualnym, w powiecie radziejowskim – 70%. Najniższy natomiast wskaźnik zanotowano w mieście Bydgoszczy – 9,2% oraz Toruniu – 10,4%, a wśród powiatów ziemskich – w powiecie bydgoskim – 27,3%.

W strukturze bezrobotnych wg wieku przeważają osoby młode. 75,6% bezrobotnych posiadało jedynie wykształcenie zasadnicze zawodowe, podstawowe i niepełne podstawowe. Szczególne miejsce wśród populacji bezrobotnych zajmują absolwenci szkół, którzy jako bardzo młodzi ludzie nie znajdują swojej pierwszej pracy bezpośrednio po ukończeniu szkoły. Odsetek absolwentów wśród bezrobotnych nie przekracza 5%. Wśród bezrobotnych absolwentów przeważają absolwenci: szkół zasadniczych zawodowych – 52,7%, policealnych i średnich zawodowych – 26%, liceów ogólnokształcących – 13,6%, natomiast wykształcenie wyższe posiadało 5,4% bezrobotnych absolwentów. Sytuacja jednoznacznie wskazuje na potrzebę weryfikacji kierunków kształcenia, wskazuje ponadto na znikomą mobilność przestrzenną za pracę.

Kolejną niekorzystną cechą kujawsko-pomorskiego rynku pracy jest duża liczebność grupy bezrobotnych o długim, przekraczającym 12 miesięcy, okresie pozostawania bez pracy. Ostatnio obejmowała ona 40,5% ogółu bezrobotnych w regionie. Konsekwencją długiego pozostawania bez pracy był wysoki udział bezrobotnych pozbawionych prawa do zasiłku z Funduszu Pracy. W regionie stanowili oni aż 75% ogółu bezrobotnych.

Wielce istotnym problemem społecznym w województwie kujawsko-pomorskim jest

bezrobocie na wsi. Liczba bezrobotnych zamieszkujących obszary wiejskie w czerwcu 1999 r. wynosiła 61 479, co stanowiło 44,1% ogółu bezrobotnych. Obecnie zarejestrowani bezrobotni na wsi stanowią prawie 8% ludności wiejskiej.

Na liście gmin zagrożonych szczególnie wysokim bezrobociem strukturalnym znajduje się 29 jednostek – 4 miasta i 25 gmin. Są to miasta Chełmża, Golub-Dobrzyń, Grudziądz i Wąbrzeźno oraz gminy wiejskie: Brzozie, Chełmża, Ciechocin, Dębowa Łąka, Golub-Dobrzyń, Grudziądz, Gruta, Kamień Krajeński, Kowalewo Pomorskie, Książki, Łasin, Łubianka, Łysomice, Mroczka, Nakło nad Notecią, Płużnica, Radomin, Radzyń Chełmiński, Rogóźno, Sadki, Sępólno Krajeńskie, Sośno, Świecie nad Osą, Wąbrzeźno i Więcbork.

Należy mieć na uwadze także fakt, iż w niedalekiej przyszłości kujawsko-pomorski rynek pracy będzie wymagał ogromnej aktywizacji po stronie popytowej. Według prognozy demograficznej opracowanej dla województwa, każdego roku w okresie do 2007 r., stosowny wiek do podjęcia pierwszej pracy zawodowej osiągać będzie około 10 tys. mieszkańców regionu.

Jedną z bezpośrednich konsekwencji powstawania i utrzymywania wysokiego poziomu bezrobocia jest rozwój zjawiska ubóstwa społecznego. Obszary o dużym natężeniu zjawiska ubóstwa społecznego należą do najpoważniejszych obszarów problemowych w planowaniu rozwoju społeczno-gospodarczego. Problem ten wiąże się z przeznaczaniem na bezpośrednią konsumpcję znacznych środków publicznych, które w innych okolicznościach mogłyby być wykorzystywane na inne cele społeczne. Ponadto grupy ludności znajdujące się w stanie ubóstwa należą do biernych w kontekście inicjacji rozwoju (wykazują bardzo małe zaangażowanie w życiu społecznym) i jego aktywnego wspierania. Wyraża się to m.in. w ograniczonych możliwościach kształcenia, pozyskiwania wysokich kwali-

fikacji zawodowych, pogarszającym się stanie zdrowia i kondycji psychofizycznej, a w efekcie w przedwczesnej śmiertelności.

Liczba objętych pomocą społeczną w 1998 r. wynosiła 316 152, co stanowiło 15,1% ogółu mieszkańców regionu. Największy odsetek korzystających z pomocy występował w pasie gmin biegnącym w północno-wschodniej części województwa oraz w miastach Nieszawie i Lipnie oraz gminach: Raciążek, Koneck, Bądkowo, Baruchowo i Jeziora Wielkie.

W porównaniu do lat ubiegłych odsetek ten zmniejszył się dość wyraźnie, bowiem w 1994 r. wynosił on aż ok. 25%. Wówczas prawie 50% korzystających ze społecznego wsparcia posiadało status bezrobotnego, a ok. 25% stanowiły kobiety w ciąży i wychowujące dziecko do 2 miesiąca życia. Ubytki w liczbie osób objętych pomocą wiązały się z jednej strony z malejącym bezrobociem i spadkiem urodzeń, z drugiej zaś były wynikiem zmian formalno-prawnych w zakresie dostępności świadczeń. Obecnie liczba wnioskujących o pomoc może ponownie znacznie wzrosnąć, gdyż niekorzystna sytuacja na rynku pracy utrzymuje się. Bezrobotni dotąd wspomagani z Funduszu Pracy utracą prawo do pomocy z tego źródła i będą oczekiwali pomocy z innych źródeł.

W ostatnim czasie największy przyrost korzystających z pomocy społecznej powodowany był przez bezrobotnych, ponad 38% wnioskujących o społeczne wsparcie wskazuje brak pracy jako powód swoich trudności życiowych. Z uwagi na sezonowe wahania tego zjawiska liczba podopiecznych pomocy społecznej z tego powodu jest także zmienna w czasie. W dalszej kolejności pomoc materialną otrzymują osoby bezradne w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego, długotrwale chore i inwalidzi oraz kobiety w ciąży i matki wychowujące dziecko do 2 miesiąca życia. Obszary o wysokich odsetkach ludności korzystającej z pomocy społecznej wykazują dużą zbieżność z roz-

AKTYWNOŚĆ SPO- ŁECZNA

kładem przestrzennym bezrobocia. Sfera ubóstwa w województwie kujawsko-pomorskim jest bardzo mocno determinowana sytuacją na rynku pracy i jeżeli popyt na pracę w regionie nie zwiększy się, to należy spodziewać się, iż obecny obszar ubóstwa może poszerzyć się.

Należy zauważyć, że ubóstwo będąc problemem ekonomicznym w wymiarze indywidualnym (rodziny, osoby) jest trudnym problemem społecznym, bywa źródłem wielu zagrożeń i patologii.

3.2.4. Szkolnictwo

Szkolnictwo podstawowe, średnie i pomaturalne

W roku szkolnym 1998/99 na terenie województwa kujawsko-pomorskiego działało 986 szkół podstawowych, w tym 9 niepublicznych. W powiatach, zależnie od ich wielkości, ich liczba wynosi od 22 w wąbrzeskim do 86 w inowrocławskim. Powiaty grodzkie koncentrują łącznie 14% szkół, a łącznie w miastach czynnych jest 255 szkół.

Wskaźniki przeciętnej odległości do szkoły są raczej wyrównane, a nieznacznie gorsza sytuacja ma miejsce tylko w powiatach wąbrzeskim i radziejowskim.

Łączna liczba uczniów w szkołach podstawowych województwa wyniosła w roku szkolnym 1998/1999 – 257,5 tys., czyli przeciętnie 261 uczniów na 1 szkołę i 22 uczniów na 1 oddział nauczania. Zespół nauczycielski liczył 22,2 tys. osób. Zajęcia dydaktyczne odbywały się w 10 759 salach. Wskaźniki potencjalnych warunków nauczania – obciążenie pomieszczeń i kadry nauczycielskiej uczniami są w powiatach ziemskich raczej wyrównane i nie stanowią w żadnym z powiatów istotnego czynnika obniżającego jakość nauczania. W szkołach powiatów grodzkich zaznacza się przepeł-

nienie szkół, powodujące konieczność nauki na zmiany.

Przy szkołach czynnych jest 359 stołówek. Uczniowie korzystają z 828 sal gimnastycznych. W liczbie tej tylko 328 sal to obiekty o stosownych wymiarach i wyposażeniu, których parametry spełniają normy, a pozostałe to pomieszczenia zastępcze. W powiatach grodzkich przeciętnie ponad 70% szkół posiada sale gimnastyczne (często 2 lub 3), natomiast w powiatach ziemskich wskaźnik ten jest znacznie niższy. Aż 283 szkoły nie posiadają w ogóle sal gimnastycznych, nawet tzw. zastępczych.

Bardzo ważnym parametrem charakteryzującym jakość nauczania w szkołach, jest liczba uczniów uczących się języków obcych. Na terenie województwa najczęściej nauczany jest język angielski, którego uczy się 40,6% ogółu uczących się języków obcych. Następną grupą są uczniowie uczący się języka rosyjskiego (33,3%), języka niemieckiego (24,3%) i języka francuskiego (1,8%). Języki angielski i rosyjski nauczane są w każdym z powiatów, niemiecki w 20, a francuski w 9.

Oprócz nauki języków obcych za wskaźnik przystosowania szkół do wymogów współczesnych rynków pracy, uznawana jest także nauka informatyki. Łącznie w skali województwa podstawy informatyki poznało w szkołach 44,3 tys. uczniów, czyli 42% wszystkich uczniów z klas od VI do VIII, ale tylko w 6 powiatach udział ten przekraczał 50%, a aż w 8 był niższy od 30%. Szkoły województwa kujawsko-pomorskiego są generalnie niezbyt dobrze przygotowane do nauki tego przedmiotu. Pracownie komputerowe znajdują się tylko w 332 szkołach, przy czym w niektórych powiatach wskaźnik wyposażenia szkół jest niższy od 20%.

Z początkiem roku szkolnego 1999/2000 zainicjowały działalność 294 gimnazja, w tym 92 w powiatach grodzkich, a dalsze 62 w pozostałych miastach i 140 na obszarach wiejskich.

Kształcenie na poziomie średnim (dla młodzieży) odbywa się w województwie (dane z roku szkolnego 1998/1999) w 536 placówkach, w tym w: 93 liceach ogólnokształcących, 89 liceach zawodowych, 135 technikach, 157 zasadniczych szkołach zawodowych i 62 technikach po ZSZ. Szkoły kończące się maturą, a więc umożliwiające dalsze kształcenie, stanowią 71% ogółu szkół średnich województwa.

Głównymi ośrodkami szkolnictwa średniego w regionie są największe jego miasta, grupujące prawie 45% tego rodzaju szkół. Szkoły średnie znajdują się we wszystkich ośrodkach powiatowych i są jednym z głównych wyznaczników ich ponadlokalnej roli.

Łączna liczba nauczycieli zatrudnionych w szkołach ponadpodstawowych wynosiła w roku szkolnym 1997/1998 11,5 tys. osób. W szkołach niepublicznych zatrudnionych było 1,4 tys. nauczycieli. Spośród 302 placówek ponadpodstawowych (w tej liczbie także szkół dla dorosłych), nieco ponad 72% wyposażonych jest w pracownie komputerowe. Niski jest stopień wyposażenia tych szkół w sale gimnastyczne. Obiekty o standardzie wielkości i wyposażenia posiada zaledwie 48% szkół, natomiast sale zastępcze 20%. Ponad 25% szkół średnich w regionie oferowało swym uczniom możliwość zamieszkania w internatach i żywienia w stołówkach.

Wśród oferowanych kierunków nauczania w szkołach średnich zawodowych najbardziej powszechne są ekonomiczno-handlowe oraz mechaniczne. W większych miastach regionu oferta głównych kierunków kształcenia jest bardziej zróżnicowana i zawiera takie kierunki, jak: chemiczne, elektryczne, elektroniczne, odzieżowe, gastronomiczne, samochodowe i budowlane. Istnieją w regionie możliwości kształcenia wysoce specjalistycznego, na przykład: w zakresie gospodarki leśnej, przetwórstwa drewna, żeglugi śródlądowej. Na obszarach wiejskich dominują szkoły kształcące w zawodach związanych z technologią i ekono-

miką gospodarki rolnej i przetwórstwem rolnym. W kilku miejscowościach wiejskich województwa wykształciły się duże zespoły szkół, liczące po kilka placówek. Największe działają w: Bielicach (9 szkół), Grubnie (7), Gronowie, Przemystce, Sypniewie (po 6), Starym Brześciu i Karolewie (po 5).

W roku szkolnym 1998/1999 w szkołach średnich województwa (dla młodzieży) kształciło się 126 760 uczniów, w tym: w liceach ogólnokształcących – 33%, w średnich szkołach zawodowych – 35,1% i zasadniczych szkołach zawodowych – 31,9%. Występujące ostatnio bardzo wysokie zapotrzebowanie na kształcenie na poziomie średnim, będzie się utrzymywać jeszcze przez kilkanaście najbliższych lat i dopiero po 2003–2005 roku będzie ono mniejsze.

Kształcenie policealne zapewniają w województwie 104 szkoły, w tym 67 dla młodzieży. Są one skupione głównie w Bydgoszczy (64 szkoły), w Toruniu i we Włocławku, nieliczne znajdują się na obszarach wiejskich. Ostatnio oferowały kształcenie w 182 kierunkach, przy czym najliczniej proponowana była nauka w kierunkach: ekonomicznych (33%), w dalszej kolejności medycznych (28%), informatycznych (26%), turystyczno-hotelarskich (16%).

Ogólna liczba uczniów szkół policealnych w województwie kujawsko-pomorskim w roku szkolnym 1997/1998 wynosiła 10 457 (w tym 4 650 osób w szkołach dla młodzieży), w tym 4 125 w mieście Bydgoszczy, 2007 w Toruniu i 1610 we Włocławku, natomiast liczba miejsc na I roku nauczania łącznie wyniosła 6043, z tego 1667 w Bydgoszczy, 1800 w Toruniu, 1525 we Włocławku.

Szkolnictwo wyższe i nauka

W roku akademickim 1999/2000 w województwie kujawsko-pomorskim kształcenie na poziomie wyższym zapewnia 14 szkół

BEZROBOCIE

wyższych (w tym 7 państwowych), i ok. 20 zamiejscowych ośrodków dydaktycznych.

Ośrodkami szkolnictwa wyższego w województwie kujawsko-pomorskim są: Toruń, Bydgoszcz i Włocławek. W Toruniu jest jedyna uczelnia uniwersytecka regionu – Uniwersytet Mikołaja Kopernika, ponadto jedna z czterech w kraju wyższych szkół wojskowych – Wyższa Szkoła Oficerska im. gen. J. Bema, Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Toruńskiej oraz niepaństwowa Wyższa Szkoła Bankowa. Wśród placówek naukowych w strukturze UMK należy wymienić Obserwatorium Astronomiczne w położonej pod Toruniem miejscowości Piwnice, wyposażone w największy w Europie Środkowej radioteleskop (o średnicy 32 m), funkcjonujący w światowej sieci radiowych obserwacji wszechświata.

W Bydgoszczy działa Akademia Techniczno-Rolnicza, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Akademia Medyczna, Akademia Muzyczna, oraz nowo powstałe, niepaństwowe szkoły: Wyższa Pomorska Szkoła Ochrony Środowiska, Wyższa Pomorska Szkoła Turystyki i Hotelarstwa, Wyższa Szkoła Zarządzania i Finansów. Toruń i Bydgoszcz koncentrują zdecydowaną większość studentów i kadry naukowej województwa.

W ostatnich latach ośrodkiem szkolnictwa wyższego stał się Włocławek, będący siedzibą Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej oraz Wyższego Seminarium Duchownego (zał. w 1569 r.) i Kolegium Teologicznego Diecezji Włocławskiej.

W kilku miastach województwa funkcjonują ośrodki zamiejscowe szkół wyższych, głównie prywatnych i najczęściej kształcących tylko na poziomie licencjatu. We Włocławku funkcjonują oddziały zamiejscowe Zachodniopomorskiej Szkoły Biznesu w Szczecinie, Wyższej Szkoły Technicznej w Legnicy, Wydziału Budownictwa Architektury i Inżynierii Środowiska Politechniki Łódzkiej, Wydziału Pielęgniarstwa Akademii Medycznej w Bydgoszczy, Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie.

W Toruniu działa ośrodek zamiejscowy Wyższej Szkoły Dziennikarstwa w Warszawie. W Bydgoszczy kształcić się można w Prymasowskim Instytucie Kultury Chrześcijańskiej będącym sekcją bydgoską Wydziału Teologicznego UAM w Poznaniu oraz w ośrodku zamiejscowym Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.

Bardzo korzystny jest fakt tworzenia przez rodzime uczelnie zamiejscowych ośrodków dydaktycznych w mniejszych miastach regionu. UMK posiada placówki tego typu w Grudziądzu, Brodnicy i Inowrocławiu. Bydgoska WSP posiada ośrodki w Nakle i w Radziejowie, a ATR oddziały zamiejscowe w: Inowrocławiu oraz na bazie średnich szkół rolniczych w Bielicach, Przemystce i Grubnie. Poza granicami województwa funkcjonują ośrodki zamiejscowe ATR w Chojnicach i Bolesławowie. Natomiast włocławska WSHE posiada placówki zamiejscowe w Nakle i Rypinie. Akademia Medyczna w Bydgoszczy ma zamiejscowe katedry i kliniki w Toruniu i Ciechoćniku.

W roku akademickim 1998/1999 w szkołach wyższych województwa kujawsko-pomorskiego kształciło się 57,7 tys. studentów, w tym na studiach dziennych 25,5 tys. (tj. 44,5% ogółu studiujących). W stosunku do roku akademickiego 1990/1991 liczba studentów jest obecnie 6-krotnie wyższa, przy czym wzrost liczby studentów na studiach zaocznych (płatnych) był 10-krotny. Spośród 47,7 tys. studentów największa liczba studiowała prawo (5,8 tys.), pedagogikę (5,7 tys.) oraz zarządzanie i marketing (4,9 tys.). Dużym zainteresowaniem cieszą się również historia (2,5 tys.) oraz filologia polska (1,5 tys.). Najliczniejsze kierunki techniczne to: mechanika i budowa maszyn (1,3 tys.) oraz elektronika i telekomunikacja (1,3 tys.).

Największą liczbę miejsc na pierwszym roku nauczania na studiach dziennych w roku akademickim 1999/2000 oferowa-

ty: UMK – 2,9 tys., WSP i WSHE – po 2 tys. oraz ATR – 1,7 tys.

W uczelniach województwa kujawsko-pomorskiego w roku akademickim 1996/97 na stanowiskach naukowo-dydaktycznych zatrudnionych było 2304 pracowników tj. 4% nauczycieli akademickich kraju. Wśród nich 24% stanowili profesorowie, ok. 1% docenci, 39% adiunkci, 36% starsi asystenci i asystenci. Pozostałą grupę stanowili nauczyciele akademicy zatrudnieni na stanowiskach dydaktycznych (wykładowcy, lektorzy). Uczelnią o dominującej liczbie najbardziej wykształconej kadry nauczycieli akademickich jest Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, który skupia 42% ogółu profesorów zatrudnionych na uczelniach województwa kujawsko-pomorskiego.

Szkoły wyższe równoległe z działalnością dydaktyczną prowadzą działalność naukowo-badawczą i wdrożeniową. Poza nimi liczne są w regionie placówki badawcze i badawczo-wdrożeniowe funkcjonujące w strukturze Polskiej Akademii Nauk, instytutów resortowych, zwłaszcza Ministerstwa Rolnictwa, instytucji społeczno-kulturalnych. W Toruniu mają swe siedziby placówki PAN: Pracownia Astrofizyki Centrum Astronomicznego im. M. Kopernika, Pracownia Słownika Polszczyzny Instytutu Badań Literackich, Zakład Geomorfologii i Hydrologii Niżu Instytutu Geografii i Zagospodarowania Przestrzennego, Zakład Historii Pomorza, ponadto Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego, Pracownia Zagospodarowania Turystycznego Instytutu Turystyki, Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Urzędów Sterowania Napędów, Instytut Przetwórstwa Tworzyw Sztucznych Metalchem. W Bydgoszczy podobną działalność prowadzą: Instytut Ekologii Stosowanej, Instytut Biotechnologii Przemysłu Rolno-Spożywczego, Instytut Wdrożeń Technicznych, Instytut Ziemiaka, Oddział Instytutu Weterynarii. Bardzo ważną rolę spełniają w regionie placówki działające w strukturze instytutów

związanych z rolnictwem, stacje doświadczalne hodowli, oceny odmian roślin (Kowróż pow. toruński, Głódowo pow. lipnowski, Głębokie pow. inowrocławski, Polanowice pow. inowrocławski, Sobiejuchy pow. żniński, Chrzastowo pow. nakielski), zakłady doświadczalne Instytutu Zootechniki (np. w Melnie pow. grudziądzki, Kołudzie Wielkiej pow. inowrocławski), Ośrodki Doradztwa Rolniczego w Minikowie, Zarzeczewie i regionalny w Przysieku koło Torunia.

Działalność naukowo-badawczą, zwłaszcza studia regionalno-historyczne prowadzą także towarzystwa i stowarzyszenia naukowe i społeczno-kulturalne a wśród nich założone w 1873 r. Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, Włocławskie Towarzystwo Naukowe oraz stowarzyszenia regionalne.

3.2.5. Stan i ochrona zdrowia

Według badań ankietowych przeprowadzonych przez GUS w 1996 r. na temat stanu zdrowia ludności Polski aż 49,2% kobiet i 40,7% mężczyzn zamieszkujących region kujawsko-pomorski oceniło swoje zdrowie jako „poniżej dobrego”. Najczęstszymi chorobami dotykającymi mężczyzn z województwa kujawsko-pomorskiego były choroby serca, choroby kości, reumatoidalne zapalenie stawów, nerwice oraz wrzody żołądka i dwunastnicy. Z kolei kobiety podobnie jak męska część mieszkańców regionu najczęściej zapadały na choroby serca (zwłaszcza na chorobę nadciśnieniową), reumatoidalne zapalenie stawów, choroby kości, nerwice, choroby wątroby.

Dzieci w wieku 0–14 lat, które cierpiały na choroby przewlekłe było w 1996 r. 123,5 tys., tj. 25% ogółu. Najczęściej chorowały one na uczulenia i alergie, skrzywienie kręgosłupa, płaskostopie i inne wady postawy, nieżyt oskrzeli, astmę i inne choroby płuc.

Zapadalność na choroby zakaźne w województwie zmniejsza się. W porów-

SZKOLNICTWO PO- NADPODSTAWOWE

naniu do 1990 r. odnotowano spadki zachorowań na gruźlicę, zapalenie opon mózgowych, wirusowe zapalenie wątroby typu B oraz grypę.

Najczęstszymi przyczynami zgonów w regionie były tzw. choroby cywilizacyjne, m.in. choroby układu krążenia, nowotwory złośliwe oraz choroby układu oddechowego. Umieralność w następstwie chorób układu krążenia na omawianym terenie jest wyższa niż w kraju. Niekorzystna tendencja wzrostowa opisuje także umieralność w następstwie chorób nowotworowych. W części powiatów notuje się wysoką umieralność na choroby układu oddechowego. Niższe, niż przeciętnie w kraju, były wskaźniki umieralności wskutek chorób społecznych – zakaźnych i pasożytniczych oraz chorób układu trawiennego.

Co 6 osoba dorosła zamieszkała w miastach regionu miała nadwagę, a 11,7% cierpiało na otyłość. Na terenach wiejskich u 13,6% osób stwierdzono nadwagę, natomiast u 12,6% chorobliwą otyłość. Z kolei u ponad 13% mieszkańców miast i 10,4% mieszkańców wsi stwierdzono niedowagę ciała.

W populacji regionu licznie występują osoby niepełnosprawne. W 1996 r. było ich 288,6 tys. (kobiet – 149,7 tys., mężczyzn – 138,9 tys.). Miasta zamieszkiwało 167,3 tys. niepełnosprawnych, natomiast obszary wiejskie – 121,3 tys.

Ludność województwa kujawsko-pomorskiego nie jest wolna od szkodliwych dla zdrowia nałogów palenia tytoniu i spożywania alkoholu. Odsetek osób palących wśród mieszkańców regionu wynosi (1996 r.) 33,4%, w tym ponad połowa wypalała dziennie 20 i więcej papierosów. Z kolei codzienne spożywanie alkoholu dotyczy 3,8% mężczyzn i 0,2% kobiet z województwa kujawsko-pomorskiego (są to wskaźniki znacznie korzystniejsze niż przeciętnie w kraju).

W lecznictwie szpitalnym największe obciążenie pacjentami wykazywały oddzia-

ły internistyczne, a w dalszej kolejności: chirurgiczne, ginekologiczne, ortopedyczne i inne.

Stan zdrowia ludności województwa kujawsko-pomorskiego nie odbiega od średniego stanu w kraju. Niemniej uwagę zwraca podwyższona zapadalność i umieralność na choroby cywilizacyjne, zwłaszcza choroby nowotworowe oraz choroby układu krążenia i układu oddechowego.

W związku z wciąż trwającą reorganizacją systemu lecznictwa publicznego, nie jest możliwe przedstawienie pełnej informacji o dostępie mieszkańców do usług medycznych i ocena ich jakości. Potencjał służby zdrowia „w przeddzień” wprowadzenia reformy służby zdrowia lokował kujawsko-pomorskie wśród województw o słabszym stanie rozwoju, a wskaźniki dostępności placówek służby zdrowia oraz personelu medycznego były najczęściej niższe (w niektórych aspektach znacznie) od przeciętnych.

Według stanu na luty 1999 roku, Regionalna Kasa Chorych w Bydgoszczy zawarła umowy na wykonywanie usług z zakresu podstawowej opieki zdrowotnej ze 128 świadczeniodawcami, w tym z 74 z tzw. obszaru bydgoskiego, 43 z obszaru toruńskiego i 11 z obszaru włocławskiego. Stacjonarne usługi szpitalne świadczą 33 podmioty (32 z terenu woj. kujawsko-pomorskiego i 1 z wielkopolskiego), w tym 19 należących do III, 13 do II i 1 do I poziomu referencyjnego.

Oddział Branżowej Kasy Chorych w Bydgoszczy obsługuje obszar województw kujawsko-pomorskiego i wielkopolskiego, stąd umowy na wykonywanie świadczeń zawierane są z placówkami na terenie tych województw. Według stanu na maj 1999 r., BKCh oddział w Bydgoszczy, zawarła umowy na świadczenie podstawowych usług medycznych z 20 podmiotami z terenu województwa kujawsko-pomorskiego. W tej liczbie znajdują się zarówno zakłady opieki zdrowotnej, jak też szpitale, sanato-

ria, przychodnie gminne oraz osoby prywatne, a więc podmioty o bardzo zróżnicowanym potencjale kadrowym i możliwościach, jak też rodzajach świadczonych usług. Porady specjalistyczne (o bardzo zróżnicowanym zakresie od kilku do kilkudziesięciu specjalności) udzielane są w placówkach w 13 miastach województwa (łącznie 31 przychodni), przy czym najszerszy dostęp oferują mieszkańcom Bydgoszczy (11 przychodni) i Torunia (7). Lecznictwo szpitalne na terenie województwa realizowane jest w 12 miastach, łącznie w 202 oddziałach.

Podkreślić należy, iż Branżowa Kasa Chorych podpisała umowy na świadczenie usług medycznych z wieloma dotychczas „cywilnymi” placówkami, podczas gdy kasa regionalna z niewielką liczbą placówek dotąd „mundurowych”. Tym samym teoretycznie lepsze warunki leczenia mają pacjenci kasy branżowej, ale tylko w dużych miastach, gdzie sieć placówek jest stosunkowo gęsta.

Specjalistyczną opiekę szpitalną realizuje Regionalne Centrum Onkologii w Bydgoszczy, szpitale psychiatryczne w Świeciu, Toruniu oraz szpital gruźlicy i chorób płuc w Bydgoszczy.

Lecznictwo uzdrowiskowe realizowane jest na terenie województwa w 3 ośrodkach: Ciechocinku, Inowrocławiu i Więńcu. Łączna liczba łóżek w szpitalach i sanatoriach uzdrowiskowych sięga 4,8 tys., a liczba kuracjuszy w 1997 roku wyniosła 72 tysiące. Warto zauważyć, że Ciechocinek i Inowrocław należą do największych uzdrowisk w skali kraju, a województwo kujawsko-pomorskie, pod względem liczby kuracjuszy ustępuje tylko zachodniopomorskiemu.

3.2.6. *Kultura*

W ostatnich latach wyraźnie zmniejszyła się w regionie liczba placówek kulturalnych. Powyższa tendencja była powszechna w skali kraju i wynikała głównie z niedo-

statecznych środków przeznaczanych na tę sferę życia społecznego.

Obsługa instytucjonalna mieszkańców w zakresie kultury jest w województwie kujawsko-pomorskim realizowana na kilku szczeblach. Dość powszechne na szczeblu gmin są domy kultury, kluby i świetlice wiejskie, których jest jeszcze ponad 200.

Placówek oferujących repertuar o wyższym poziomie artystycznym jest relatywnie niewiele, i skupiają się one przede wszystkim w głównych ośrodkach województwa. W Bydgoszczy działa Teatr Polski, Opera Nova, Filharmonia Pomorska; w Toruniu Teatr im. Wilama Horzycy oraz Teatr Lalek „Baj Pomorski”. W 1997 r. łącznie na terenie województwa działało 7 teatrów i instytucji muzycznych. W województwie są 22 muzea, w tym 6 w Toruniu, 4 w Bydgoszczy. W ostatnich latach notuje się spadek liczby zwiedzających. Liczba kin należy do najniższych wśród województw i wynosi tylko 31, z tego 11 w 4 największych miastach regionu. Warto zauważyć, że w roku 1990 liczba kin była ponad 2-krotnie większa, a obecnie w 3 powiatach ziemskich nie ma w ogóle kin, a w 12 jest tylko 1. Na terenie województwa działa prawie 500 bibliotek – o około 25% mniej niż na początku lat 90.

Wśród organizowanych na terenie województwa imprez artystycznych dominują te o tematyce muzycznej, duży jest także udział imprez folklorystycznych.

Znaczenie województwa kujawsko-pomorskiego w kulturalnym życiu kraju nie jest wyznaczane przez liczbę placówek kulturalnych, która jest relatywnie mała, szczególnie jeśli porówna się główne miasta regionu z najważniejszymi ośrodkami pozostałych województw, ale przez liczbę i rangę ważnych imprez kulturalnych, często o długoletniej tradycji i międzynarodowym znaczeniu, które są organizowane w regionie. Wymienić tu należy przede wszystkim: Festiwal Sztuki Autorów Zdjęć Filmowych

„Camerimage”, Festiwal „Musica Antiqua Europea Orientalis”, Festiwal Muzyki i Sztuki Krajów Bałtyckich „Probaltica”, Międzynarodowy Festiwal Teatralny „Kontakt”, Bydgoski Festiwal Muzyczny, Międzynarodowe Spotkania Chóralne „Arti et Amicitiae” czy „Reggae Blues Festiwal”.

3.2.7. Warunki mieszkaniowe

Ludność województwa kujawsko-pomorskiego zamieszkuje w ponad 620 tys. mieszkaniach. Z tej liczby 420 tys., czyli 68% stanowią mieszkania w miastach, w tym 270 tys. w 4 powiatach grodzkich. Generalną prawidłowością jest mniejsza powierzchnia mieszkań w miastach, ale także zamieszkiwanie w nich mniejszej liczby osób. W mieszkaniach wiejskich, (przeważnie w budynkach wolno stojących) znacznie częściej niż w miejskich zamieszkuje rodziny wielopokoleniowe. W powiatach grodzkich jedno mieszkanie jest zamieszkiwane przez przeciętnie 3 osoby, podczas gdy w powiatach ziemskich – przez 4.

Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania wynosiła 58,9 m² (1997 r.). W powiatach ziemskich wskaźnik ten był znacznie korzystniejszy (przeciętnie o 10 m²), niż w grodzkich, co wynika z większej przeciętnej powierzchni mieszkań na wsi. Najwyższy wskaźnik opisywał zasoby mieszkaniowe w powiecie radziejowskim – aż 70,3 m², najniższy – w powiecie włocławskim grodzkim – 50,3 m².

Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na 1 mieszkańca wynosiła 17,8 m² (1997 r.). Skrajne wartości dla powiatów wystąpiły w aleksandrowskim – 19,3 m² i toruńskim – 16,5 m².

Dosyć zróżnicowany był w województwie udział mieszkań komunalnych w strukturze zasobów mieszkaniowych. W skali całego województwa stanowią one 12,2% ogółu. W gminach wiejskich, gdzie powszechna jest własność prywatna, stanowią

one zdecydowaną mniejszość, bardzo rzadko (3 gminy) przekraczając 10% ogółu, a najczęściej stanowią mniej niż 5–6% wszystkich mieszkań. W miastach lokali stanowiących własność gminy jest najczęściej ponad 15%, choć liczne są w regionie miasta o udziale przekraczającym 20%, a nawet 30%. Najwyższe udziały zasobów komunalnych w zabudowie mieszkaniowej miast występują w: Janikowie i Kamieniu Krajeńskim (ponad 42%), Dobrzyniu nad Wisłą i Pakości (ponad 33%). W ujęciu powiatowym najniższe odsetki mieszkań komunalnych są: w radziejowskim (3,8%) i tucholskim (5,9%), natomiast najwyższy w grudziądzkim grodzkim (21,6%), a spośród ziemskich w inowrocławskim (14,5%).

W budownictwie mieszkaniowym od szeregu lat utrzymuje się regres, przejawiający się bardzo niskim poziomem inwestycji. Na tle regionu pozytywnie wyróżnia się w tym zakresie miasto Toruń, w którym każdego roku zasiedlanych jest kilkaset nowych mieszkań. W 1997 r. było 1273 mieszkań tj. 27,7% ogółu mieszkań oddanych do użytku w województwie.

3.2.8. Hierarchia sieci osadniczej

W systemie osadniczym województwa kujawsko-pomorskiego wyraźnie zaznacza się kilka poziomów hierarchicznych, które wydziela się w zależności od zakresu pełnionych funkcji oraz zasięgu oddziaływania zgromadzonego potencjału.

Pierwszy, najwyższy szczebel stanowią ośrodki stołeczne – Bydgoszcz i Toruń. Pełnią one funkcje administracyjne o zasięgu wojewódzkim (siedziby marszałka województwa oraz wojewody i licznych służb im podległych). Koncentrują działalności związane z obsługą mieszkańców w skali regionalnej i ponadregionalnej. Zlokalizowane są w nich: szkoły wyższe, specjalistyczna służba zdrowia, instytucje kulturalne o znaczącej w skali kraju randze organizo-

wanych imprez, liczne i różnorodne instytucje otoczenia biznesu oraz duża liczba regionalnych i lokalnych mediów (ośrodek regionalny TV Polskiej, 7 dzienników, regionalna rozgłośnia radiowa, kilka radiowych stacji lokalnych, duże skupisko provider'ów usług internetowych). Ponadto ośrodki te są największymi skupiskami miejsc pracy w województwie, a łącznie należą do największych w kraju.

Drugi szczebel hierarchii sieci osadniczej stanowią miasta: Włocławek, Grudziądz i Inowrocław, które pełnią rolę ośrodków uzupełniających miasta stołeczne. Od pozostałych miast powiatowych wyróżniają je: znaczny potencjał demograficzny oraz koncentracja usług (np. usługi medyczne, szkolnictwo policealne i wyższe) o zasięgu znacznie wykraczającym poza granice otaczających powiatów, jak również pełnienie istotnej roli ośrodków produkcyjnych znaczenia ogólnokrajowego. Docelowo miasta te winny być kreowane na silne ośrodki podregionalne o dużym potencjale szkolnictwa wyższego i instytucji otoczenia biznesu.

Trzeci szczebel w hierarchii sieci osadniczej stanowią ośrodki powiatowe, charakteryzujące się wprawdzie znaczną rozpiętością prezentowanego potencjału, jednak generalnie wystarczająco wyposażone (szkolnictwo ponadpodstawowe, szpitale, sądy, administracja szczebla powiatowego, większa koncentracja instytucji otoczenia biznesu) dla obsługi mieszkańców powiatu. W grupie miast powiatowych wyższe aspi-

racje poparte już wykształconą lub powstającą infrastrukturą znaczenia ponadpowiatowego (głównie szkolnictwo policealne lub wyższe, ewentualnie dobra kondycja gospodarstwa) prezentują: Brodnica, Świecie, Lipno, Żnin, Nakło oraz Tuchola, która powinna przejąć rolę Chojnic w obsłudze północno-zachodniej części województwa.

Kolejny poziom w hierarchii sieci osadniczej stanowi kilka miast o potencjale świadczonych usług porównywalnych z najsłabszymi ośrodkami powiatowymi, a zdecydowanie wyższym niż w większości pozostałych miast. Część z nich posiada szpitale lub jest znaczącym skupiskiem szkół średnich, stąd też stanowią istotne ogniwa obsługi ludności na poziomie zbliżonym do powiatowego. Są to: Szubin, Ciechocinek, Strzelno, Kowal, Koronowo, Dobrzyń n/Wiśłą, Kruszwica, Nowe i Chełmża.

Pozostałe miasta, wiejskie ośrodki gminne, większe osiedla wiejskie – ośrodki subgminne mają znaczenie lokalne.

Na terenie województwa kilka miejscowości pełni funkcje silnie wyspecjalizowane, w zakresie których obsługują mieszkańców całego regionu, a część prezentuje nawet rangę ponadregionalnych. Są to przede wszystkim ośrodki szkolnictwa rolniczego na obszarach wiejskich, ośrodki wspierania rozwoju rolnictwa, ośrodki eksploatacji surowców, ośrodki przemysłowe, ośrodki turystyki pobytowej i krajoznawczej, ośrodki funkcji komunikacyjnej i telekomunikacyjnej.

3.3. SFERA GOSPODARCZA

3.3.1. Gospodarka pozarolnicza

Na terenie województwa kujawsko-pomorskiego działa ponad 142 tysiące podmiotów gospodarczych. Pod względem liczby działających podmiotów (w 1997 roku), województwo lokuje się na 9 pozycji w kraju, natomiast wskaźnik liczby zarejestrowanych podmiotów na 1000 mieszkańców, sytuuje kujawsko-pomorskie na 10 miejscu.

Spośród działających na terenie województwa firm, największą ich liczbę notuje się w powiatach grodzkich - w Bydgoszczy – ponad 38 tys., Toruniu – ok. 20 tys. i Włocławku – 12,3 tys. Wśród powiatów ziemskich zdecydowanie wyróżnia się powiat inowrocławski, liczący ponad 10 tys. podmiotów, podczas gdy w pozostałych liczba działających firm wynosi najczęściej 3–5 tys., a najmniejsza – w powiecie grudziądzkim nie przekracza 1,3 tys.

W stosunku do liczby mieszkańców, najlepszy stan rozwoju przedsiębiorczości notuje się w powiatach grodzkich (z wyjątkiem grudziądzkiego), gdzie wskaźnik zbliża się do 100 podmiotów na 1000 mieszkańców. W powiatach ziemskich wskaźnik ten jest znacznie niższy i z wyjątkiem: bydgoskiego, aleksandrowskiego, inowrocławskiego i żnińskiego nie przekracza 57.

W latach 1994–99 na terenie obecnego województwa kujawsko-pomorskiego liczba podmiotów gospodarczych zwiększyła się o 38%. Wzrost dotyczył przede wszystkim tych powiatów, które w roku 1994 nie miały ich zbyt wiele, najwyższy zanotowano w powiatach: golubsko-dobrzyńskim (o 69%), wąbrzeskim (o 60%) i brodnickim (o 53%); najniższy – w sępoleńskim (o 15%), chełmińskim i nakielskim (po 23%). Powiaty o największej dynamice przyrostu zarejestrowanych podmiotów gospodarczych nadal jednak prezentują stan rozwoju znacznie niższy od przeciętnego. W 1994 roku najlepszy ziemski powiat bydgoski notował wskaźnik równy 131% średniej, a najgor-

szy – grudziądzki – 60%; obecnie aleksandrowski przyjmuje wartość 127% średniej, a grudziądzki – 59%.

Surowce mineralne

Województwo kujawsko-pomorskie nie jest zasobne w surowce mineralne. Ze względu na fakt malejącego wpływu surowców na możliwości rozwoju, nie jest to uwarunkowanie ograniczające rozwój województwa. Niemniej jednak surowce mineralne mają istotne znaczenie dla rozwoju niektórych rodzajów działalności. Region jest zasobny w sól kamienną, będącą podstawowym surowcem dla części zakładów przemysłu chemicznego w powiatach inowrocławskim i mogileńskim, złoża wapieni i margli, na bazie których funkcjonuje kombinat cementowo-wapienniczy w Piechcinie (pow. żniński) oraz w wody mineralne, które są wykorzystywane w uzdrowiskach w Ciechocinku, Inowrocławiu i Wieńcu Zdroju.

Udokumentowane są złoża soli kamiennej i węgla brunatnego, przede wszystkim w południowo-wschodniej części województwa.

Na potrzeby lokalne wykorzystuje się na dosyć dużą skalę kruszywa naturalne.

Struktura wielkościowa i własnościowa podmiotów gospodarczych

W strukturze wielkościowej działających podmiotów zdecydowanie dominują firmy małe liczące do 5 zatrudnionych. Stanowią one aż 92,8% ogółu podmiotów w województwie. Firmy zatrudniające od 6 do 20 pracowników stanowiły 4,4%, zaś zatrudniających ponad 20 pracowników było niespełna 4 tysiące tj. 2,8%, z czego połowa w 4 powiatach grodzkich. O ile w poprzednich grupach wielkościowych ich udział w poszczególnych powiatach był zbliżony, to w tej grupie notuje się bardzo duże zróżnicowanie pod względem liczby podmiotów.

Największą ich liczbę notuje się (spośród powiatów ziemskich) w inowrocławskim (1/6 wszystkich powiatów ziemskich), a znaczącą liczbę w dalszych 7 powiatach, prawie wyłącznie z centralnej i zachodniej części województwa. Podmioty gospodarcze liczące ponad 100 zatrudnionych należą w powiatach ziemskich do rzadkości. Przeciętnie stanowią 0,5% ogółu. W województwie występowały 904 podmioty tej klasy wielkościowej, z tego: 281 w Bydgoszczy, 157 w Toruniu, 70 we Włocławku, 59 w Grudziądzu, a 316 w powiatach ziemskich. Aż w 6 powiatach było mniej niż 10 podmiotów liczących ponad 100 zatrudnionych.

Firm zatrudniających ponad 250 pracowników było 328. Koncentrują się przede wszystkim w największych miastach i najczęściej prowadzą działalność produkcyjną lub działają w tzw. sferze budżetowej (administracja i służba zdrowia).

Wśród wszystkich firm województwa 96,5% to podmioty o wyłącznej lub przeważającej własności prywatnej, 2,1% – o przeważającej lub wyłącznej własności komunalnej, 1% – o przeważającej lub wyłącznej własności państwowej (Skarbu Państwa lub państwowych osób prawnych), a 0,4% – o przeważającej lub wyłącznej własności kapitału zagranicznego.

Ważną cechą diagnostyczną w ocenie kondycji gospodarczej obszarów jest udział podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego. W skali całego województwa firm takich było 780, a więc stanowiły nieco ponad 0,5% działających podmiotów. Spośród tej liczby 320 to firmy z wyłącznym kapitałem zagranicznym. Wśród dużych firm, liczących ponad 250 zatrudnionych, co 12 jest własnością kapitału zagranicznego. Rozkład przestrzenny firm z udziałem kapitału zagranicznego jest bardzo nierównomierny. Miasto Bydgoszcz jest siedzibą 313 takich firm (40,1% ogółu), Toruń – 133 (17,1%), Włocławek – 46 (5,9%), a powiat inowrocławski – 45 (5,8%). 4 powiaty grodzkie koncentrują

2/3 firm z udziałem kapitału zagranicznego.

Podmioty będące własnością prywatną to w zdecydowanej większości firmy małe, zatrudniające do 5 pracowników (95% firm prywatnych), a jednocześnie tylko 0,3% firm prywatnych zatrudnia ponad 100 pracowników. W bardzo dużej części, firmy o tej formie własności mają niewielkie obroty, działają w branżach nie wymagających znacznych nakładów i pozwalających na szybkie przebranżowienie przy spadku koniunktury. Mają niewielki wpływ na rozwój technologiczny.

Wśród firm „państwowych” dominującą klasę wielkościową stanowi przedział od 20 do 100 zatrudnionych, koncentrujący ponad 38% ogółu podmiotów, ale bardzo liczny jest także przedział od 6 do 20 zatrudnionych skupiający około 19% podmiotów. Firmy państwowe zatrudniające ponad 100 pracowników stanowiły ponad 25% ich ogółu i są to firmy w większości nie objęte dotąd restrukturyzacją.

Struktura branżowa podmiotów gospodarczych

W strukturze branżowej działających firm zdecydowanie najliczniejszą grupę stanowią podmioty prowadzące działalność handlową i usługi naprawcze. Jest ich prawie 55 tysięcy, a więc ponad 38% ogółu. Ten rodzaj działalności jest także najliczniej reprezentowanym w każdym z powiatów.

Drugą pod względem liczby podmiotów jest działalność produkcyjna, skupiająca prawie 16,4 tys. podmiotów, czyli 12,2% ogółu. Ta działalność zajmuje drugą lokatę w prawie wszystkich powiatach ziemskich, chociaż jej udział w ogólnej liczbie zarejestrowanych podmiotów jest zróżnicowany i zawiera się w przedziale od 9,3% w powiecie lipnowskim do prawie 18% w bydgoskim i golubsko-dobrzyńskim. W powiatach grodzkich (z wyjątkiem grudziądzkie-

go) liczniejszą grupę od podmiotów produkcyjnych tworzą podmioty utrzymujące się z wynajmu nieruchomości, wynajmu maszyn i sprzętu oraz z innej działalności związanej z prowadzeniem interesów (działalność prawnicza, rachunkowość, księgowość, doradztwo podatkowe, itp.), a więc działalności określanymi jako „inne działalności związane z prowadzeniem interesów”. W powiecie grudziądzkim grodzkim liczniejszą grupę od podmiotów produkcyjnych tworzą podmioty z zakresu ochrony zdrowia i opieki społecznej.

Trzecią pod względem liczby podmiotów grupę stanowią firmy budowlane, których jest ponad 14,3 tys., a więc 10,1%. Stan rozwoju tej sekcji we wszystkich powiatach jest bardzo równomierny i generalnie zawiera się w przedziale 10–12% ogółu podmiotów.

Kolejną grupę tworzą podmioty prowadzące „inne działalności związane z prowadzeniem interesów”. Ich stan rozwoju jest jednak bardzo silnie zróżnicowany i w niektórych powiatach działalność ta odgrywa rolę mniejszą niż inne (najczęściej liczniejsze są podmioty z grupy „rolnictwo i leśnictwo”). Jest tak np. w powiatach: grudziądzkim (tylko 3,4%), włocławskim (3,8%), lipnowskim (4,8%), sępoleńskim (5,0%) i żnińskim (5,1%). Grupa ta jest bardzo licznie reprezentowana w miastach, a szczególnie w powiatach grodzkich, które razem koncentrują 70% wszystkich podmiotów tego typu w województwie, a ich udział w ogóle zarejestrowanych podmiotów w powiatach grodzkich jest duży i rośnie wraz z wielkością ośrodka (Bydgoszcz – 14,8%, Toruń – 13,1%).

Kolejną, pod względem liczebności, grupę podmiotów stanowią firmy transportowe, których w kujawsko-pomorskim działa 12,2 tys., a więc stanowią 8,5% ogółu. Grupa ta odgrywa istotną rolę w większości powiatów.

Inne rodzaje działalności są na terenie województwa znacznie mniej licznie repre-

zentowane. „Ochrona zdrowia” (razem 6 tys.) liczy ponad 2-krotnie mniej podmiotów niż „transport i łączność”, podobnie jak „rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo, łowiectwo i rybactwo” (5,4 tys.). Ta ostatnia grupa ma jednak lokalnie dość duże znaczenie, szczególnie w powiatach: wąbrzeskim (17,5%) i radziejowskim (15,8%), gdzie jest drugą pod względem liczby zarejestrowanych podmiotów. W całym województwie udział podmiotów tej grupy wynosi zaledwie 3,8%, jednak oprócz wymienionych, w kilku powiatach (brodnickim, tucholskim, sępoleńskim, włocławskim i żnińskim) udział ten przekracza 8%.

Spośród innych rodzajów działalności stosunkowo licznie reprezentowane są hotele i restauracje (ponad 3,4 tys.), obsługa finansowa (3,3 tys.) oraz różnego rodzaju placówki oświatowe (2,6 tys.).

Podkreślić należy, iż miarą niedorozwoju części powiatów ziemskich jest bardzo duży udział podmiotów z zakresu administracji, służby zdrowia i edukacji (czyli usług gwarantowanych przez państwo, nie wymagających aktywności społecznej), handlu (nie są wymagane kwalifikacje oraz duży wkład kapitału), przy stosunkowo małym udziale firm produkcyjnych i usługowych (wymagających nakładów oraz wiedzy z zakresu technologii).

Pod względem wartości produkcji przemysłowej, najważniejszą gałęzią produkcji jest przemysł spożywczy, wytwarzający około 30% ogólnej wartości produkcji przemysłowej. Duży udział mają także: przemysł elektromaszynowy (ok. 20%) oraz chemiczny i gumowy (ok. 18%), a także celulozowo-papierniczy (7,5%). Spośród pozostałych branż i gałęzi, znaczący jest udział produkcji mebli.

Ważnym działem gospodarki województwa jest budownictwo, którego produkcja sprzedana w 1998 roku wyniosła około 1/7 wartości sprzedanej przemysłu.

STAN ROZWOJU PRZEDSIĘBIORCZO- ŚCI

Konkurencyjność i atrakcyjność inwestycyjna firm w województwie

Analiza konkurencyjności i ryzyka inwestycyjnego w branżach gospodarki województwa, przeprowadzona na podstawie wyników badań prestiżowego Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową, uznawanego w środowisku biznesu za obiektywne źródło informacji o kondycji gospodarczej regionów oraz perspektywach rozwojowych poszczególnych rodzajów działalności, prowadzi do wniosku, iż na terenie województwa bardzo nielicznie rozwinęły się działalności produkcyjne lokalizowane na szczytach rankingów, zarówno pod względem niezwykle korzystnego, jak też bardzo niekorzystnego stanu rozwoju. Na przykład spośród 10 branż przemysłowych o największym ryzyku inwestycyjnym, na terenie województwa w 4 nie zanotowano żadnego podmiotu, a w piątym – 1. Na tej podstawie przypuszczać można, iż województwo nie stanowi w skali kraju znaczącej koncentracji działalności uznanych za ryzykowne, ale także nie ma tu miejsca duża koncentracja firm o bardzo korzystnych perspektywach rozwoju. Odmierna sytuacja ma miejsce w działach nieprzemysłowych, gdzie bardzo licznie reprezentowane są zarówno branże o bardzo korzystnych, jak też bardzo niekorzystnych perspektywach rozwoju, stanowiąc razem prawie 40% ogółu firm województwa. Analizy przestrzennego rozmieszczenia firm według wskaźników Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową w Gdańsku prowadzą do wniosku, iż największa koncentracja firm w branżach uznawanych za posiadające korzystne warunki rozwoju, jak też w branżach „niekorzystnych” ma miejsce w powiatach najlepiej rozwiniętych, przede wszystkim w 4 powiatach grodzkich. Przeprowadzone analizy pozwalają wyróżnić na terenie województwa 3 strefy o zróżnicowanym stopniu dotychczasowego i potencjalnego rozwoju. Strefa centralna obejmująca powiaty bydgoski, toruński, inowro-

clawski, świecki, aleksandrowski i chełmiński, czyli obszar o największych związkach z największymi miastami regionu posiada uwarunkowania najkorzystniejsze. Strefa zachodnia – powiaty położone na zachód od strefy centralnej oraz powiat brodnicki, posiadają uwarunkowania zróżnicowane, ale o dużej liczbie pozytywnych przesłanek. Strefa wschodnia, obejmująca pozostałe powiaty to obszar o teoretycznie najmniej korzystnych uwarunkowaniach.

Innym, uznawanym za bardzo istotny, wskaźnikiem konkurencyjności regionów jest liczba firm posiadających certyfikaty ISO (będące powszechnie uznawanym międzynarodowym świadectwem bardzo wysokiej jakości produkcji). W latach 1995–98 łącznie 28 firm mających siedzibę na terenie województwa kujawsko-pomorskiego otrzymało certyfikaty ISO (9001, 9002, 14 001). W końcu 1998 roku w Polsce certyfikaty ISO posiadało około 620 firm, biorąc jednak pod uwagę fakt, że znacząca ich część to firmy mające siedzibę w Warszawie, stan nasycenia na terenie województwa nie odbiega znacząco od wskaźników notowanych w innych województwach. Zdecydowaną większość wydanych certyfikatów posiadają firmy z Bydgoszczy, Torunia i Włocławka. Kilka certyfikatów mają też firmy z mniejszych miast zachodniej części województwa (Świecie, Inowrocław, Tuchola, Więcbork, Kcynia, Białe Błota), natomiast w jego wschodniej części są tylko 2 takie firmy – w Brodnicy i w Wąbrzeźnie.

Jednym z częściej wykorzystywanych przez regiony, instrumentów marketingowych, jest powoływanie się na lokaty zajmowane w rankingach tworzonych przez opiniotwórcze media. Są one wskaźnikiem w jaki sposób firmy z regionu są postrzegane przez niezależnych autorów na tle firm z pozostałych województw. W polskiej prasie do najbardziej znanych i prestiżowych należą „Listy 500” publikowane przez dziennik „Rzeczpospolita” oraz tygodnik „Polityka”. W zestawieniach z wiosny 1999 roku

obydwa rankingi wymieniają prawie 20 firm z województwa, przy czym najlepsze notowane są w drugiej pięćdziesiątce przedsiębiorstw w kraju. Rozmieszczenie firm jest bardzo nierównomierne – np. według „Polityki” na 18 firm z województwa kujawsko-pomorskiego 8 ma siedzibę w Bydgoszczy, 4 w Toruniu, 1 we Włocławku i 4 w rejonie inowrocławskim. Podkreślić należy, iż wśród najlepszych firm regionu, przeważają firmy przemysłowe, szczególnie chemiczne oraz zakłady związane z wytwarzaniem i sprzedażą energii. Pozytywną przesłanką jest fakt, że żadna firma z województwa nie znalazła się na zamieszczonej w tym samym rankingu liście 30 firm przynoszących największe straty, ale niestety także na liście 50 firm o największych dochodach.

Regionalnym rankingiem firm jest publikowana przez „Gazetę Pomorską” „Złota Setka Pomorza i Kujaw”. W pierwszej 20. rankingu z roku 1999 znalazło się 9 firm z Bydgoszczy, 3 z Torunia i 2 z Włocławka.

Bardzo istotnym miernikiem atrakcyjności inwestycyjnej województw jest stan rozwoju instytucji finansowych (szerzej: instytucji otoczenia – wspomagania biznesu). Łącznie na terenie województwa instytucji prowadzących działalność zaliczoną do działalności wspierającej rozwój przedsiębiorczości było 6816, co stanowiło 4,79% ogółu podmiotów gospodarczych. Z tej liczby ponad 4,7 tys. miało siedziby w głównych miastach regionu: w Bydgoszczy – 2,7 tys., w Toruniu – 1,2 tys., we Włocławku – 0,5 tys. i w Grudziądzu – 0,3 tys. W powiatach ziemskich zdecydowanie najwięcej tego typu firm działało w inowrocławskim (420), a także: nakielskim, świeckim (po 175), bydgoskim (165), brodnickim i żnińskim (142–145). Najmniejsza ich liczba jest notowana w powiatach: grudziądzkim (29) oraz radziejowskim i wąbrzeskim (po 50). Wskaźnik udziału podmiotów wspomagania biznesu w ogólnej liczbie podmiotów w powiecie, wynosi w Bydgoszczy 7,02%, w Toruniu – 6,62%, a spośród powiatów ziemskich –

w: inowrocławskim (4,27%), brodnickim, mogileńskim, nakielskim (3,80–3,86%), świeckim i żnińskim (3,50–3,57%). Najniższe udziały występowały w powiatach: włocławskim, radziejowskim, toruńskim i lipnowskim. Należy zauważyć niedorozwój tej sfery usług we Włocławku, a zwłaszcza w Grudziądzu, tym bardziej że miasta te powinny pełnić funkcje wspomagania biznesu w wymiarze podregionalnym obejmującym północną i wschodnią część województwa.

Restrukturyzacja przedsiębiorstw państwowych

Od 1990 r. w wyniku zmiany ustroju gospodarczego państwa, trwa proces przekształceń własnościowych przedsiębiorstw państwowych. W początkowym momencie tego procesu, tj. w 1990 roku wojewoda, minister lub organ centralny był organem założycielskim dla: 354 przedsiębiorstw państwowych w województwie bydgoskim, 156 w toruńskim i 100 we włocławskim, w sumie 610 przedsiębiorstw. Z tej liczby 108 Państwowych Gospodarstw Rolnych przekazanych zostało do AWRSP, 4 przedsiębiorstwa skomunalizowano, a 39 poddano postępowaniu naprawczemu. W pozostałych 459 przedsiębiorstwach sukcesywnie przeprowadzano proces restrukturyzacji w oparciu o wybraną „ścieżkę prywatyzacyjną”.

Z dniem 1 stycznia 1999 roku w województwie kujawsko-pomorskim znalazło się 158 przedsiębiorstw państwowych. Z tej liczby 100 przedsiębiorstw znajdowało się w 4 miastach na prawach powiatu.

W znikomej statystycznie liczbie przedsiębiorstw państwowych, spółdzielni i innych podmiotów w sektorze publicznym (w stosunku do 142 tys. zarejestrowanych podmiotów gospodarczych) pracuje około 35% ogółu zatrudnionych. Podkreśla to znaczącą rolę państwowego sektora gospodarki w kształtowaniu sytuacji na rynku pracy.

S Y N T E T Y C Z N Y W S K A Ź N I K A T R A K - C Y J N O Ś C I I N W E S T Y - C Y J N E J

S Y N T E T Y C Z N Y W S K A Ź N I K R Y Z Y K A I N W E S T Y C Y J N E G O

Przedsiębiorczość w województwie na tle kraju

W województwie kujawsko-pomorskim wykształciły się wszystkie rodzaje działalności notowane w pozostałych województwach. Niemniej jednak część z rodzajów działalności jest reprezentowana częściej, a część rzadziej niż przeciętnie w kraju.

Struktura działających firm według rodzajów prowadzonej działalności jest w kujawsko-pomorskim zbliżona do struktur notowanych w innych województwach, co świadczy o niewystępowaniu na terenie województwa działalności, w których na tle kraju obserwowano by wyraźną specjalizację.

Podmioty zarejestrowane na terenie województwa stanowią 5,12% ogółu podmiotów działających w kraju. Lokuje to kujawsko-pomorskie na 9 pozycji, przy czym dystans dzielący od 7. województwa (pomorskiego) jest mniejszy, niż od 10. (lubelskiego). Jest to udział niższy, niż wynikałby z udziału w liczbie mieszkańców oraz w powierzchni. Tym samym wskaźniki rozwoju przedsiębiorczości odniesione do liczby mieszkańców, powierzchni czy powierzchni bezleśnej, są niższe od przeciętnych. Pod względem liczby zarejestrowanych podmiotów na 1000 osób w wieku produkcyjnym, kujawsko-pomorskie zajmuje 10. pozycję notując wskaźnik nieznacznie (o 6%) niższy od średniej krajowej. Nasycenie podmiotami gospodarczymi w różnych rodzajach działalności na 1000 osób w wieku produkcyjnym jest generalnie niższe, niż przeciętnie w kraju i lokuje województwo najczęściej na 9–11 pozycji.

Jednym z istotnych wskaźników poziomu konkurencyjności województwa jest liczba zarejestrowanych podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego. Wskaźnik ten jest bardzo istotny, ponieważ z jednej strony wskazuje na ile region jest atrakcyjny dla firm zagranicznych, a z drugiej sugeruje dostęp do nowocześniejszych technologii

i zagranicznych rynków zbytu. W 1997 roku na terenie obecnego kujawsko-pomorskiego działały 873 firmy z udziałem kapitału zagranicznego. Stanowiły one 2,65% ogółu podobnych firm w Polsce – udział ten był więc znacznie mniejszy, niż wynikałoby to z ogólnego stanu rozwoju przedsiębiorczości czy liczby mieszkańców. W porównaniu z najlepszym województwem mazowieckim liczba działających firm tego typu była 13-krotnie mniejsza, natomiast w porównaniu z najgorszym - podlaskim 3-krotnie wyższa. W przeliczeniu na 10 000 mieszkańców w wieku produkcyjnym, kujawsko-pomorskie lokuje się na 11 miejscu ze wskaźnikiem około 2-krotnie niższym od średniej.

Województwo kujawsko-pomorskie odgrywa istotną rolę w ogólnokrajowej produkcji niektórych surowców i dóbr. Dotyczy to przede wszystkim (w nawiasie% produkcji krajowej):

- surowców – soli (pow. inowrocławski i mogileński 75,5%) i wytwarzanej na jej bazie sody bezwonnej i ciężkiej (Janikowo, Inowrocław; 100%),
- wyrobów produkcji chemicznej – włókien syntetycznych (Toruń 59,8%), tworzyw sztucznych (Bydgoszcz 23,4%), środków do prania i mycia (Bydgoszcz 19,6%), nawozów azotowych (Włocławek 10,5%),
- wyrobów produkcji elektromaszynowej – odbiorników radiofonicznych (Bydgoszcz 28,8%), maszyn i urządzeń dla przemysłu spożywczego (15,7%)
- wyrobów produkcji spożywczej – tłuszczów konsumpcyjnych (Kruszwica 20%), mięsa i tłuszczu (10,5%), cukru (10%),
- wyrobów produkcji papierniczej i meblarskiej – papieru (Świecie 29%), tektury (Świecie 15,7%), mebli (Bydgoszcz, Nowe, Mogilno, Brodnica, pow. chełmiński ok. 10%).

Zatrudnienie

W czerwcu 1999 roku w podmiotach gospodarczych zarejestrowanych i działających na terenie województwa kujawsko-pomorskiego pracowało 654 tys. osób. Przeważająca większość zatrudniona jest w czterech powiatach grodzkich - 366 tys., czyli 56% ogółu, z tej liczby w Bydgoszczy - 183,4 tys., Toruniu - 95,5 tys., Włocławku - 52,8 tys. i Grudziądzu - 33,7 tys. Powiatami ziemskimi o największej liczbie zatrudnionych są: inowrocławski - 52,3 tys., świecki - 25,0 tys., bydgoski - 22,0 tys. i nakielski - 19,1 tys. Najmniejszą liczbę notuje się w powiatach: grudziądzkim - 5,5 tys., wąbrzeskim - 7,7 tys., golubsko-dobrzyńskim - 7,8 tys., radziejowskim - 8,3 tys. i sępoleńskim - 8,8 tys.

Stopień zaspokojenia popytu na pracę podażą miejsc pracy w podmiotach gospodarczych jest bardzo zróżnicowany. Wskaźnik dla całego województwa równy jest 52,2% ludności w wieku produkcyjnym, dla powiatów ziemskich - 38,9%. W skali poszczególnych powiatów wskaźnik przyjmuje najwyższe wartości w powiatach grodzkich, gdzie wynosi: 54,1% w Grudziądzu, 68%, we Włocławku, 73,1%, w Toruniu i w Bydgoszczy 76,3%. Wśród powiatów ziemskich wartości wskaźnika zawierają się w przedziale od 24,4% w grudziądzkim do 51,7% w inowrocławskim. Generalnie korzystniejsza sytuacja ma miejsce w zachodniej części województwa, gdzie w najsłabszym powiecie wskaźnik ten przekracza 36%, a w kilku nawet 40%, podczas gdy w powiatach wschodniej części duża część prezentuje wartości niższe od 35%.

W skali całego województwa działalnością skupiającą największą liczbę zatrudnionych jest handel detaliczny i naprawy - 72,5 tys. osób, a wraz z handlem hurtowym - 114 tys. osób. Bardzo liczne są grupy zawodowe skupione w działalnościach usługowych, np. w służbie zdrowia - 61 tys. i edukacji - 49 tys. Wśród działalności produkcyjnych

dominuje przetwórstwo spożywcze, zatrudniające ponad 37 tys. osób.

W większości powiatów działalnością koncentrującą największą liczbę zatrudnionych (lub zajmującą drugą pozycję) jest handel detaliczny i naprawy. W poszczególnych powiatach udział tej działalności wynosi od 9,1 do 16,4% ogółu zatrudnionych.

Najczęściej bardzo duży udział w ogólnym zatrudnieniu mają także działy: ochrona zdrowia i edukacja. Wynika to z jednej strony z faktu, iż działalności te w znacznie mniejszym stopniu podlegają mechanizmom gry rynkowej, a z drugiej - że są to usługi gwarantowane przez państwo lub samorząd i stąd ich rozwój jest w miarę powszechny. Rozwijają się one niezależnie od innych działów gospodarki. Większy udział tych dwóch rodzajów działalności w kilku powiatach jest spowodowany także niedorozwojem innych rodzajów działalności (np. golubsko-dobrzyński, włocławski). Szczególnie duży udział zatrudnienia w ochronie zdrowia w niektórych powiatach wynika z lokalizacji szpitali, które należą w nich do największych zakładów pracy (np. lipnowski, mogileński). Wyraźną specjalizację w zakresie ochrony zdrowia obserwuje się w powiecie aleksandrowskim, gdzie ponad 21% zatrudnionych pracuje w tym dziale (wpływ funkcji uzdrowiskowej). Znaczący jest także udział tej grupy w powiatach: świeckim (szpital psychiatryczny) oraz inowrocławskim (funkcja uzdrowiskowa). W powiecie wąbrzeskim największą część zatrudnionych (1/7 ogółu) skupiają urzędy administracji działające na terenie powiatu, a łącznie z edukacją i służbą zdrowia, udział ten sięga 30%.

W kilku powiatach działalnością o dużej liczbie zatrudnionych jest rolnictwo. Warto zauważyć, że interpretacja tego zjawiska nie jest jednoznaczna, ponieważ obejmuje tylko zatrudnionych w gospodarstwach zarejestrowanych jako podmioty gospodarcze, bez rolnictwa indywidualnego. Są to w większości gospodarstwa specjalistyczne

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ W WOJEWÓDZTWIE NA TLE KRAJU

lub zakłady świadczące usługi dla rolnictwa. Wyraźnie duży udział tej grupy notuje się w powiatach: radziejowskim, grudziądzkim, sępoleńskim, wąbrzeskim i włocławskim.

W części powiatów stosunkowo wysokie zatrudnienie notowane jest w przetwórstwie rolnym. W powiatach chełmińskim i toruńskim, zatrudnienie w tym dziale przekracza 11% całkowitego zatrudnienia, natomiast w brodnickim, lipnowskim, grudziądzkim, włocławskim wynosi ok. 9–10%.

Struktura zatrudnienia w poszczególnych powiatach jest mocno zróżnicowana i można na jej podstawie, przynajmniej w kilku powiatach, wyznaczyć wyraźną specjalizację w zakresie niektórych rodzajów działalności. Na przykład w powiecie chełmińskim podstawowym rodzajem działalności skupiającym ponad 13% zatrudnienia jest produkcja mebli, a w powiecie rypińskim produkcja odzieży. W powiecie inowrocławskim, nieproporcjonalnie duża, w stosunku do innych powiatów ziemskich, część zatrudnionych związana jest z działem „produkcja chemikaliów, wyrobów chemicznych i włókien sztucznych”. W powiatach gołubsko-dobrzyńskim i rypińskim bardzo dużą, w porównaniu z innymi powiatami, część zatrudnionych skupia dział „produkcja metalowych wyrobów gotowych z wyjątkiem maszyn i urządzeń”. W powiecie bydgoskim drugą pod względem udziału zatrudnionych działalnością jest handel hurtowy, co wskazuje na podmiejski charakter powiatu. Produkcja mebli, obok powiatu chełmińskiego, odgrywa znaczącą rolę w zatrudnieniu także w powiatach: grudziądzkim oraz świeckim, mogileńskim i brodnickim. Powiat świecki specjalizuje się w produkcji masy celulozowej, papieru i wyrobów z papieru – dział ten koncentruje ponad 11% ogółu zatrudnienia. Powiat żniński odgrywa ważną rolę w produkcji cementu. Powiaty tucholski i sępoleński notują bardzo duży udział zatrudnienia w dziale „produkcja drewna i wyrobów z drewna”. W zakresie przemysłu

maszynowego na tle powiatów ziemskich, gdzie udział w zatrudnieniu w tej działalności rzadko przekracza 2% wyraźnie zaznaczają się powiaty: tucholski, żniński i bydgoski.

Pomimo iż kilka powiatów posiada bardzo korzystne predyspozycje do rozwoju turystyki zarówno pobytowej (wypoczynkowej), jak też krajoznawczej, a liczba odwiedzających je turystów jest znaczna, w strukturze zatrudnienia funkcja hotelarsko-gastroonomiczna nie znajduje wyrazu.

W województwie kujawsko-pomorskim zaznacza się bardzo duża koncentracja zatrudnienia w największych firmach. Spośród 142 tys. podmiotów gospodarczych, 1084 zatrudnia ponad 100 pracowników (dane ZUS z czerwca 1999 r., nie w pełni zgodne z poprzednio przytaczanymi danymi US z marca 1999 r.). Stanowią one niespełna 0,8% ogółu podmiotów, a koncentrują 49% ogólnego zatrudnienia w podmiotach gospodarczych. Jeszcze większa koncentracja ma miejsce w grupie firm największych – aż 1/4 ogółu zatrudnionych w województwie pracuje w 207 zakładach zatrudniających ponad 400 osób. Duże firmy koncentrują się przede wszystkim w miastach. Spośród 207 firm liczących ponad 400 pracowników, 71 zlokalizowanych jest w Bydgoszczy, 32 w Toruniu, 23 we Włocławku, 13 w Grudziądzu. Łącznie na terenie województwa zakłady zatrudniające ponad 100 pracowników zlokalizowane są w ponad 160 miejscowościach; zakłady zatrudniające ponad 400 pracowników – tylko w 37 miejscowościach. Miejscowości posiadających co najmniej 2 zakłady zatrudniające ponad 400 osób jest 18.

Tak duża koncentracja zatrudnienia może stanowić zagrożenie dla lokalnych rynków pracy, ponieważ znaczna część spośród największych zakładów to firmy ociekające dopiero na restrukturyzację, często powiązaną ze znaczną redukcją zatrudnienia.

W maju 1999 roku największymi pracodawcami były następujące firmy: Elana SA w Toruniu (jedyne przedsiębiorstwo województwa zatrudniające ponad 4 tys. osób) oraz UMK w Toruniu, Poczta Polska (Rejonowy Urząd Poczty w Bydgoszczy), Frantschach (Celuloza) w Świeciu, Anwil we Włocławku, Telekomunikacja Polska SA (zakład w Bydgoszczy), ZOZ w Inowrocławiu.

3.3.2. Rolnictwo

Rolnictwo stanowi jeden z ważniejszych działów gospodarki województwa kujawsko-pomorskiego. Świadczą o tym duże zasoby ziemi, wysoki udział ludności rolniczej oraz znacząca produkcja rolnicza, która w produkcie krajowym brutto (PKB) plasuje województwo na 8. miejscu w kraju (wg danych Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk, 1999 r.).

Wysoka pozycja rolnictwa w województwie jest wynikiem szeregu uwarunkowań tworzących szansę dalszego jego rozwoju.

Województwo kujawsko-pomorskie posiada korzystne warunki przyrodnicze, charakteryzujące się dużym odsetkiem użytków rolnych, tj. 64,6% ogólnej powierzchni (Polska 59%). W rozmieszczeniu przestrzennym, w układzie powiatów i gmin, występuje duże zróżnicowanie. Dużym udziałem użytków rolnych, powyżej 80% ogólnej powierzchni, odznaczają się obszary południowej i północno-wschodniej części województwa (powiaty: włocławski, radziejowski, aleksandrowski, inowrocławski, żniński, lipnowski, rypiński, toruński, wąbrzeski, golubsko-dobrzyński, grudziądzki, chełmiński, świecki).

W strukturze użytków rolnych grunty orne zajmują 87% ogólnej powierzchni użytków rolnych (kraj 76,2%).

Województwo kujawsko-pomorskie odznacza się dużym udziałem gruntów rolnych o wysokich klasach bonitacyjnych gleb. Ich udział stanowi 76,6% ogólnej powierzchni, w tym gleb szczególnie chronionych (klasy

I – III b) 36,7%. Grunty rolne o najwyższej produktywności koncentrują się na kilku obszarach, z których największy znajduje się w południowo-zachodniej części województwa, obejmujący powiaty i gminy:

- radziejowski – Radziejów, Osiecin
- inowrocławski – Kruszwica, Inowrocław, Janikowo, Gniewkowo, Złotniki Kujawskie
- mogileński – Strzelno
- włocławski – Brześć Kujawski
- żniński – Żnin

oraz środkowej i północno-wschodniej obejmujący powiaty i gminy:

- toruński – Łysomice, Chełmża
- chełmiński – Papowo, Biskupie, Kijewo Król., Stolno, Lisewo
- wąbrzeski – Płużnica
- grudziądzki – Radzyń Chełmiński, Gruta, Świecie n./Osą, Łasin

W województwie dominującą formą władania ziemią jest własność prywatna. Zajmuje ona 67% ogólnej powierzchni województwa. Średnia wielkość gospodarstwa indywidualnego wynosi 10,5 ha. W rozmieszczeniu przestrzennym wielkość obszarów gospodarstw indywidualnych jest wysoce zróżnicowana. Najwyższym udziałem gospodarstw dużych, powyżej 15 ha odznacza się południowo-zachodnia część województwa powiaty: sępoleński, nakielski, mogileński, inowrocławski oraz północna część, a szczególnie powiaty: tucholski, grudziądzki i wąbrzeski.

W ogólnej liczbie gospodarstw indywidualnych stanowią one 21,4%, a w tym gospodarstwa powyżej 50 ha – 3,7%.

Istnieje możliwość zwiększenia udziału dużych gospodarstw poprzez trwałe rozdysponowanie około 186 tys. ha gruntów należących do zasobu AWRSP OT Bydgoszcz (obecnie większość tych gruntów jest dzierżawiona). Największe rezerwy gruntów do trwałego zagospodarowania występują w zachodniej i północnej części województwa, gdzie własność uspołeczniona, głównie państwa, wynosi od 17 do 25%.

W województwie ludność związana z rolnictwem stanowi 57,2% ogółu ludności wiejskiej (kraj 66,4%), w tym udział ludzi młodych (do 30. roku życia) stanowi około 35%. Najwyższym udziałem ludzi młodych odznacza się północno-wschodnia, północno-zachodnia oraz środkowa część województwa (powiaty: brodnicki, grudziądzki, sępoleński, nakielski, bydgoski, chełmiński). Daje to szanse we wzroście kwalifikacji zawodowych, a tym samym

gwarantuje funkcjonowanie gospodarstw rolnych na wysokim poziomie. Dość korzystnie przedstawia się struktura wiekowa wg grup ekonomicznych, gdyż na ludność w wieku produkcyjnym przypada 56,4% ogółu ludności wiejskiej.

Województwo w pierwotnej produkcji rolniczej tj. roślinnej i zwierzęcej, stanowi potencjalną bazę żywnościową i surowcową dla przetwórstwa rolno-spożywczego.

Wyszczególnienie	Zbiory w tonach woj. kujawsko-pomorskie	Udział zbiorów z województwa w zbiorach krajowych [%]
Zboża	1 801 217	8,4
Ziemniaki	918 937	3,4
Buraki cukrowe	2 450 000	13,7
Rzepak	40 005	8,9
Warzywa i owoce	336 000	6,2

Źródło: Rocznik Rolnictwa, GUS 1998 r.

Bogate zaplecze surowcowe w rolnictwie jest szansą dla dalszego rozwoju przetwórstwa lokalnego, tworzenia konkurencyjności na rynkach wewnętrznych i zewnętrznych, co w efekcie może prowadzić do zdynamizowania rolnictwa, głównie w południowo-zachodniej i północno-wschodniej części województwa, a głównie w powiatach: żnińskim, mogileńskim, inowrocławskim, radziejowskim, grudziądzkim, chełmińskim, wąbrzeskim i toruńskim.

Czynnikami określającym poziom rolnictwa jest wielkość produkcji towarowej w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych. Najwyższą wartość produkcji osiągają gospodarstwa do 3 ha oraz powyżej 50 ha. Uzyskiwana wartość produkcji w tych gospodarstwach jest wyższa od średniej wojewódzkiej, wynoszącej 1595 zł. W gminach Sośno, Szubin i Solec Kujawski rolnicza produkcja towarowa na 1 ha UR przekracza 2,5 tys. zł.

Zidentyfikowane czynniki warunkujące rozwój rolnictwa pozwoliły na wyróżnienie w strukturze województwa:

- obszarów o dominującej funkcji rolniczej, predysponowanych do rozwoju intensywnej produkcji rolnej. Obejmują one zachodnią i południowo-zachodnią części województwa, a szczególnie powiaty: sępoleński, nakielski, żniński, inowrocławski, mogileński oraz powiaty grudziądzki i chełmiński, położone w środkowo-północnej części regionu;
- obszarów o korzystnych cechach, jednak docelowo wymagających zmian w strukturze obszarowej gospodarstw oraz kierunkach produkcji roślinnej (część powiatu radziejowskiego, włocławskiego, toruńskiego, świeckiego);
- obszarów predysponowanych do rozwoju wielofunkcyjnego, obejmujących północną, wschodnią oraz środkową część województwa, a głównie powiaty: aleksandrowski, włocławski, lipnowski, toruński, brodnicki, świecki, tucholski;

- obszarów rolniczych predysponowanych do zmiany funkcji, obejmują one wschodnie i północne fragmenty województwa, w tym część powiatów: rypińskiego, lipnowskiego, tucholskiego i świeckiego.

Zmiany systemowe gospodarki kraju, spowolnienie procesów urbanizacyjnych, a także sytuacja społeczna na wsi oraz niektóre uwarunkowania przyrodnicze, stanowią istotne czynniki ograniczające bądź stwarzające zagrożenia dla prawidłowego przebiegu restrukturyzacji rolnictwa.

Udział ludności związanej z rolnictwem w ogólnej liczbie ludności wiejskiej stanowi 57,2% (Polska 66,4%). Na 100 ha użytków rolnych przypada 42,5 osób (Polska 52,9 os./100 ha UR). W rozmieszczeniu przestrzennym występuje duże zróżnicowanie ludności związanej z rolnictwem i tak we wschodniej, północnej i środkowej części województwa, szczególnie w powiatach: tucholskim, świeckim, toruńskim, aleksandrowskim, lipnowskim, rypińskim, włocławskim, gęstość zaludnienia przekracza 50 osób na 100 ha UR, a na pozostałym obszarze poniżej 40 osób na 100 ha UR. Wynika to z przekształceń w innych działach gospodarki lub upadłości bądź likwidacji zakładów produkcyjnych i obsługi rolnictwa, zahamowania procesów migracyjnych ludności wiejskiej do miast.

Według danych ze Spisu Rolnego z 1996 r. na wsi zarejestrowanych było około 10 tys. bezrobotnych, uprzednio związanych z rolnictwem. Udział tej grupy bezrobotnych w ogólnej liczbie ludności w wieku produkcyjnym wynosił 3,8%, w tym w gospodarstwach indywidualnych – 1,7%. Około 70% bezrobotnych to osoby o niskich kwalifikacjach zawodowych (z wykształceniem podstawowym i zawodowym).

Oprócz bezrobocia jawnego w rolnictwie występuje problem bezrobocia ukrytego. Według subiektywnego kryterium, tj. opinii użytkowników gospodarstw rolnych, osza-

cowane ono zostało na około 41 tys. osób (1996 r.), czyli było ono 4-krotnie wyższe od bezrobocia jawnego.

Struktura płci ludności rolniczej opisywana przez współczynnik feminizacji ludności zamieszkującej obszary wiejskie wynosiła 98 kobiet na 100 mężczyzn, ale w grupie ludności w wieku rozrodczym 15–49 lat jest ona niekorzystna (wrażna przewaga mężczyzn nad kobietami, szczególnie w powiatach: brodnickim, lipnowskim, radziejowskim, rypińskim, tucholskim i włocławskim).

Poziom wykształcenia użytkowników gospodarstw indywidualnych jest ogólnie niski. We wschodniej części województwa odsetek użytkowników z wykształceniem wyższym i średnim nie przekracza 20% ogólnej liczby użytkowników indywidualnych gospodarstw rolnych. Natomiast w południowo-zachodniej i środkowo-zachodniej części województwa udział tej ludności wynosi powyżej 25%. Dotyczy to głównie powiatów: inowrocławskiego, mogileńskiego, żnińskiego, bydgoskiego i toruńskiego.

Z niskiego poziomu wykształcenia wynika również słaba przedsiębiorczość ludności wiejskiej, szczególnie wschodniej części województwa, a głównie powiatów: rypińskiego, lipnowskiego i włocławskiego. Innymi czynnikami wyjaśniającymi zbyt małą aktywność ludności są: brak stabilnej polityki rolnej, słaba dostępność do środków finansowych na budowę, modernizację i unowocześnienie gospodarstw indywidualnych oraz brak nowoczesnej infrastruktury rynku rolnego (giełd rolniczych o charakterze lokalnym i regionalnym, grup produkcyjnych itp.).

Duże rozdrobnienie rozłogu gruntów rolnych występuje głównie w gospodarstwach wielkoobszarowych o powierzchni powyżej 15 ha, gdzie na 1 gospodarstwo przypada nawet 6 działek. Jest to wynik zaszczości historycznych, jak i współczesnych przekształceń własnościowych.

**WALORYZACJA ROL-
NICZEJ PRZESTRZENI
PRODUKCYJNEJ A
UDZIAŁ GOSPO-
DARSTW INDYWIDU-
ALNYCH POWYŻEJ 15
HA W OGÓLNEJ LICZ-
BIE GOSPODARSTW**

GĘSTOŚĆ ZALUDNIENIA LUDNOŚCI ZWIĄZANEJ Z ROLNICTWEM A WYKSZTAŁCENIE UŻYTKOWNIKÓW INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTW

Trwały majątek produkcyjny i zasoby mieszkaniowe wraz z towarzyszącą infrastrukturą techniczną byłych jednostek gospodarki uspołecznionej podlegające prywatyzacji są w dużej części zdekapitalizowane, niewykorzystane oraz narażone na dalszą dewastację. Jedną z głównych przyczyn tego stanu jest system dzierżaw, który nie sprzyja inwestowaniu w majątek trwały oraz intensyfikowaniu rolniczej przestrzeni produkcyjnej (nawożenie organiczne, mineralne, ochrona roślin, odnowa gatunkowa roślin uprawnych).

Symptodem niewłaściwej prywatyzacji są również liczne problemy w sferze społecznej. Dotyczą one rodzin byłych pracowników PGR, a przejawiają się wysokim bezrobociem i narastającym ubóstwem.

Jednym z ważniejszych czynników przyrodniczych ograniczających rozwój rolnictwa jest deficyt wody. Wynika on z różnicy potrzeb wodnych roślin uprawnych w okresie wegetacji, a wielkością zasilania opadowego. Problem deficytu wody jest szczególnie odczuwalny w południowo-zachodniej oraz częściowo środkowej i północnej części województwa, a szczególnie w powiatach: radziejowskim, włocławskim, inowrocławskim, mogileńskim, żnińskim, lipnowskim, grudziądzkim, chełmińskim i wąbrzeskim. Największe wartości deficytu dochodzą do 150 mm opadów w okresie wegetacyjnym i występują w rejonie powiatów włocławskiego i radziejowskiego.

Największa kumulacja głównych zagrożeń dla procesu przekształceń i optymalizacji kierunków rozwoju rolnictwa występuje we wschodniej części województwa.

Wykorzystanie szans dalszego rozwoju rolnictwa w województwie kujawsko-pomorskim w wielu przypadkach wymaga likwidacji lub złagodzenia skutków zagrożeń.

3.3.3. *Turystyka*

W oparciu o znaczne walory środowiska przyrodniczego (w tym uzdrowiskowe) oraz bogactwo zróżnicowanych zasobów kulturowych, w województwie rozwinęły się głównie takie formy turystyki, jak: wypoczynek pobytowy, krajoznawstwo, turystyka kwalifikowana, zdrowotna oraz agroturystyka.

Do obszarów i miejscowości turystycznych bazujących od przeszło półwiecza na zasobach środowiska przyrodniczego, charakteryzujących się największą koncentracją zabudowy oraz ruchu turystycznego należą kolejno: rejon koronowski (około 23 tys. korzystających z noclegów w 1998 r.), tucholski (20 tys.), żniński (19 tys.), brodnicki (16 tys.), miejscowości Przyjezierze w gminie Jeziora Wielkie (12 tys.) oraz Tleń w gminie Osie (10 tys. korzystających z noclegów). Do rejonów wypoczynku pobytowego, o znacznie mniejszym natężeniu ruchu turystycznego, należą rejon: górzniński, sępoleński, włocławski, skrwileński, głuszyński i skępski.

Całoroczna baza noclegowa na tych obszarach średnio nie przekracza 15% ogółu miejsc noclegowych. Wynika to ze specyfiki obszarów pojeziernych, charakteryzujących się dominacją letniego sezonu wypoczynkowego oraz dużym udziałem miejsc noclegowych w ośrodkach wczasowych, dysponujących w większości substandardową zabudową. Ośrodkom towarzyszą najczęściej duże zespoły domów letniskowych rozrastające się w szybkim tempie w ostatnich latach. Poważnym zagrożeniem jest postępująca degradacja środowiska (głównie z powodu nieuregulowanej gospodarki ściekowej oraz gospodarki odpadami), a także degradacja krajobrazu otwartego, do której w znacznej mierze przyczyniła się liberalizacja ustawy rolnej oraz ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym, dopuszczającej praktycznie każdą zmianę planu zagospodarowania przestrzennego.

TOWAROWA PRODUK- CJA ROLNICZA A STRUKTURA OBSZA- ROWA GOSPO- DARSTW INDYWIDU- ALNYCH

STRUKTURA PRZE- STRZENNA KUMULA- CJI GŁÓWNYCH ZA- GROŻEŃ DLAPROCE- SÓW PRZEKSTAŁCEŃ I OPTYMALIZACJI KIERUNKÓW ROZWO- JU ROLNICTWA

**IDENTYFIKACJA
PRZESTRZENNA
GŁÓWNYCH OBSZARÓW
ROZWOJOWYCH
ORAZ WYMAGAJĄCYCH
PRZEKSZTAŁCENÍ
STRUKTURALNYCH I
ZMIAN FUNKCJONALNYCH**

Niedostatecznie wykorzystuje się na omawianych obszarach walory wód powierzchniowych do rozwoju różnych form turystyki aktywnej, kwalifikowanej, w szczególności Zbiornika Włocławskiego, Zbiornika Koronowskiego oraz szlaków wodnych Brdy, Wdy, Drwęcy, Osy, Zgłowiączki i jezior brodnickich, co głównie wynika z braku urządzeń infrastruktury turystycznej.

Podobnie jest z wykorzystaniem walo-rów Wisły jako szlaku wodnego oraz szczególnych walorów krajobrazowych doliny Wisły. Brakuje oznakowania i dostępu do najbardziej atrakcyjnych punktów widokowych, nawet tych, położonych w bliskim sąsiedztwie głównych dróg tranzytowych.

O dobrym rozpoznaniu walorów krajoznawczych województwa (zwłaszcza w zachodniej i północno-wschodniej części) świadczy gęsta sieć szlaków pieszych, rowerowych i motorowych (w tym ponad 100 szlaków pieszych) pozbawionych, podobnie jak w przypadku szlaków wodnych, podstawowych urządzeń turystycznych. Większość szlaków motorowych (poza Piastowskim i Łokietka) nie doczekała się nawet oznakowania. Ze względu na spadek zainteresowania turystyką pieszą konieczna jest weryfikacja istniejących szlaków pod kątem możliwości ich wykorzystania do uprawiania turystyki rowerowej, wyboru tylko niektórych do zagospodarowania turystycznego oraz możliwości tworzenia szlaków okólnych (powrotnych) wokół większych miast, miejscowości wczasowych i uzdrowiskowych. Do szlaków o znaczeniu ponadlokalnym należy międzynarodowy szlak rowerowy R-1, szlaki motorowe: Piastowski, Cystersów, Kopernikowski, Grunwaldzki, Droga 1000 Jezior Północna i Droga 1000 Jezior Południowa. Wykorzystują one przede wszystkim znaczny potencjał walorów kulturowych związanych głównie z doliną Wisły, a także Pojezierzem Gnieźnieńskim.

Największą atrakcją krajoznawczą regionu jest Zespół Staromiejski Torunia, licznie odwiedzany przez turystów krajowych i za-

granicznych. Miasto dysponuje zbyt małą bazą hotelową, szczególnie wysokostandardową, a także zbyt ubogą ofertą usług towarzyszących. Poza Biskupinem, Chełmnem i Strzelnem dużym zainteresowaniem cieszą się obiekty budownictwa obronnego – zamki i ich pozostałości (Toruń, Golub-Dobrzyń, Radzyń Chełmiński, Rogóźno, Świecie, Nowe, Raciążek i Bobrowniki), nowożytnie obiekty architektury militarnej (Zespół Twierdzy Grudziądz, fortyfikacje w Toruniu), a także zabytki techniki (tężnie w Ciechocinku, Muzeum Kolejki Wąskotorowej w Wenecji itd.). Dużą atrakcją krajoznawczą stanowią ponadto małe miasta, wywodzące się najczęściej z czasów średniowiecznych, różniące się między sobą założeniami urbanistycznymi i architekturą. Budowle romańskie występują w Mogilnie, Kruszwicy, Inowrocławiu i Kościelcu, gotyckie – w Toruniu, Chełmnie, Świeciu, Grudziądzu, Brodnicy, Nowem, Włocławku i Brześciu Kujawskim, natomiast całe ciągi uliczne Nieszawy, Włocławka, Lipna i Brześcia Kujawskiego utrzymane są w stylu klasycystycznym. Obiekty zabytkowe, najczęściej w złym stanie technicznym, nie są przystosowane do pełnienia funkcji turystycznej. Pogarszająca się kondycja gospodarcza małych miast nie rokuje nadziei na poprawę tego stanu. Brakuje podstawowych urządzeń turystycznych oraz informacji o mieście, dostępu do promowanych przez lata obiektów zabytkowych itp.

Województwo posiada znaczne walory uzdrowiskowe oparte o bogate złoża wód leczniczych chlorkowo-sodowych, jodkowych, bromkowych, solanek termalnych oraz borowin. Województwo dysponuje bazą uzdrowiskową w Ciechocinku, Inowrocławiu, Wieńcu Zdroju o ok. 4,8 tys. miejscach, co stanowi 15,7% zasobów krajowych. Najatrakcyjniejszym uzdrowiskiem jest Ciechocinek. Walory uzdrowiskowe Inowrocławia obniża bezpośrednie sąsiedztwo uciążliwych zakładów przemysłowych. Trzecim, najmniejszym jest uzdrowisko

Wieniec Zdrój. Do uzdrowisk potencjalnych zaliczana jest Marusza k. Grudziądz.

Województwo posiada korzystne warunki do rozwoju agroturystyki. Wzrasta zainteresowanie gmin tą formą turystyki proekologicznej, aktywizującej gospodarkę na terenach wiejskich. Interesy kwaterodawców w województwie reprezentuje 5 stowarzyszeń lokalnych, do których akces zgłosiło około 180 gospodarstw (z tego 24 zrzeszone były w Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej i tylko one wykazane zostały w publikacjach GUS za 1998 r.).

Coraz większy wpływ na wzrost gospodarczego znaczenia turystyki mają przyjazdy związane z prowadzeniem interesów (szczególnie do największych miast województwa) oraz organizowanymi imprezami kulturalnymi, sportowymi i rekreacyjnymi. Rangę imprez międzynarodowych i krajowych mają organizowane od wielu lat liczne imprezy kulturalne (głównie w Bydgoszczy i Toruniu), jak również organizowane w pojedynczych obiektach turystycznych imprezy służące promocji miejsca.

Podstawowym miernikiem zagospodarowania turystycznego województwa jest wielkość bazy noclegowej. W 1998 r. województwo dysponowało bazą w wysokości 31 tys. miejsc noclegowych, co stanowiło wielkość poniżej średniej krajowej. Większość zasobów pochodzi z lat sześćdziesiątych i wymaga modernizacji. Udział miejsc całorocznych wyniósł 34% (10 tys.) przy średniej krajowej 42%. Poza 4 powiatami grodzkimi 60% pozostałej wielkości bazy noclegowej znajduje się w 6 powiatach: tucholskim, bydgoskim, brodnickim, inowrocławskim, świeckim i mogileńskim. Od kilku lat utrzymuje się tendencja do wzrostu liczby miejsc noclegowych całorocznych oraz spadku liczby miejsc w ośrodkach wczasowych. Pod względem wielkości bazy hotelowej województwo znajduje się na 9 miejscu w kraju (3,8 tys.). Największa baza hotelowa występuje w Bydgoszczy (36% ogółu miejsc w 12 obiektach na 56 ogółem) oraz w Toru-

niu (25%). Stopień wykorzystania hotelowych miejsc noclegowych największy był w Toruniu oraz powiecie toruńskim.

Województwo posiada 1 hotel 4-gwiazdkowy w Bydgoszczy, 16 hoteli 3-gwiazdkowych, 18 hoteli 2-gwiazdkowych i 21 hoteli 1-gwiazdkowych. Przeważa baza hotelowa niskostandardowa.

Od kilku lat systematycznie wzrasta ruch turystyczny w województwie. Liczba korzystających z noclegów w obiektach turystycznych w 1998 r. wyniosła 502 tys. (ok. 4% wielkości krajowej) z czego na 4 największe miasta przypadło 260 tys. Na pozostałym obszarze województwa największa liczba korzystających z noclegów przypadła na powiat inowrocławski (33 tys.), bydgoski (27,8 tys.), aleksandrowski (24,3 tys.), w tym głównie Ciechocinek, świecki (22 tys.), mogileński (21,9 tys.) i tucholski (20,8 tys.), co związane jest z obszarami turystyki wypoczynkowej i uzdrowiskowej. Największy udział liczby korzystających z bazy noclegowej dotyczył hoteli (45%) oraz ośrodków wczasowych i szkoleniowo-wypoczynkowych (18%). Udział turystów zagranicznych był bardzo niski (14 miejsce na 16 województw), z tego najwyższy był w Toruniu i Bydgoszczy (około 75% udzielonych im noclegów przypada na hotele).

Na terenie województwa działa kilka różnorodnych organizacji, z zadaniem m.in. upowszechniania turystyki, promocji walorów bazy turystycznej, rozwoju nowych form turystyki oraz prowadzenia działalności edukacyjnej. Natomiast działalnością informacyjną i usługową zajmują się biura obsługi ruchu turystycznego działające na szczeblu wojewódzkim i lokalnym. Obecnie świadczy usługi około 170 biur turystycznych.

Ważnym elementem rozwoju turystyki jako dziedziny gospodarczej jest prezentacja i promocja walorów turystycznych regionu. Zajmują się tym już od kilku lat organizatorzy Międzynarodowych Targów Turystycznych w Toruniu.

TURYSTYKA

Promocja walorów turystycznych jest ciągle niezadowolająca. Nie służy jej powszechny brak koordynacji działań w obsłudze ruchu turystycznego oraz niski poziom świadczonych usług.

Zagrożeniem dla rozwoju turystyki jest obecny stan ilościowy i jakościowy infrastruktury technicznej, pogarszający się stan dróg, pogłębiające się ubożenie społeczeństwa, zwłaszcza na wsi, a także niski poziom wykształcenia, w tym słaba znajomość języków obcych wśród społeczeństwa.

Czyniąc zasadę trójochrony (równoczesna ochrona walorów przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych) warunkiem

nadrzędnym wszelkich działań, za cel główny rozwoju turystyki uznaje się maksymalizację dochodów mieszkańców województwa ze sprzedaży produktu turystycznego, spełniającego wszelkie wymagania koniunkturalne krajowego i międzynarodowego rynku turystycznego. Przygotowanie takiego produktu wiąże się z koniecznością gruntownej restrukturyzacji istniejących form zagospodarowania i użytkowania turystycznego, eliminacji źródeł zagrożeń i przeciwdziałania degradacji środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu otwartego oraz sterowania rozwojem zgodnie z pożądanym kierunkiem.

3.4. INFRASTRUKTURA TECHNICZNA

3.4.1. Komunikacja

Rozwój społeczno-gospodarczy, w dużej mierze uzależniony jest od infrastruktury transportowej, na którą składają się: drogi, linie kolejowe, porty lotnicze oraz drogi wodne.

Drogi

Sieć drogową województwa kujawsko-pomorskiego stanowią drogi: krajowe, wojewódzkie, powiatowe i gminne. Gęstość sieci dróg, o nawierzchni twardej wynosi 73,63 km na 100 km², w kraju 64,79 km na 100 km². Główną sieć połączeń drogowych w regionie budują drogi krajowe o łącznej długości 911 km. Obejmują one najważniejsze dla gospodarki relacje ruchu kołowego. Dróg wojewódzkich o nawierzchni twardej mamy 1682 km, powiatowych 6522 km oraz dróg lokalnych gmin wiejskich i miejskich 4117 km.

Zasadniczy szkielet układu drogowego na obszarze województwa tworzą drogi krajowe:

- Nr 1: Gdańsk – Świecie – Toruń – Łódź – Katowice – Cieszyn,
- Nr 5: Świecie – Bydgoszcz – Gniezno – Poznań – Bolków,
- Nr 10: Szczecin – Wałcz – Piła – Bydgoszcz – Toruń – Lipno – Sierpc – Płońsk,
- Nr 16: Dolna Grupa – Grudziądz – Augustów,
- Nr 23: Bobolice – Człuchów – Koronowo – Bydgoszcz,
- Nr 25: Bydgoszcz – Inowrocław – Strzelno – Konin – Ostrów Wielkopolski,
- Nr 52: Inowrocław – Toruń – Brodnica – Ostróda,
- Nr 62; 270; 265; 257; 256: Nowy Dwór Mazowiecki – Włocławek – Brześć Kujawski – Radziejów – Strzelno – Gniezno,

- ponadto fragment autostrady A-1: Gdańsk – Gorzyce, budowana na odcinku Lubicz – Czerniewice.

Uzupełnieniem układu podstawowego są pozostałe drogi krajowe i wojewódzkie.

Brak autostrady i dróg ekspresowych zmusza kierowców do korzystania z istniejącej sieci drogowej, której nawierzchnie nie są przystosowane do występującego obecnie natężenia ruchu, jak i jej obciążenia.

Występujący od wielu lat niedobór środków finansowych, malejące nakłady na drogownictwo, spowodowały załamanie się wykonawstwa robót drogowych i narastanie zaległości w remontach i modernizacji podstawowego układu drogowego województwa. W 1998 r. na drogach krajowych i wojewódzkich zakresy rzeczowe tych prac zmniejszyły się w stosunku do 1990 r. bardzo wyraźnie. Konsekwencją takiego stanu są cykle międzyremontowe, które znacząco wydłużyły się.

Jeżeli obecna sytuacja bardzo ograniczonych nakładów na rozwój, remonty, modernizacje dróg będzie trwać doprowadzi to do jeszcze większej dekapitalizacji sieci drogowej, na odbudowę której potrzebne będą niewspółmiernie większe nakłady finansowe. Duże inwestycje centralne, realizowane ze środków budżetowych, jak i w oparciu o kredyty Banku Światowego, poprawiają jedynie niewralgiczne odcinki sieci drogowej, a nie jej ogólny stan. W ostatnich latach jedynymi drogowymi inwestycjami centralnymi na terenie województwa kujawsko-pomorskiego była budowa odcinka autostrady A-1 koło Torunia o długości 10,8 km, w tym mostu przez rzekę Wisłę długości 998 m i obwodnicy miasta Świecia dł. 15,5 km.

Na podstawie badań i pomiarów w ramach systemu „Oceny Stanu Nawierzchni” (1998 r.) stwierdzono, że na terenie województwa kujawsko-pomorskiego 16% sieci dróg krajowych znajduje się w stanie krytycznym, tj. wymagającym pilnej odnowy, 53,7% nawierzchni znajduje się w stanie

ostrzegawczym, tj. wymagającym odnowy w najbliższych latach. Jedynie 30,3% dróg krajowych jest w stanie dobrym lub zadowalającym. Czynnikiem, które powodują konieczność wykonania na sieci drogowej określonych działań w postaci cyklicznych, określonych remontów nawierzchni, są:

- przyrost ruchu drogowego i jego wzrastające obciążenie,
- zużywanie się nawierzchni,
- procesy starzenia się nawierzchni (odparowywanie olejów lekkich, utrata lepkości i elastyczności),
- destrukcyjne działanie warunków atmosferycznych.

Stan techniczny dróg krajowych przelotowych przez miasta jest gorszy od sieci zamiejskiej. Wpływ na to mają m.in. niewłaściwe naprawy nawierzchni po usuwanych awariach podziemnych urządzeń komunalnych. Coraz trudniej jest zapewnić na tych odcinkach właściwe utrzymanie nawierzchni i dobre warunki ruchu.

Najtrudniejsze warunki ruchu występują w miastach, gdzie po wąskich ulicach ruch tranzytowy nakłada się z ruchem lokalnym (brak obwodnic).

Istotny wpływ na stan techniczny dróg mają udział pojazdy ciężarowe, których udział w ogólnej liczbie pojazdów wynosił 25%. W latach 1990–1997 wystąpił bardzo istotny wzrost taboru poruszającego się po drogach. W okresie tym wzrosła liczba zarejestrowanych pojazdów ciężarowych o 27%, osobowych o 75%, zmalała natomiast liczba motocykli i skuterów o 50,9%.

Na terenie województwa kujawsko-pomorskiego, w administracji Dyrekcji Okręgowej Dróg Publicznych w Bydgoszczy (stan na 31.12.1998 r.), znajduje się 437 obiektów mostowych, z czego 128 obiektów wymaga kapitalnego remontu, względnie przebudowy. Istniejących siedem przepraw mostowych przez rzekę Wisłę nie zabezpiecza pełnych relacji ruchowych.

W województwie kujawsko-pomorskim komunikacja miejska funkcjonuje w 7 mia-

stach: Bydgoszczy, Toruniu, Włocławku, Grudziądzu, Brodnicy, Inowrocławiu i Świeciu. Całkowita długość linii komunikacji miejskiej wynosi 853 km, z czego na linii autobusowe przypada 796 km, a na linii tramwajowe 57 km. Tabor komunikacji miejskiej wynosi 826 pojazdów, w tym 611 autobusów i 215 tramwajów. Taborem tym przewieziono ogółem 275 milionów pasażerów w 1997 r. Od 1990 r. do 1997 r. przybyło 13,57% linii komunikacyjnych przy spadku o 26,63% taboru autobusowego i tramwajowego, zaspokajając jednocześnie występujące potrzeby przewozowe.

Na terenie województwa prowadzi działalność 6 Przedsiębiorstw Państwowej Komunikacji Samochodowej w: Bydgoszczy, Toruniu, Włocławku, Grudziądzu, Inowrocławiu, Lipnie i Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej Brodnica SA. Całkowita długość sieci regularnych linii PKS na terenie województwa kujawsko-pomorskiego wynosi 79 705 km, co daje wskaźnik gęstości 443,5 km na 100 km². PKS działając na 1760 regularnych liniach przewiózł 70 340 tys. pasażerów (1997 r.). Porównując lata 1993 i 1997 należy stwierdzić, że przybyło 17 linii, długość tych linii zwiększyła się o 2668 km przy jednoczesnym zmniejszeniu się liczby przewożonych pasażerów o 10 654 tys.

W końcu 1998 r. w województwie kujawsko-pomorskim działalność zarobkowego przewozu osób w oparciu o posiadane zezwolenia prowadziło 38 przewoźników (w tym 25 prywatnych) w komunikacji regularnej na 799 liniach komunikacyjnych (w tym 31 linii prywatnych), oraz 194 przewoźników w komunikacji nieregularnej (w tym 179 prywatnych).

Należy nadmienić, że w latach 1990–1998, przy trasach komunikacyjnych w regionie, powstały liczne punkty usługowe, zwłaszcza: stacje paliw, miejsca postojowe także motele, punkty małej gastronomii i warsztaty rzemieślnicze obsługi motoryzacji.

Linie kolejowe

Na terenie województwa istnieje dobrze rozbudowany system sieci kolejowej znaczenia państwowego i wojewódzkiego, których długość wynosi 1445 km, w tym zelektryfikowanych 611 km (42,28%). Gęstość linii kolejowych wynosi 8,04 km na 100 km², w kraju 7,1 km na 100 km².

Najistotniejsze znaczenie mają linie:

- Gdynia – Bydgoszcz – Inowrocław – Katowice,
- (Szczecin) – Piła – Bydgoszcz – Toruń – Włocławek – Kutno – (Warszawa),
- Poznań – Inowrocław – Toruń – Olsztyn – (Skandawa).

Głównymi węzłami kolejowymi o znaczeniu ponadlokalnym są: Toruń, Bydgoszcz, Inowrocław oraz Grudziądz. Sieć kolejowa województwa wyposażona jest w 35 stacji i 182 przystanki. Większość stacji obsługuje równocześnie ruch pasażerski i towarowy. Udział PKP w obsłudze transportowej gospodarki maleje, zwłaszcza na liniach znaczenia lokalnego i przewiduje się, że nadal będzie malał, co zmusiło przedsiębiorstwo do sukcesywnej likwidacji najsłabiej obciążonych linii (17,2% w latach 1990-1998).

Kolej zaspokaja większość potrzeb przewozowych i nic nie wskazuje na to, by w najbliższym czasie ustąpiła prymatu swemu głównemu konkurentowi, jakim jest transport samochodowy. Stopień realizacji ciężących na niej zadań zależy od jakości świadczonych usług, a one w głównej mierze od poziomu technicznego infrastruktury PKP, który w chwili obecnej pozostawia wiele do życzenia.

Z danych statystycznych dla województwa wynika, że zaledwie 65,9% długości sieci odpowiada parametrom technicznym dla linii pierwszorzędnych, pozostałe zaś 34,1% to linie drugorzędne. 34,3% długości sieci stanowią linie dwutorowe zelektryfikowane, pozostałe 65,7% to linie jednotorowe. Za-

ledwie 10,6% długości sieci przystosowane było do prędkości 120 km/h (1998 r.).

Brak nowoczesnych urządzeń sterowania ruchem, urządzeń zabezpieczenia na przejazdach kolejowych w poziomie szyn, duże zaległości w naprawach głównych podtorza, zły stan technicznych obiektów inżynierskich, wszystko to wpływa ujemnie na przepustowość sieci, jakość świadczonych usług przewozowych i bezpieczeństwo przewozu pasażerów.

Przewiduje się, że rola kolei w przewozach na znaczne odległości, takich materiałów jak: węgiel, materiały budowlane, ruda żelaza i wyroby z metali, pozostanie nadal wiodąca i kolej wykona ponad 60% pracy przewozowej transportu lądowego.

Porty lotnicze

Na obszarze województwa kujawsko-pomorskiego znajdują się: lotnisko komunikacyjne w Bydgoszczy o znaczeniu regionalnym, oraz lotniska usługowo-sportowe w Toruniu, Włocławku, Inowrocławiu, Grudziądzu i Bydgoszczy o znaczeniu lokalnym. Port Lotniczy Bydgoszcz SA świadczy usługi związane ze startem, lądowaniem i parkowaniem statków powietrznych. Działalność ta prowadzona jest na lotnisku Bydgoszcz, którego głównym użytkownikiem jest Jednostka Wojskowa oraz spółka Port Lotniczy SA.

Port wyposażony jest w infrastrukturę jak: pas startowy o długości 2500 m i szerokości 60 m, system oświetlenia, wskaźnik ścieżki zniżania i płytę postojową, oraz niezbędne urządzenia do obsługi pasażerów. W 1998 r. port lotniczy uruchomił regularne połączenie Bydgoszcz z Warszawą. Mimo dogodnego położenia jest słabo wykorzystywane, a komunikacja lotnicza nie odgrywa większej roli w obsłudze regionu. Konieczne jest uwzględnienie usytuowania Bydgoszcz na osi wschód – zachód i podjęcie wspólnych działań władz regionalnych i centralnych w celu podniesienia rangi istniejącego

TRANSPORT

portu lotniczego. Rozważenia wymaga poszerzenie funkcji usługowych portu lotniczego w Bydgoszczy o przewozy towarowe, co poprawi jego sytuację finansową i pozwoli na samodzielne funkcjonowanie. Konieczne jest podjęcie kompleksowych działań na rzecz perspektywnego rozwoju portu lotniczego z uwzględnieniem potrzeb komunikacyjnych aglomeracji bydgosko-toruńskiej.

Port lotniczy w Toruniu wyposażony jest w betonowy pas startowy o długości 1260 m z możliwością wydłużenia go do 1800 m, system oświetlenia, nawigacji i zaplecza dla personelu. Niezbędne jest podjęcie działań dla podniesienia klasy lotniska oraz stworzenie dogodnych warunków dla wykorzystania jego funkcji w komunikacji pasażerskiej. Niezbędne jest tutaj większe zaangażowanie władz samorządowych Torunia. Pozostałe lotniska wyposażone są w pasy startowe o nawierzchni trawiastej i są to lotniska sportowe.

Drogi wodne

Województwo kujawsko-pomorskie jest dogodnie położone w stosunku do systemu dróg wodnych w Polsce. Leży na przecięciu hydrologicznych osi kraju: osi północ – południe – rzeka Wisła, oraz wschód – zachód droga Wisła – Odra.

Transport wodny nie jest obecnie właściwie wykorzystywany, nie jest integralnym elementem całego systemu transportowego i jego udział w przewozach jest minimalny.

W województwie układ dróg wodnych stanowią:

- Wisła – Odra przebiegająca rzekami: Wartą, Notecią, Kanałem Bydgoskim i Brdą posiadająca zróżnicowane warunki techniczno – żeglugowe. Wielkość śluz umożliwia transport statkami do 500 ton ładowności,
- rzeka Wisła posiadająca pojedynczy stopień wodny we Włocławku, dzięki któremu na niewielkim odcinku ~

55 km od Płocka do Włocławka możliwy jest transport statkami. Na pozostałym odcinku transport wodny jest niemożliwy ze względu na niski stan wody,

- droga Kanał Bydgoski – jezioro Gopło – Warta o znaczeniu lokalnym.

Na styku dróg wodnych znajduje się port śródlądowy Bydgoszcz – Kapuściska.

Zainteresowanie transportem wodnym, jednym z najtańszych, a równocześnie ekologicznym, winno być znacznie większe aniżeli dotąd.

3.4.2. Energetyka

Na tle niskiego poziomu dochodu narodowego w Polsce, zużycie energii pierwotnej na jednego mieszkańca, było i jest stosunkowo wysokie. Było to pochodne struktury gospodarki, zwłaszcza przemysłu, gospodarowania energią wynikającego z niskich jej cen. Ze względu na oparcie systemu energetycznego na paliwach stałych, struktura bilansów paliwowo-energetycznych jest nadal bardzo niekorzystna. Węgiel kamienny i brunatny stanowią ponad 73% zużywanej energii pierwotnej. Tak wysokiego udziału tych paliw nie ma żaden kraj Unii Europejskiej. Stan taki negatywnie wpływa na warunki ekologiczne oraz elastyczność i bezpieczeństwo pracy Krajowego Systemu Elektroenergetycznego.

Elektroenergetyka

Sieć elektroenergetyczna jest dobrze rozwinięta i stanowi jednolity system krajowy, powiązany od wielu lat z krajami sąsiednimi. Systemy elektroenergetyczne krajów Europy Środkowej i Wschodniej pracowały jako część Połączonych Systemów Energetycznych koordynowanych przez Centralny Zarząd Dyspozytorski w Pradze.

„Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju” podkreśla, że w no-

wej sytuacji geopolitycznej, zrozumiała jest reorientacja kierunków współpracy międzynarodowej stwierdzając, że jest to najbardziej widoczne na przykładzie gospodarki energetycznej. W 1995 r. nastąpiło definitywne przyłączenie Krajowego Systemu Energetycznego (KSE) do Zachodnioeuropejskiego Systemu UCPTE, a w wyniku dokonano się:

- integracja systemów elektroenergetycznych Polski i krajów zachodniej Europy jest istotnym krokiem w procesie integracji politycznej,
- uzyskano dużą poprawę jakości krajowego systemu elektroenergetycznego przez zmniejszenie wahań częstotliwości,
- zaistniały warunki do udzielania pomocy w przypadku awarii lub deficytu mocy,
- istnieje możliwość sprzedaży nadwyżek energii elektrycznej na korzystnych warunkach.

W oparciu o KSE pracuje cała sieć elektroenergetyczna województwa kujawsko-pomorskiego. Elementy tego systemu na obszarze województwa to:

- linia 400 kV relacji Płock–Gdańsk ze stacją transformatorową 400 kV/220 kV/110 kV zlokalizowaną w Węgrowie k./Grudziądza,
- 4 linie 220 kV wprowadzone do stacji transformatorowych 220 kV/110 kV zlokalizowanych w Bydgoszczy (Jasiniec), Toruniu (Elana), Grudziądzu (Węgrowo) i Włocławku,
- dodatkowo Główny Punkt Zasilania (GPZ) w Jasińcu połączony jest linią 400 kV z GPZ Bydgoszcz Zachód pracującą aktualnie na napięciu 220 kV. Linie 220 kV ze stacji transformatorowych zlokalizowanych na obszarze województwa wyprowadzane są w kierunkach Olsztyna, Gdańska i Płocka.

Korzystne położenie województwa kujawsko-pomorskiego w stosunku do głów-

nych korytarzy sieci elektroenergetycznych najwyższych napięć umożliwia dalszą rozbudowę systemu. Tym samym stwarza szansę na pełne pokrycie zapotrzebowania na energię elektryczną przez przemysł i gospodarkę komunalną wpływając na bezpieczeństwo energetyczne obszaru naszego województwa.

W oparciu o stacje elektroenergetyczne zasilane z Krajowego Systemu Elektroenergetycznego, na obszarze województwa pracuje sieć wysokiego napięcia 110 kV, na którą składa się 85 stacji o napięciu 110 kV/15 kV wraz z liniami zasilającymi. Rozmieszczenie stacji generalnie jest równomierne, gwarantujące zasięgi w promieniu 15 km. Są jednak obszary, które są znacznie oddalone od źródeł zasilania, co powoduje nadmierne wydłużenie linii 15 kV i skutkuje dużymi spadkami napięcia i brakiem skuteczności zerowania. Szczególnie dotyczy to części obszarów gmin: Baruchowo, Dobrzyń n./Wisłą, Tłuchowo, Skepe, Skrwilno, Izbiца Kujawska, Bądkowo, Dobre, Zakrzewo, Lisewo, Płużnica i Papowo Biskupie. W celu zabezpieczenia pewności zasilania stacje transformatorowe 110 kV/15 kV zasilane są co najmniej dwukierunkowo liniami wysokiego napięcia. Tych warunków nie spełniają Główne Punkty Zasilania: Unisław, Strzelno, Kruszewica, Szubin i Nakło.

Stan elektroenergetycznej sieci WN jest zadowalający i aktualnie w stacjach rozdzielczych istnieje rezerwa mocy, jak również możliwości modernizacji i rozbudowy przez instalowanie większych jednostek transformatorowych. Mając na uwadze uwarunkowania techniczne, nie występują bariery rozwojowe dla sieci średniego i niskiego napięcia, jak również zwiększenia poboru mocy. Sieci średniego i niskiego napięcia wymagają dużych nakładów finansowych związanych głównie z modernizacją tych systemów. Szacuje się, że stopień dekapitalizacji urządzeń elektroenergetycznych sieci SN, na koniec 1998 r., wynosił w granicach 55–60%. Ze względów finansowych są

to zamierzenia rozłożone na wiele lat. Realizacja programów również dotyczących reelektryfikacji wsi uzależniona jest od kondycji finansowej jednostek eksploatujących sieci elektroenergetyczne.

W województwie kujawsko-pomorskim funkcjonują dwa niezależne Zakłady Energetyczne, w Bydgoszczy dla obszaru dawnego województwa bydgoskiego i w Toruniu dla obszaru dawnego województwa toruńskiego i włocławskiego. Powyższe zakłady zajmują się eksploatacją, rozbudową i modernizacją sieci elektroenergetycznych wysokiego napięcia (110 kV) oraz sieci SN i NN.

Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, analizując warunki życia ludności jako jeden ze wskaźników, bierze pod uwagę zużycie energii elektrycznej przez gospodarstwa domowe w miastach. Ten wskaźnik jest pośrednią miarą konsumpcji (ilość i czas używania domowych urządzeń elektrycznych) i wynosi 6000 MWh na 10 tys. mieszkańców, co sytuuje nasze województwo na 7. miejscu. Natomiast wskaźnik połączeń gospodarstw rolnych do sieci energetycznej jest wyższy niż średni w kraju. W województwie, w sieć trójfazową (380 V), wyposażonych jest 80% gospodarstw rolnych.

Źródła energii elektrycznej

W tej grupie mieszczą się elektrociepłownie zawodowe, sprzedające energię elektryczną zakładom energetycznym, elektrociepłownie przemysłowe, które produkują energię elektryczną wyłącznie na swoje potrzeby jednakże są źródłami energii elektrycznej, mającymi wpływ na bilans energetyczny województwa. Do nich zaliczają się również elektrociepłownie przy cukrowniach, gdzie wielkość produkcji energii elektrycznej związana jest z cyklem produkcyjnym.

Na terenie województwa pracują również elektrownie wodne, które jako źródła są znaczące dla bilansu energii elektrycznej.

Oddzielną grupę stanowią małe elektrownie wodne o bardzo zróżnicowanej mocy. Niektóre zabezpieczają tylko potrzeby właścicieli, ale w tym systemie mieszczą się również źródła o mocy umożliwiającej sprzedaż nadwyżek energetyce zawodowej.

Poszczególne źródła posiadają niższą moc dyspozycyjną: elektrociepłownie zawodowe 185 MW; elektrociepłownie przemysłowe 353 MW; elektrociepłownie przy cukrowniach 62 MW; elektrownie wodne 200 MW; małe elektrownie wodne – 2,3 MW oraz jedna elektrownia wiatrowa 160 kW.

Ponadto pozytywnym zjawiskiem jest wykorzystanie metanu powstającego na wysypiskach odpadów komunalnych jako nośnika energii pierwotnej. Ich znaczenie nie ogranicza się tylko do produkcji energii elektrycznej, ale jest to działanie na rzecz ochrony środowiska, gdyż gaz nie ulatnia się do atmosfery i jednocześnie chroni przed samozapaleniem odpadów. Aktualnie w ten sposób eksploatowanych jest 5 wysypisk. Moc zainstalowanych generatorów wynosi 75–520 kW.

Województwo kujawsko-pomorskie posiada duże zasoby energii odnawialnej w postaci rzeki Wisły oraz pozostałych rzek, umożliwiających budowę elektrowni wodnych i małych elektrowni wodnych o znaczeniu lokalnym.

Korzystne położenie naszego województwa w stosunku do gazociągów przesyłowych stwarza szansę dla rozwoju energetyki opartej o gaz ziemny.

Gazownictwo

Przez obszar województwa kujawsko-pomorskiego przechodzą najważniejsze gazociągi tranzytowe kraju z kierunku wschód – zachód i północ – południe, które krzyżują się w rejonie Włocławka. Również gazociąg Jamał łączący Rosję z Europą Zachodnią, którego budowa jest aktualnie realizowana, zlokalizowany jest w południowej części województwa.

ELEKTROENERGETY- KA

Ponadto w wykorzystanych złożach soli w rejonie Mogiła znajduje się podziemny zbiornik gazu ziemnego obejmujący 8 kawern o pojemności około 400 mln m³ gazu. Zbiornik ten przewidziany jest do pokrywania krótkotrwałych, dużych deficytów gazu w sytuacjach awaryjnych. Istniejące warunki stwarzają możliwości rozbudowy powyższego zbiornika do 20 kawern o łącznej pojemności 1 mld m³ gazu.

W oparciu o krajowy system gazociągów pracuje sieć gazownicza na obszarze naszego województwa, która w pełni pokrywa aktualne zapotrzebowania na gaz ziemny.

W celu określenia tendencji rozwojowych sieci gazowniczych w miastach wyposażonych w gaz sieciowy (na 52 miasta tylko 31 wyposażonych jest w gaz przewodowy) przeanalizowano okres od momentu transformacji ustrojowej (od 1989 r.). W tym okresie trudno zaobserwować znaczący postęp w tej dziedzinie, gdyż do gazu ziemnego podłączono tylko 6 miast, w których sieć miejska będzie dopiero się rozwijać. Dotyczy to Szubina (1995 r.), Lubrańca (1997 r.), Izbicy Kujawskiej (1997 r.), Janikowa (1991 r.), Kamienia Krajeńskiego (1992 r.) i Wąbrzeźna (1998 r.). W miastach wyposażonych w gaz ziemny w latach wcześniejszych (70. i 80.), procent mieszkańców korzystających z gazu generalnie utrzymuje się na stałym poziomie, natomiast rośnie systematycznie długość rozdzielczych sieci gazowniczych. Gminy wiejskie nie są zgazyfikowane. Sieci gazownicze na terenach wiejskich występują tylko w niektórych wsicach, są zgazyfikowane: Cekcyn, Lubiewo, Piechcin, Lubostron, Paterek, Wierzchosławice, Tuczno, Kobylniki, Łagiewniki, Otorowo, Sicienko, Rogóźno, Fabianki i 14 odbiorców na terenie wiejskim w okolicy Łasina.

Gminy wiejskie w zakresie infrastruktury technicznej były bardzo opóźnione. W pierwszym okresie nastąpił rozwój wodociągów i kanalizacji, następnie telefoni-

zacji, a teraz nastął czas na rozwój gazownictwa.

Mimo posiadania dostatecznych źródeł gazu ziemnego w postaci gazociągów magistralnych, zagrożeniem dla dalszego rozwoju gazownictwa jest brak sieci przesyłowej do poszczególnych jednostek osadniczych, co szczególnie jest widoczne na wschodnich terenach województwa.

Ciepłownictwo

Miejskie systemy ciepłownicze o różnym stopniu scentralizowania funkcjonują w 45 miastach województwa. Tylko w najmniejszych miastach województwa, takich jak: Skepe, Izbica, Brześć, Lubień, Chodecz, Górzno, Jabłonowo Pomorskie, Łasin i Kamień Krajeński zaopatrzenie w ciepło odbywa się poprzez lokalne źródło (kotłownię) i małe systemy ciepłownicze. Z dostaw ciepła poprzez scentralizowane systemy korzysta ok. 70% mieszkańców miast. Miasta Bydgoszcz i Toruń wyposażone są w zawodowe elektrociepłownie (Toruń produkuje energię w systemie ciepłowni), które dostarczają prawie 90% ogółu energii dostarczonej odbiorcom. Miasta Włocławek, Inowrocław i Świecie posiadają ciepłownie komunalne dostarczające ciepło i ciepłą wodę dla większości zasobów mieszkaniowych. Pozostałe miasta województwa korzystają z zaopatrzenia w ciepło z ciepłowni przemysłowych (Chełmno, Brodnica, Chełmża i Janikowo) bądź lokalnych ciepłowni (kotłowni) komunalnych o różnym stopniu scentralizowania systemów grzewczych. Bilans cieplny nie wskazuje obecnie na konieczność zasadniczej rozbudowy istniejących źródeł ciepła w poszczególnych miastach.

Istniejące źródła ciepła wytwarzają energię cieplną w oparciu o paliwo stałe i w związku z tym są zagrożeniem dla stanu środowiska. Systemy ciepłownicze wymagają zasadniczej modernizacji dla poprawy

efektywności energetycznej i ekonomicznej. Zdecydowana większość ciepłowni w województwie ma zerowy lub bardzo niewielki stopień skojarzenia (równoczesne wytwarzanie energii cieplnej i elektrycznej), który niekorzystnie wpływa na ceny energii ciepłej.

Rurociągi przesyłowe

Przez obszar województwa przechodzą poniższe rurociągi ropy naftowej nie powiązane z gospodarką województwa:

- ropociąg relacji Rosja – Niemcy w południowej części województwa,
- ropociąg relacji Płock – Gdańsk z przepompownią zlokalizowaną w Łasinie.

Poza tym do magazynu w Nowej Wsi doprowadzony jest z kierunku Płocka rurociąg produktów naftowych, który wyprowadzony jest w kierunku Rejowca.

W rejonie Inowrocławia występują korzystne warunki (nieczynne kopalnie soli) dla budowy podziemnych magazynów ropy naftowej i jej pochodnych.

3.4.3. Telekomunikacja

Raport opracowany przez Rządowe Centrum Studiów Strategicznych (czerwiec 1999 r.) bazując na danych z 1997 r. podaje, że średni wskaźnik telefonizacji (liczba telefonów/1000 mieszkańców) wynosi w Polsce ogółem 194,2, natomiast dla wsi 83,9. Województwo kujawsko-pomorskie osiągnęło odpowiednio 184,9, co stanowi 95,3% średniej krajowej i dla wsi 76,4 tj. 91,2% średniej. Osiągnięte wielkości pozwoliły zająć naszemu województwu 8. miejsce w rankingu województw.

Do rzadkości należą jednostki, w których w tym zakresie nie poczyniono inwestycji. Poziom zaspokojenia potrzeb miast jest stosunkowo wysoki, w dalszym ciągu należy rozbudowywać sieci telefoniczne nie tylko

ze względu na łączność, ale jako rozbudowaną sieć informatyczną spełniającą wiele funkcji.

Na obszarach wiejskich często kilkanaście razy powiększyła się liczba abonentów, ale poziom od którego rozpoczął się postęp był niezwykle niski. Na obszarze województwa w 1989 r. były gminy, które posiadały na całym swoim obszarze 9–10 telefonów (a nawet cztery), które obsługiwały centrale ręczne nie gwarantujące łączności całodobowej. W gminach wiejskich występuje duża rozpiętość wskaźnika od 20 do 165 telefonów na 1000 mieszkańców.

Mimo znacznego postępu są jeszcze gminy, w których ogólny wskaźnik telefonizacji jest stosunkowo niski. Jest to 16 gmin w większości położonych w południowo-wschodniej części województwa.

Dalszy rozwój prowadzący do pełnego zaspokojenia potrzeb wymaga dalszych dużych nakładów finansowych i inicjatyw samorządów lokalnych. Pozytywne efekty daje wprowadzenie na obszarze województwa firm konkurujących z Telekomunikacją Polską S.A. jak Netia–Telkom oraz Regionalne Sieci Telekomunikacyjne ELNET.

Poprawa poziomu usług telekomunikacyjnych i rozwój łączności międzymiastowej jest także uzależniona od wprowadzenia na polski rynek innych operatorów sieci telekomunikacyjnej co jest zadaniem administracji centralnej.

Linie radiowe

Na obszarze województwa pracują linie radiowe w następujących przesłach: Bydgoszcz – Trzeciewiec – Radzyń Chełmiński – Dylewska Góra (Wysoka Wieś w województwie warmińsko-mazowieckim), Bydgoszcz – Toruń – Włocławek.

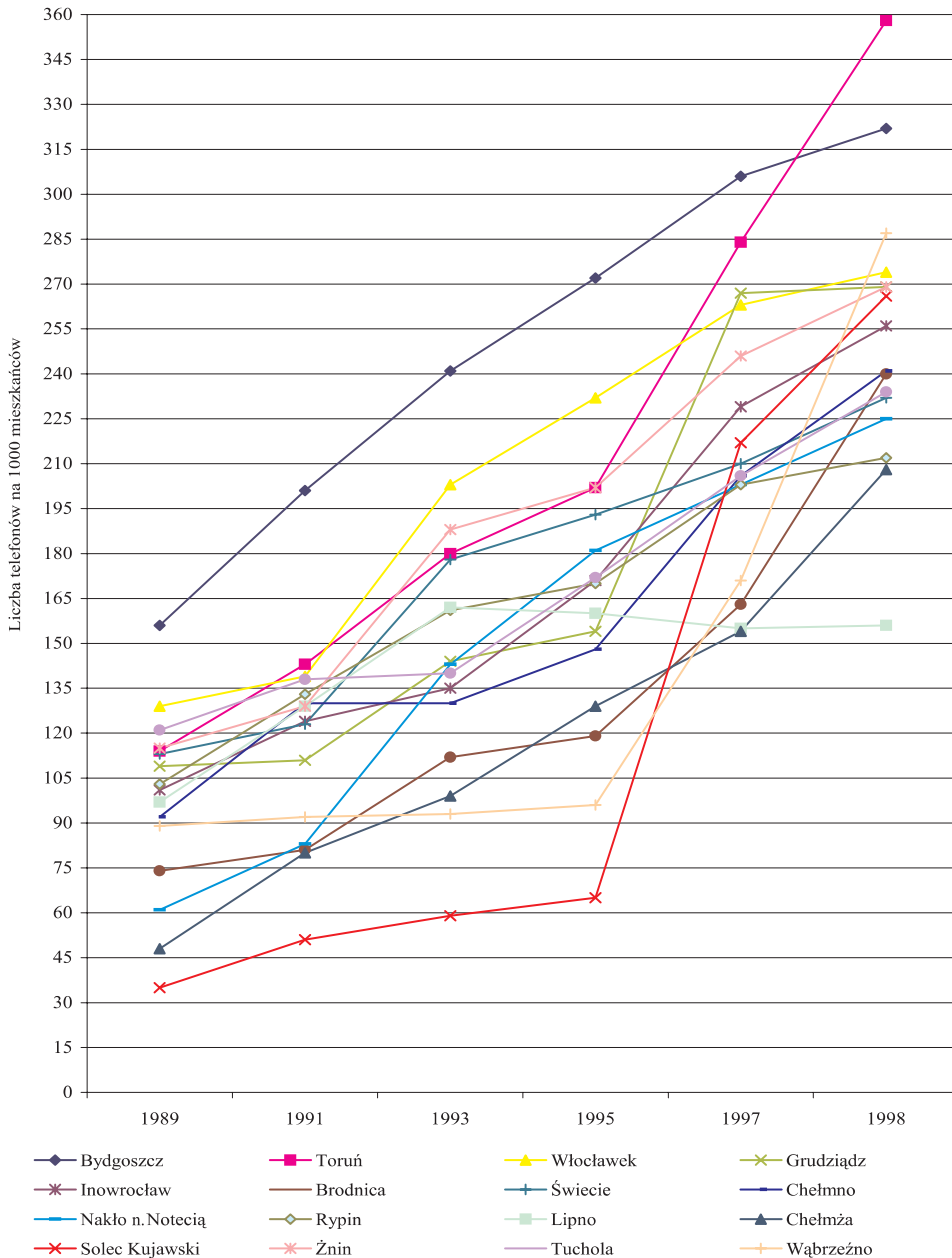
Powyższe linie mają charakter lokalny, przeznaczone do przekazu sygnałów radiowych i telewizyjnych. W miejscowości Sołec Kujawski usytuowany jest maszt radiowy przeznaczony do przekazu sygnałów ra-

SIEĆ RUROCIĄGÓW GAZOWYCH, ROPY NAFTOWEJ I PALIW

diowych fal długich (pierwszy program Polskiego Radia). Zasięg przekazu pokrywa obszar nie tylko całego kraju, ale sięga również poza jego granice. Aktualnie całkowity obszar oddziaływania nie został jeszcze określony, gdyż urządzenia nadawcze są w fazie rozruchu.

3.4.4. Gospodarka wodno-ściekowa

Województwo kujawsko-pomorskie jest ubogie w lokalne zasoby wodne. Średni opad roczny wynosi ok. 550 mm, co daje łączną objętość wody opadowej na terenie województwa 9,857 mld m³ w roku z czego parowanie powierzchniowe to 5,856 mld m³.

**ABONENCI TELEFONI
PRZEWODOWEJ NA
1000 MIESZKAŃCÓW
GMINY WIEJSKIE –
1998 ROK**

Poza wodami pochodzącymi z opadów atmosferycznych, na teren województwa doprowadzane są wody przez rzeki, głównie Wisłę, Brdę, Wdę, Noteć, Drwęcę i kilka mniejszych. Łącznie dopływy tych rzek wynoszą w roku 32 mld m³. Z terenu województwa odpływa woda o objętości 34,39 mld m³. Zasoby wód występują również w zbiornikach powierzchniowych stojących i przepływowych. Łączna powierzchnia zajmowana przez akwenty wynosi ponad 294 km², a objętość zmagazynowanej wody przekracza 1,58 mld m³. Trzecim elementem zasobów wodnych są zbiorniki wód podziemnych. Na obszarze województwa zlokalizowanych jest 19 zbiorników. Zasoby dyspozycyjne wody w zbiornikach zlokalizowanych w całości na obszarze województwa kujawsko-pomorskiego (w liczbie 7 szt.) wynoszą 314,5 tys. m³/dobę.

Największe potrzeby wodne zgłasza rolnictwo 3,361 mld m³ na rok, z czego otrzymuje ono zaledwie 1,628 mld m³. Występuje zatem deficyt wody dla potrzeb rolniczych wynoszący 1,733 mld m³. Przynosi to w rolnictwie straty 40÷60% plonów potencjalnych. Jednym z elementów gospodarki wodnej prowadzonej pod kątem rolnictwa są melioracje, których celem jest poprawienie stosunków wodno-powietrznych w glebach. Około 62% użytków rolnych województwa zakwalifikowanych zostało do zmeliorowania. Na obszarach tych z reguły struktura gruntów umożliwia szybki odpływ nadmiaru wody. Wykonanie drenażu sytuację tę poprawiło. Obecnie problem ten został rozwiązany na 65,7% obszarów zakwalifikowanych do melioracji. Zasadniczym zadaniem pozostaje jednak sprawa nawodnień obszarów rolniczych. Wykonane w ramach melioracji budowle umożliwiają nawadnianie obszarów rolniczych, głównie poprzez utrzymywanie odpowiedniego poziomu wód gruntowych, co realizowane jest przez podpiętrzanie cieków i zbiorników wód. Według szacunków, na obszarze województwa kujawsko-pomorskiego problem nawodnień

jest rozwiązany zaledwie na 1,5÷3% powierzchni użytków rolnych. Rozwiązanie problemu dotyczyć musi: stworzenia dyspozycyjnych zasobów wody oraz budowy instalacji do podnoszenia i rozprowadzania wody.

Ograniczając przepływy w ciekach lokalnych do przepływów biologicznych w okresach wegetacyjnych i wykorzystując pozostałą ich część do nawodnień rolniczych, należałoby stworzyć zbiorniki dyspozycyjnych zasobów wodnych o objętości co najmniej 896 mln m³. Jest to objętość, która wraz z częścią bieżących przepływów ponadbiologicznych pokryje wodne potrzeby rolnicze. W okresie wegetacyjnym zasoby te zostaną całkowicie wyczerpane. Mało realna wydaje się zatem budowa zbiorników o zasobach dyspozycyjnych pokrywających cały deficyt wody. W tej sytuacji pozostaje wykorzystywanie głównie wód Wisły, której zasoby (ponad 1000 m³/s) wielokrotnie przewyższają łączne rolnicze potrzeby wodne całego województwa (109,84 m³/s w okresie wegetacyjnym). Drugim zagadnieniem jest budowa instalacji do podnoszenia i rozprowadzania wody do miejsc występowania potrzeb. Instalacje takie to sieć rowów i rurociągów oraz siłownie umożliwiające podnoszenie wody na odpowiednią wysokość w celu jej grawitacyjnego rozprowadzenia. Energia potrzebna do eksploatacji siłowni mogłaby (powinna!) pochodzić ze źródeł samoodnawialnych, najlepiej słońca lub wiatru.

Innym aspektem racjonalnej gospodarki zasobami wodnymi jest oszczędne gospodarowanie wodami podziemnymi, które w chwili obecnej są jeszcze znacznie lepszej jakości od wód powierzchniowych. Wymagają one szczególnej troski w aspekcie ich eksploatacji i ochrony przed degradacją.

Istotną dziedziną gospodarki wodnej jest ochrona przed zagrożeniami powodziowymi, związanymi z intensywnymi opadami atmosferycznymi na terenie zlewni rzek,

ROZKŁAD RZECZYWI- STEGO ROLNICZEGO DEFICYTU WODY Z UWZGLĘDNIENIEM WŁASNOŚCI FILTRA- CYJNYCH GRUNTÓW

wylaniem wód na skutek powstania zatorów lodowych, katastrofami budowlanymi budowlami piętrzącymi o wysokich piętrzeniach i dużych objętościach, awarią urządzeń hydrotechnicznych i przepompowni odprowadzających wody.

Zagrożenia powodziowe w regionie można wyeliminować poprzez:

- wykonanie koniecznych obwałowań Wisły i Drwęcy oraz przebudowę newralgicznych odcinków koryta rzeki Drwęcy,
- utrzymywanie w odpowiednim stanie budowli hydrotechnicznych,
- zabezpieczenie stopnia „Włocławek” przed skutkami erozji koryta rzeki,
- bagrowanie zatorogennych odcinków Wisły,
- budowę kolejnych stopni Kaskady Dolnej Wisły.

Wody podziemne województwa kujawsko-pomorskiego są podstawowym źródłem zaopatrzenia ludności i przemysłu w wodę, z wyjątkiem miast Bydgoszczy, Torunia i Inowrocławia korzystających z powierzchniowych ujęć wody z rzek: Brdy i Drwęcy. Zdecydowanie przeważa eksploatacja wód czwartorzędowych (ok. 80%), wynika to zarówno z zasobności, jak i dostępności warstw wodonośnych.

Szansą dla województwa jest to, że zdecydowana większość ujęć komunalnych posiada rezerwy zasobów wodnych, możliwe do wykorzystania dla pokrycia ewentualnego wzrostu zapotrzebowania. Istotnych modernizacji wymagają natomiast oba powierzchniowe ujęcia wody dla Bydgoszczy i Torunia. Gospodarowanie wodami podziemnymi jest realizowane głównie poprzez system pozwoleń wodno-prawnych opierających się na udokumentowanych zasobach eksploatacyjnych.

Analiza poboru wody na potrzeby poszczególnych działów gospodarki narodowej w latach 1990–1998 wykazuje dość znaczny jego spadek, dotyczy to zarówno

przemysłu, jak i gospodarki komunalnej. W ramach ochrony zasobów wodnych przed nadmierną eksploatacją w większych zakładach przemysłowych wprowadza się zamknięte obiegi wody.

Wszystkie miasta i gminy posiadają istniejącą i sukcesywnie rozbudowywaną sieć wodociągową o zróżnicowanej długości, zdecydowanie dłuższej na terenach wiejskich ze względu na rozproszoną zabudowę.

Stopień zwodociągowania miast województwa jest wysoki (92,3% ludności miast korzysta z sieci wodociągowej) i waha się w miastach powyżej 14 tys. mieszkańców od 98,1% w Świeciu do 68,5% w Solcu Kujawskim, w miastach 5–14 tysięcy mieszkańców od 98,6% w Mogilnie do 46,2% w Więcborku, natomiast w grupie miast najmniejszych poniżej 5 tys. mieszkańców zróżnicowanie jest znaczne i wynosi od 98,5% w Łasinie do 23,6% w Lubieniu Kujawskim. Około 30% gmin województwa zwodociągowanych jest w 100%, w pozostałych wodociągowanie postępuje w szybkim tempie. Między rozwojem zaopatrzenia województwa w wodę a zorganizowanym odprowadzaniem i oczyszczaniem ścieków istnieje rażąca dysproporcja, szczególnie na terenach wiejskich.

Wszystkie miasta wyposażone są w ogólnomiejską sieć kanalizacyjną (83,2% ludności w miastach korzysta z sieci kanalizacyjnej). Stopień skanalizowania w miastach powyżej 14 tys. mieszkańców wynosi od 94,6% w Grudziądzu do 60% w Solcu Kujawskim, w miastach 5–14 tys. od 90,3% w Janikowie do 21,2% w Więcborku oraz podobnie, jak w przypadku zwodociągowania największe różnice występują w grupie miast najmniejszych, poniżej 5 tys. mieszkańców od 92,3% w Łasinie do 4,2% w Izbiicy Kujawskiej.

Na terenie województwa kujawsko-pomorskiego trwa systematyczna budowa miejskich i gminnych oczyszczalni ścieków.

WYPOSAŻENIE W PODSTAWOWE MEDIA INFRASTRUKTURY TECHNICZNEJ

Bardzo często na terenach gmin występują oczyszczalnie przewymiarowane, które osiągną właściwą sprawność za 4–8 lat po wybudowaniu sieci kanalizacyjnej. Na koniec 1998 r. stopień wykorzystania istniejących oczyszczalni ocenia się na 67%. Kolejne inwestycje budowy oczyszczalni ścieków powinny być poprzedzone analizą kosztów i możliwości dociążenia istniejących oczyszczalni poprzez realizację przerzutów ścieków z gmin, gdzie istnieją już grupowe oczyszczalnie ścieków wykorzystane tylko częściowo. Podstawowym problemem jest realizacja oczyszczalni dla miast Bydgoszczy i Grudziądza oraz miasta uzdrowiska Ciechocinek.

Prawie 100% miast w zlewni Brdy i Drwęcy posiada oczyszczalnie. Należy sukcesywnie realizować oczyszczalnie ścieków dla miejscowości, które ich nie posiadają oraz budowę sieci kanalizacyjnej na terenach wiejskich o zwartej zabudowie. Przy zabudowie rozproszonej, gdzie grupowe systemy oczyszczania nie mają ekonomicznego uzasadnienia, najlepszym sposobem są indywidualne, przyobiektowe systemy unieszkodliwiania ścieków lub zbiorniki bezodpływowe z wywozem do punktów zlewnych. Większość gminnych oczyszczalni posiada techniczne możliwości pozwalające na przyjęcie i oczyszczenie ścieków pochodzących z szamb i zbiorników bezodpływowych. Poprzez stworzenie dogodnych rozwiązań formalno finansowych (korzystne kredyty) należy wspierać rozwój tych indywidualnych oczyszczalni ekologicznych.

Analizując zwodociągowanie obszarów wiejskich województwa, istnienie mechaniczno-biologicznych komunalnych oczyszczalni ścieków oraz sposób zagospodarowania odpadów stałych, wyznaczono trzy typy gmin o wysokim, średnim i niskim stopniu wyposażenia w w.w media.

3.4.5. Gospodarka odpadami stałymi

Odpady przemysłowe i komunalne stanowią potencjalne zagrożenie zdrowia i życia ludności. Odpady przemysłowe powstają w większości w dużej masie i niosą ze sobą wysokie zagrożenie poprzez znaczną toksyczność, rakotwórczość, palność, wybuchowość itp. Powstające w dużych ilościach odpady komunalne mogą być także źródłem zagrożeń sanitarno–epidemiologicznych zwłaszcza gdy zaistnieją warunki do rozwoju drobnoustrojów chorobotwórczych, owadów i gryzoni.

Głównym miejscem powstawania odpadów przemysłowych są największe miasta województwa. Około 75% odpadów wykorzystywanych jest gospodarczo, 7,4% jest unieszkodliwianych, a pozostałe 17,6% trafia na składowiska.

Na terenie województwa znajduje się 21 mogilników, w których zdeponowane są niewielkie ilości chemikaliów, a przede wszystkim przeterminowane środki ochrony roślin i opakowania po tych środkach. 20 mogilników przewidzianych jest do likwidacji. Czynny mogilnik odpadów niebezpiecznych, zbudowany zgodnie z wymogami ochrony środowiska znajduje się w gminie Solec Kujawski.

Podstawowym sposobem usuwania odpadów komunalnych jest ich wywożenie i składowanie na wysypiskach, w tym niestety także nielegalnych. W Polsce jedynie 55% ludności obsługiwane jest przez służby oczyszczania, podczas gdy w krajach Unii Europejskiej wskaźnik ten przekracza 90%. Tylko 3% odpadów komunalnych w naszym kraju podlega kompostowaniu, a wprost marginalna ich ilość poddawana jest utylizacji.

We wszystkich miastach jest zorganizowany wywóz odpadów, które składowane są prawie w 100% na 94 komunalnych wysypiskach. Na terenach wiejskich wywóz odpadów wygląda różnie, o czym świadczy

fakt, że tylko z ok. 24% gospodarstw rolnych śmieci wywożone są na zorganizowane wysypisko, natomiast pozostałe zagospodarowuje je we własnym zakresie.

Zdecydowana większość wysypisk odpadów komunalnych powstała po 1990 roku, dlatego też 32% wysypisk wypełnionych jest poniżej 25%. Na terenie województwa istnieje kilka wysypisk grupowych.

**WYPOSAŻENIE OB-
SZARÓW WIEJSKICH
W PODSTAWOWE ME-
DIA INFRASTRUKTU-
RY TECHNICZNEJ:
WODOCIĄGI, OCZYSZ-
CZALNIE ŚCIEKÓW,
WYSYPISKA ODPA-
DÓW KOMUNALNYCH**

4. IDENTYFIKACJA ŹRÓDEŁ I RODZAJÓW ŚRODKÓW POMOCOWYCH

Polska zaczęła otrzymywać pomoc finansową od Unii Europejskiej w 1990 roku z programu PHARE. Dotychczas trafiała do naszego kraju rocznie średnio równowartość ok. 200 mln euro.

Zmiany związane m.in. z procesem poszerzania Unii Europejskiej opisane zostały w dokumencie Komisji Europejskiej „AGENDA 2000”. Z dokumentu tego wynika, że jednym z podstawowych priorytetów procesu integracji europejskiej jest wspieranie instrumentów polityki rozwoju regionalnego. Mają temu służyć fundusze przedakcesyjne (dla krajów ubiegających się o przyjęcie do Unii) oraz fundusze strukturalne i fundusze spójności (dla krajów członkowskich).

Komisja Europejska zaproponowała krajom kandydującym do Unii przyjęcie programu „Partnerstwo dla członkostwa”, w którym określono m.in. dostępną pomoc finansową z programów:

- PHARE II – kwota 1560 mln euro rocznie w latach 2000–2006,
- ISPA (Przedakcesyjny Instrument Strukturalny) – kwota 1040 mln euro rocznie w latach 2000–2006,
- SAPARD (Przedakcesyjny Instrument Wsparcia dla Rolnictwa i Obszarów Wiejskich) – kwota 520 mln euro rocznie w latach 2000–2006.

Szacuje się, że do Polski mogą trafić z tych funduszy następujące kwoty:

PHARE II 230 ÷ 250 mln euro rocznie (do czasu przyjęcia do Unii) z przeznaczeniem na:

- wsparcie przemian w administracji publicznej,
- pomoc techniczną dla programowania, monitorowania i wdrażania polityki regionalnej,
- rozwój zasobów ludzkich,

- restrukturyzację obszarów przemysłowych,
- rewitalizację bazy ekonomicznej małych miast,
- rozwój infrastruktur ponadlokalnych,
- rozwój funkcji metropolitarnych wybranych miast,
- rozwój turystyki i współpracy przygranicznej.

ISPA 230 ÷ 370 mln euro rocznie (do czasu przyjęcia do Unii) z przeznaczeniem na:

- ochronę środowiska (infrastruktura wodno-kanalizacyjna, ochrona powietrza, gospodarka odpadami),
- rozwój infrastruktury transportowej.

SAPARD 130 ÷ 190 mln euro rocznie (do czasu przyjęcia do Unii) z przeznaczeniem na:

- inwestycje w gospodarstwach rolnych,
- poprawę przetwórstwa i marketingu produktów rolnych i rybołówstwa,
- poprawę struktur kontroli jakości, kontroli weterynaryjnej oraz fito sanitarnej,
- metody produkcji rolniczej służące ochronie środowiska oraz ochronie krajobrazu wiejskiego,
- rozwój i dywersyfikację działalności gospodarczej zapewniającą alternatywne źródła dochodu,
- wprowadzenie systemu zastępstw i usług zarządczych w gospodarstwie,
- tworzenie grup producenckich,
- renowację i rozwój wsi oraz ochronę i konserwację dorobku kulturowego wsi,
- poprawę struktury gruntów oraz reparaację,
- stworzenie i uaktualnienie rejestrów gruntów,

Identyfikacja źródeł i rodzajów środków pomocowych

- poprawę szkolnictwa zawodowego,
- rozwój i poprawę infrastruktury wiejskiej,
- zarządzanie zasobami wodnymi,
- leśnictwo, w tym zalesianie, przetwórstwo i marketing drewna,
- pomoc techniczną do wyżej wymienionych działań.

Szybkie wejście Polski do Unii Europejskiej będzie miało istotny wpływ na wielkość otrzymywanych środków. Poziom

wsparcia rośnie z około 200 mln rocznie w latach 90., do około 700 mln euro rocznie w okresie preakcesyjnym i w przypadku przyjęcia do Unii z samych funduszy strukturalnych i funduszu spójności z około 3,6 mld euro w roku 2003 do około 7,4 mld euro w roku 2006. Szacunki wsparcia dla Polski przy założeniu wejścia do Unii Europejskiej w roku 2003 przedstawia poniższa tabelka (kwoty w mln euro):

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Pomoc preakcesyjna, w tym:	700	700	700	-	-	-	-
PHARE 2	240	240	240				
ISPA	300	300	300				
SAPARD	160	160	160				
Pomoc w zakresie funduszy strukturalnych i funduszu spójności	-	-	-	3600	4800	6100	7400

Jak z powyższych szacunków wynika, każdy rok opóźnienia naszego wejścia do Unii Europejskiej spowoduje, iż będziemy

otrzymywać pomoc w wysokości jedynie 10–20% tej, która byłaby możliwa w przypadku członkostwa.

5. SYNTETYCZNA OCENA UWARUNKOWAŃ ROZWOJU WOJEWÓDZTWA ORAZ CELE ROZWOJU

Organizacja terytorialna kraju i regulacje prawne jej funkcjonowania określają możliwości rozwojowe województwa kujawsko-pomorskiego. Możliwości te są zróżnicowane, co wynika z uwarunkowań zewnętrznych, jak i wewnętrznych tkwiących w sferze ekologicznej, społecznej, gospodarczej i infrastrukturze technicznej.

W odniesieniu do uwarunkowań zewnętrznych niezbędne będzie wpisanie się w kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego kraju determinowane w znacznej mierze planami integracji z Unią Europejską oraz sprostanie wymogom konkurencyjności w stosunku do otoczenia. Wymagać to będzie dużej aktywności władz i społeczeństwa oraz stosowania odpowiednio dobranych i ściśle określonych działań wykorzystujących specyficzne atuty województwa, mające istotne znaczenie dla jego przyszłego rozwoju.

Województwo kujawsko-pomorskie w podstawowych wielkościach klasyfikuje się na poziomie średnim, zajmując 10. miejsce pod względem powierzchni, liczby miast, stopnia zurbanizowania i przyrostu naturalnego, co przy wysokim stopniu zwozdociągowania (2. miejsce) i skanalizowania (6. miejsce) stanowi dobrą podstawę do dalszego rozwoju cywilizacyjnego i systematycznej poprawy życia mieszkańców.

Największy w kraju udział gruntów o wysokiej wartości bonitacyjnej gleb, daje duże możliwości rozwoju funkcji rolniczej, o ile rozwiązany zostanie kosztowny proces likwidacji deficytu wody, który dotyka zwłaszcza Kujawy.

Stosunkowo mała liczba przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego oraz firm

otoczenia biznesu, wskazuje na konieczność stworzenia dogodniejszych warunków do przyciągnięcia kapitału zagranicznego.

Niezbędny jest również rozwój szkolnictwa wyższego oraz dokonanie restrukturyzacji szkolnictwa ponadpodstawowego na korzyść kształcenia ogólnego.

Dużym zadaniem stojącym do wykonania przed władzami i społeczeństwem województwa jest zasadnicze zmniejszenie bezrobocia, co można osiągnąć poprzez zwiększenie liczby zatrudnionych w usługach i przez dalszy rozwój małych i średnich przedsiębiorstw nastawionych na wykorzystanie miejscowych zasobów i wysoką technologię.

Analiza podstawowych uwarunkowań i wskaźników pozwala wyodrębnić obszary problemowe oraz sferę szans i zagrożeń odnoszących się do rozwoju województwa.

Najważniejszymi szansami są:

- dobrze wykształcona sieć osadnicza,
- korzystna struktura wieku mieszkańców,
- walory dziedzictwa kulturowego, które stanowią korzystne uwarunkowanie rozwoju turystyki, zwłaszcza w połączeniu z wykorzystaniem walorów przyrodniczych. Bogactwo kulturowe ma wpływ na kształtowanie szeregu cech prospołecznych, co generalnie prowadzi do pożądanej integracji społeczności lokalnych,
- poszanowanie tradycji pracy, co jest cennym kapitałem społeczeństwa województwa, szczególnie jego północnej i zachodniej części, ponadto

- racjonalne podejmowanie decyzji, wysokie poczucie obowiązkowości i silny związek z miejscem zamieszkania (tożsamość lokalna). Cechy te określane są niekiedy mianem „pomorskiej pracowitości”,
- urodzajne gleby, w szczególności na wysoczyznach morenowych i w dolinie Wisły, będące mocną podstawą rozwoju gospodarki rolnej (wysokotowarowego rolnictwa),
- zwarte powierzchnie leśne w dolinach rzecznych i na równinach sandrowych, będące bazą rozwoju gospodarki leśnej oraz pełniące funkcję ekologiczną i krajobrazotwórczą,
- bogate zasoby czystych i łatwo dostępnych wód podziemnych oraz bogate zasoby wód geotermalnych stanowiące potencjalne źródło taniej energii,
- duży odsetek obszarów chronionych (parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszar funkcjonalny „Zielone Płuca Polski”, projektowany rezerwat biosfery „Bory Tucholskie”) stanowiących preferencje dla rozwoju określonych funkcji (np. turystyka krajoznawcza, agroturystyka, rolnictwo ekologiczne) i pozyskiwanie środków na inwestycje proekologiczne,
- korzystne położenie województwa kujawsko-pomorskiego, w centralnej części kraju, jak i dobrze ukształtowany układ komunikacyjny, przebieg międzynarodowego drogowego korytarza transportowego oraz realizacja zaplanowanych zadań w sferze komunikacji stwarza szerokie możliwości rozwoju gospodarczo-społecznego województwa,
- możliwość podniesienia rangi Portu Lotniczego w Bydgoszczy i włączenia go w sieć lotnisk krajowych,
- potencjalne możliwości rozwoju transportu wodnego,
- wystarczające zasoby miejskich i gminnych ujęć wody,
- wyposażenie wszystkich miast w sieć wodociągową (92,3% ludności w miastach korzysta z sieci wodociągowej),
- intensywnie rozwijające się wodociągowanie terenów wiejskich (długość sieci wodociągowej na wsi wynosi 14 723,2 km, około 30% gmin zwodociągowanych w 100%),
- wyposażenie wszystkich miast w sieć kanalizacyjną (83,2% ludności w miastach korzysta z sieci kanalizacyjnej),
- bezpieczeństwo energetyczne oparte na dostawach z Krajowego Systemu Elektroenergetycznego oraz produkcji własnej energii elektrycznej związanej z wykorzystaniem gazu ziemnego i zasobów hydroenergetycznych Wisły,
- wielogłęziowość produkcji,
- niewielki udział zakładów funkcjonujących w branżach wymagających restrukturyzacji,
- obecność wśród działających firm krajowych liderów w swych branżach. Kilkanaście firm z terenu województwa należy do wiodących zakładów w skali kraju zarówno pod względem udziału w krajowej produkcji, jak też zaawansowania technologicznego. Mają one niewątpliwą wartość marketingową w rywalizacji o kapitał,
- obecność zaplecza surowcowego dla ważnych działów przemysłu województwa – przetwórstwa spożywczego, przemysłu drzewno-papierniczego, cementowo-wapienniczego oraz niektórych branż chemicznych,
- możliwość współpracy podmiotów gospodarczych regionu ze skupionym w Bydgoszczy i Toruniu zapleczem naukowym w zakresie rozwoju i wdrażania nowych technologii,

- dobry stan rozwoju instytucji otoczenia biznesu w Bydgoszczy i w Toruniu,
- korzystne uwarunkowania pośrednio wpływające na sytuację gospodarczą województwa, jak: gęsta sieć miast, korzystny wewnętrzny układ komunikacyjny i dobra dostępność głównych ośrodków regionalnych w kraju, duży wewnętrzny rynek zbytu, duże zasoby siły roboczej,
- dogodne warunki rozwoju różnych form turystyki aktywnej, zwłaszcza w oparciu o walory Borów Tucholskich, Pojezierza Brodnickiego, Gostynińskiego, Zbiorników Koronowskiego i Włocławskiego oraz rzek: Wisły, Brdy, Drwęcy, Wdy, Osy,
- rozwój turystyki krajoznawczej na bazie zasobów Torunia, walorów kulturowych większości miast oraz zespołów i obiektów zabytkowych rangi ponadlokalnej, a także Szlaku Piastowskiego i Kopernikowskiego,
- rozwój turystyki biznesowej, kongresowej, imprezowej,
- rosnące zainteresowanie rozwojem agroturystyki, postrzeganej jako czynnik aktywizujący gospodarkę na terenach wiejskich,
- struktura agrarna, w której dominującą formą władania ziemią jest własność prywatna, która obejmuje 67% użytków rolnych,
- zaawansowanie przekształceń własnościowych, w ramach których procesem prywatyzacji objęto 17,6% ogólnej powierzchni użytków rolnych. Są to przede wszystkim grunty po byłych PGR-ach, z których trwale rozdysponowano 20,5%, w tym sprzedano około 14%. Pozostałe grunty stanowią potencjalny zasób, umożliwiający dalszą poprawę struktury obszarowej gospodarstw,
- wysoki poziom produkcji rolnej, który stanowi potencjalną bazę dla rozwoju wielobranżowego przetwórstwa rolno-spożywczego,
- korzystne warunki dla wielokierunkowego rozwoju rolnictwa.

Wśród najistotniejszych zagrożeń należy wymienić:

- bardzo duże zróżnicowanie stanu rozwoju powiatów w województwie,
- słaby rozwój przedsiębiorczości oraz niezadowalający rozwój infrastruktury otoczenia biznesu w ośrodkach powiatowych,
- koncentracja zatrudnienia w dużych firmach przy niskim potencjale rozwojowym firm małych,
- wysoki stopień bezrobocia (stopa bezrobocia w kilku powiatach wyższa od 20%), co jest jedną z przyczyn niskiej jakości życia mieszkańców,
- niski poziom wykształcenia oraz niewystarczające lub niewłaściwe kwalifikacje zawodowe, co ogranicza możliwości restrukturyzacji rynku pracy i likwidacji bezrobocia,
- niewystarczające wyposażenie niektórych powiatów w infrastrukturę społeczną,
- wchodzenie na rynek pracy wyżu demograficznego, który w przypadku niezagospodarowania może stać się źródłem istotnych zagrożeń rozwoju. W najbliższej dekadzie wiek dojrzałości społecznej (biologicznej) i produkcyjnej osiągnie ponad 100 tys. mieszkańców regionu,
- wysoki stopień zanieczyszczenia wód, w szczególności dużych rzek i jezior, ograniczający ich wykorzystanie i zagospodarowanie,
- brak w pełni uregulowanej gospodarki ściekowej w tym zwłaszcza na terenach wiejskich,
- brak wystarczającej ochrony zlewni Brdy i Drwęcy zabezpieczających

Syntetyczna ocena uwarunkowań rozwoju oraz jego cele

- w wodę pitną potrzeby Bydgoszczy, Torunia i Inowrocławia,
- nadmierne zanieczyszczenie powietrza atmosferycznego, w szczególności w rejonie największych ośrodków miejskich,
- niewystarczającą promocję walorów turystycznych,
- brak ostatecznych decyzji dotyczących terminów i harmonogramów realizacji autostrady A-1 i dróg ekspresowych,
- brak drogi nr 52 w wyodrębnionym programie budowy dróg ekspresowych,
- brak obwodnic miast i wsi w ciągu dróg krajowych, obciążonych intensywnym ruchem międzynarodowym i międzyregionalnym,
- niedostateczną liczbę przepraw mostowych przez Wisłę, powodującą nadmierne wydłużenie wielu relacji ruchu,
- brak kwalifikowanych połączeń kolejowych (InterCity, EuroCity itp.),
- niedostateczny stan rozwoju społeczno-technicznej infrastruktury obszarów wiejskich,
- deficyt wody dla potrzeb rolnictwa, który jest szczególnie odczuwalny w południowo-zachodniej oraz częściowo środkowej i północnej części województwa.

Analiza głównych szans i zagrożeń oraz ich społeczna konsultacja doprowadziła do sformułowania i uszeregowania celów rozwoju województwa.

Jako cel nadrzędny przyjęto poprawę konkurencyjności regionu i podniesienie poziomu życia mieszkańców przy respektowaniu zasad zrównoważonego rozwoju.

Celami rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego są:

1. podniesienie poziomu wykształcenia mieszkańców,
2. stworzenie szans dla równomiernego rozwoju powiatów,
3. rozwój infrastruktury komunikacyjnej i telekomunikacyjnej,
4. rozwój funkcji metropolitarnych ośrodków stołecznych województwa,
5. wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich i małych miast,
6. restrukturyzacja rynku pracy i ograniczenie bezrobocia,
7. rozwój infrastruktury otoczenia biznesu i wspomagania postępu technologicznego w celu aktywizacji małych i średnich przedsiębiorstw,
8. wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych na potrzeby turystyki,
9. rozwój miast: Włocławka, Grudziądz i Inowrocławia,
10. gospodarcze wykorzystanie Wisły, Kaskady Dolnej Wisły oraz właściwe kształtowanie gospodarki wodnej,
11. rozwój infrastruktury technicznej,
12. kształtowanie i ochrona struktur przyrodniczych na obszarze województwa,
13. zapewnienie bezpieczeństwa publicznego w regionie,
14. rozwój współpracy międzynarodowej.

Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego uchwałą nr 209/99 z dnia 18 października 1999 roku przyjął niniejszą diagnozę prospektywną wraz z powyższymi celami rozwoju województwa.